

Helsingin yliopisto
Oikeustieteellinen tiedekunta

Lakiosan täydennys

Niko Taivainen
Pro gradu -tutkielma
Perhe- ja jäämistöoikeus
Esine- ja perheoikeuden
yhteisprojekti
Projektin ohjaajat: Tapani
Lohi ja Janne Kaisto
Joulukuu 2014

Tiedekunta/Osasto Fakultet/Sektion – Faculty		Laitos/Institution – Department	
Oikeustieteellinen tiedekunta		–	
Tekijä/Författare – Author			
Niko Taivainen			
Työn nimi / Arbetets titel – Title			
Lakiosan täydennys			
Oppiaine / Läroämne – Subject			
Perhe- ja jäämistöoikeus			
Työn laji/Arbetets art – Level		Aika/Datum – Month and year	Sivumäärä/ Sidoantal – Number of pages
Pro gradu -tutkielma		Joulukuu 2014	XI + 91
Tiivistelmä/Referat – Abstract			
<p>Lakiosa suojaa rintaperillistä perittävän testamenttia ja perittävän tekemiä lahjoituksia vastaan. Mikäli perittävä on antanut omaisuudestaan ennakkoperinnön, testamenttiin rinnastuvan lahjan tai suosiolahjan (PK 7:3.3) taikka maksanut ylisuuria henkivakuutusmaksuja (PK 7:4), tulee nämä disponoinnit ottaa huomioon laskennallisina lisäyksinä rintaperillisen lakiosaa laskettaessa.</p> <p>Lakiosan täydennys on rintaperillisen keino saada lakiosansa täysimääräisesti lahjansaajalta, jos kuolinpesässä ei ole riittävästi varoja lakiosan toteuttamiseen. Lakiosan täydennys aktualisoituu, jos täydennysvastuun edellytykset täyttyvät. Täydennystä on vaadittava määräajassa tuomioistuimessa nostettavalla kanteella.</p> <p>Lakiosan täydennys on erotettava perinnönjaossa tapahtuvasta menettelystä. Kyse on nimenomaan tuomioistuimessa ratkaistavasta asiasta. Pesänjakajalla ei ole kompetenssia velvoittaa lahjansaajaa suorittamaan täydennystä. Täydennysprosessia käsittelevän tuomioistuimen ratkaisulla voi kuitenkin olla olennainen yhteys perinnönjakoon. Tuomioistuimen on harkittava, miten se antaa lakiosan täydennystä koskevan ratkaisunsa.</p> <p>Lakiosan täydennys prosessina saattaa esiintyä muiden prosessien kanssa limittäin. Tällöin saatetaan joutua pohtimaan esimerkiksi kysymyksiä siitä, mikä ja kenen oikeus on prioriteettiasemassa. Oikeuksien kollisio voi myös hankaloittaa lahjansaajan ja rintaperillisen välisen täydennysvastuun määrittämistä. Niin ikään täydennyskanteen nostamiselle asetettu määräaika voi aiheuttaa haasteita ja ongelmia. Kanteen yksilöinti saattaa olla hankalaa. Lisäksi kantajan on huomioitava muun muassa kanteenmuutoskielto.</p> <p>Lakiosajärjestelmän tarpeesta ja oikeutuksesta muuttuneessa yhteiskunnallisessa kontekstissa on käyty kiivastakin keskustelua. Lakiosajärjestelmän poistaminen ei näyttäisi olevan ajankohtaista. Sen sijaan lakiosaoikeuden maltillinen rajoittaminen saattaisi olla tarpeellista. Lakiosaoikeuden rajoittamiseen on kuitenkin suhtauduttu varsin kriittisesti. Lakiosajärjestelmän ydinperiaatteiden kokonaisvaltaiselle päivittämiselle ei näytä löytyvän halua ja edellytyksiä.</p> <p>Lakiosan täydennyksen tulevaisuus on voimakkaassa kohtalonyhteydessä koko lakiosasäännösten tulevaisuudesta käytävään keskusteluun. Muutokset lakiosasäännöstyössä heijastuvat tavalla tai toisella myös lakiosan täydennykseen. Toisaalta lakiosan täydennys olisi mahdollista poistaa lakiosasäännötömme keinovalikoimasta jopa kokonaan, jos siihen olisi riittävä poliittista valmiutta. Tämä ei olisi välttämättä kovinkaan järkevää. Lakiosasäännöstö tarvitsee tuekseen myös erityisen kannemuodon, jonka avulla voidaan puuttua jo täytettyihin lahjoituksiin. Laskennallisten lisäysten huomioimisella rintaperillisen lakiosaa laskettaessa ei olisi mitään konkreettista sisältöä, jos säännöstä voitaisiin kiertää luovuttamalla niin paljon omaisuutta pois, että olisi selvää etteivät pesän varat tule riittämään lakiosien maksamiseen.</p>			
Avainsanat – Nyckelord – Keywords			
Perintöoikeus, lakiosa, lakiosan täydennys, täydennyskanne, laskennalliset lisäykset			
Säilytyspaikka – Förvaringställe – Where deposited			
Helsingin yliopiston pääkirjasto			
Muita tietoja – Övriga uppgifter – Additional information			
–			

Sisällysluettelo

LÄHTEET	I
OIKEUSKIRJALLISUUS JA ARTIKKELIT	I
VIRALLISLÄHTEET	V
LEHTIARTIKKELIT	VIII
OIKEUSKÄYTÄNTÖ	IX
LYHENTEET	XI
1 JOHDANTO	1
1.1 JOHDATUS TUTKIELMAN AIHEESEEN	1
1.2 KYSYMYKSENASETTELU, TUTKIELMAN TAVOITTEET JA RAJAUKSET	1
1.3 TUTKIELMAN METODEISTA	3
1.4 RAKENNE.....	5
2 RINTAPERILLISEN LAKIOSASUOJA	5
2.1 YLEISTÄ LAKIOSASUOJASTA.....	5
2.2 LASKENNALLISET LISÄYKSET LAKIOSAA KOROTTAVINA LUOVUTUKSINA.....	7
2.2.1 <i>Laskennallisten lisäysten lainsäädäntöpohja, funktio ja perusta</i> <i>täydennyskanteelle</i>	7
2.2.2 <i>Ennakkoperintö</i>	8
2.2.2.1 Ennakkoperinnön käsitteestä, luonteesta ja tunnusmerkistöstä	8
2.2.2.2 Ennakkoperintö laskennallisena lisäyksenä.....	12
2.2.3 <i>Testamenttiin rinnastuva lahja</i>	13
2.2.3.1 Tunnusmerkistö.....	13
2.2.3.2 Erityiset vastasyyt.....	14
2.2.3.3 Kansainvälinen tunnettavuus – suomalaiset erityispiirteet	15
2.2.4 <i>Suosiolahja</i>	16
2.2.4.1 Suosiolahja lakiosasäännösten tehonyrkkinä.....	16
2.2.4.2 Aika tunnusmerkistöä rajaavana tekijänä?	17
2.2.4.3 Suosimistarkoitus suosiolahjan välttämättömänä tunnusmerkistötekijänä	19
2.2.5 <i>Ylisuuret henkivakuutusmaksut</i>	21
3 LAKIOSAN TÄYDENNYSVASTUU	23
3.1 TÄYDENNYSVASTUUN EDELLYTYKSET.....	23
3.2 TÄYDENNYSVASTUUN SISÄLTÖ JA RAJAT	28
3.3 LUOVUTETUN OMAISUUDEN HUKKAANTUMINEN	30
3.4 TÄYDENNYSVASTUUN JAKAUTUMINEN JA RINTAPERILLISEN TÄYDENNYSVASTUUN.....	32
3.4.1 <i>Täydennysvastuun jakautumisesta tyyppitilanteittain</i>	32

3.4.2 Rintaperillisen täydennysvastuusta.....	34
3.5 LAHJANA SAADUN OMAISUUDEN ARVOSTUS.....	36
3.6 LAKIOSAN TÄYDENNYSVASTUUN SUHDE PK 3:3.2-VASTUUSEEN JA AVIO-OSAN TÄYDENNYKSEEN (AL 40A §).....	37
4 LAKIOSAN TÄYDENNYSKANNE	39
4.1 TÄYDENNYSKANTEEN LUONNE.....	39
4.2 TÄYDENNYSKANTEEN YKSILÖINTIVAATIMUS.....	41
4.3 TÄYDENNYSKANTEEN MUUTTAMINEN JA KANTEENMUUTOSKIELTO	43
4.4 TÄYDENNYSKANTEEN MÄÄRÄAIKA.....	46
4.4.1 Määräajalle laissa asetetut vaatimukset ja yleistä määräajasta.....	46
4.4.2 Määräajan alkamisajankohdan tarkempi sisältö.....	48
4.4.3 Ehdoton määräaika kannetien katkaisijana.....	51
4.4.4 Täydennyskanteen lepäämään jättäminen ja määräaika.....	51
4.4.5 Täydennyskanteelle asetettujen määräaikojen rationaalisuudesta.....	52
4.5 HUOLI LAHJANSAAJAN OIKEUSSUOJASTA.....	55
4.6 TÄYDENNYSKANTEEN AJAMINEN SUOSIOLAHJAPERUSTEELLA.....	55
4.7 PERILLISEN KONKURSSIN VAIKUTUKSESTA TÄYDENNYSKANTEESEEN	56
4.8 TÄYDENNYSKANTEEN KOLLISIOT MUIDEN PROSESSIEN KANSSA, ESIMERKKINÄ TAKAISINSAANTI	57
5 LAKIOSAN TÄYDENNYKSEN JA PERINNÖNJAON VÄLISESTÄ SUHTEESTA.....	61
5.1 LAKIOSAN TÄYDENNYKSEN EROTETTAVA LAKIOSAN VAATIMISESTA PERINNÖNJAOSSA.....	61
5.2 TÄYDENNYSVASTUUN MÄÄRÄÄMINEN JA PERINNÖNJAKO	65
5.2.1 Yleistä.....	65
5.2.2 Perinnönjako toimitettu ennen täydennysvastuuprosessia	66
5.2.3 Täydennysvastuuprosessin aikana toimitettu perinnönjako	66
5.3 LUOVUTUKSENSAAJAN OIKEUSSUOJAN TARVE JA TASAUSMENETTELYN POIKKEUKSELLISUUS TUOMIOISTUINMENETTELYN TUKIPILAREINA	69
5.4 RINTAPERILLISEN PASSIIVISUUDESTA JA LAIMINLYÖNNEISTÄ PERINNÖNJAOSSA	71
6 LAKIOSAN TÄYDENNYKSEN DE LEGE FERENDA.....	73
6.1 NÄKÖKOHTIA LAKIOSAN OIKEUTUKSESTA JA TARPEESTA NYKYAIKANA	73
6.1.1 Argumentteja lakiosan puolesta	73
6.1.2 Lakiosaa perustelevien argumenttien kyseenalaistaminen.....	74
6.1.3 Yhteenvetoa lakiosaoikeuden nykytilasta	75
6.2 TOIMEKSIANTO LAKIOSASÄÄNNÖSTÖN LAKKAUTTAMISEKSI 1972.....	77
6.3 SUOSIOLAHJAN KYSEENALAISTAMINEN LASKENNALLISENA LISÄYKSENÄ.....	78

6.4 HAAVEEKSI JÄÄNYT LAKIOSAN TÄYDENNYSVELVOLLISUUDEN MUUTTAMINEN	81
6.5 VERTAILUA MUIHIN POHJOISMAIHIN JA ERITYISESTI RUOTSIN OIKEUSTILAAN	82
6.6 LAKIOSAN RAJOITTAMISEN KEINOVALIKOIMASTA.....	84
6.7 MITEN LAKIOSAN TÄYDENNYS TULISI JÄRJESTÄÄ?.....	85
6.7.1 <i>Ajatuksia lakiosan täydennyksen muuttamisesta</i>	85
6.7.2 <i>Rintaperillisen ja lahjansaajan intressien yhteensovittamisesta</i>	86
6.7.3 <i>Mahdollisen muutoksen suuntaviivoista</i>	87
7 YHTEENVETOA JA JOHTOPÄÄTÖKSIÄ	88

Lähteet¹

Oikeuskirjallisuus ja artikkelit

Aarnio, Aulis: Perintöoikeus. Helsinki 1974. (Aarnio 1974)

Aarnio, Aulis: Laintulkinnan teoria. Yleisen oikeustieteen oppikirja. Juva 1989. (Aarnio 1989)

Aarnio, Aulis: Oikeussäännösten systematisointi ja tulkinta. Teoksessa Häyhä, Juha (toim.), *Minun metodini*. Porvoo 1997, s. 35-56. (Aarnio 1997)

Aarnio, Aulis: Luentoja lainopillisen tutkimuksen teoriasta. Helsingin yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisut. Helsinki 2011. (Aarnio 2011)

Aarnio, Aulis – Kangas, Urpo: Suomen jäämistöoikeus I. Perintöoikeus. Helsinki 1991. (Aarnio – Kangas 1991)

Aarnio, Aulis – Kangas, Urpo: Avioliitto, perintö ja testamentti. Helsinki 1994. (Aarnio – Kangas 1994)

Aarnio, Aulis – Kangas, Urpo: Suomen jäämistöoikeus I. Perintöoikeus. Helsinki 2009. (Aarnio – Kangas 2009)

Aarnio, Aulis – Kangas, Urpo: Perhevarallisuus oikeus. Helsinki 2010. (Aarnio – Kangas 2010)

Forss, Janne: Perintö ja verotus. Julkaisematon lisensiaattitutkimus. Helsinki 1998. (Forss 1998)

Havansi, Erkki: Määräajat ja oikeudenkäynti. Tutkimus prosessiliitännäisistä määräajoista. Helsinki 2004. (Havansi 2004)

¹ Suluisissa on ilmoitettu viittauksissa käytetty lyhennetty ilmaisu.

Helin, Markku: Rintaperillisen lakiosa, testamentinsaaja ja PK 3:1a. JFT 1986, s. 11-28. (Helin JFT 1986)

Holstila, Taina: Jäämistön laskennalliset lisäykset ja lakiosa. Turun yliopisto 2001. (Holstila 2001)

Husa, Jaakko: Johdatus oikeusvertailuun. Helsinki 1998. (Husa 1998)

Husa, Jaakko: Oikeusvertailu: Teoria ja metodologia. Helsinki 2013. (Husa 2013)

Kaisto, Janne: Uusiin seikkoihin vetoaminen ja kanteenmuutoskielto. DL 2013, s. 764-785. (Kaisto DL 2013)

Kaisto, Janne – Lohi, Tapani: Johdatus varallisuusoikeuteen. Helsinki 2008. (Kaisto – Lohi 2008)

Kaisto, Janne – Lohi, Tapani: Johdatus varallisuusoikeuteen. Helsinki 2013. (Kaisto – Lohi 2013)

Kangas, Urpo: Lahja. Helsinki 1993. (Kangas 1993)

Kangas, Urpo: Suomen henkivakuutusoikeus. Helsinki 1995. (Kangas 1995)

Kangas, Urpo: Kaikella on aikansa. LM 1998, s. 1079-1088. (Kangas LM 1998)

Kangas, Urpo: Oikeustapauskommentti tapauksesta KKO 1999:63. Teoksessa Timonen, Pekka (toim.), KKO:n ratkaisut kommenttein I 1999. KKO 1999:63, s. 470-477. (Kangas: Oikeustapauskommentti tapauksesta KKO 1999:63)

Kangas, Urpo: Lakiosa eilen, tänään ja huomenna. DL 2004, s. 575-601. (Kangas DL 2004)

Kangas, Urpo: Määräaikaan sidotut kanteet perhevarallisuus oikeudessa ja kanteenmuutoskielto. Business Law Forum 2005. Toim. Kolehmainen, Esa. Edita Publishing Oy. Helsinki 2005, s. 251-294. (Kangas BLF 2005)

Kolehmainen, Antti: Osakeyhtiön ja sen osakkeenomistajan samastaminen perintökaaren ennakkoperintö- ja lakiosasäännöksiä sovellettaessa. LM 2009, s. 597-618. (Kolehmainen LM 2009)

Kolehmainen, Antti: Oikeustapauskommentti tapauksesta KKO 2010:80. Teoksessa Timonen, Pekka (toim.), KKO:n ratkaisut kommentein II 2010. KKO 2010:80, s. 261-269. (Kolehmainen: Oikeustapauskommentti tapauksesta KKO 2010:80)

Kolehmainen, Antti: Suosiolahja – suosimistarkoitus ja sen toteennäyttäminen. Teoksessa Lohi, Tapani (toim.), Oikeustiede Jurisprudentia. Helsinki 2011, s. 283-326. (Kolehmainen 2011)

Kolehmainen, Antti: Oikeustapauskommentti tapauksesta KKO 2012:69. Teoksessa Timonen, Pekka (toim.), KKO:n ratkaisut kommentein II 2012. KKO 2012:69, s. 21-31. (Kolehmainen: Oikeustapauskommentti tapauksesta KKO 2012:69)

Kolehmainen, Antti: Oikeustapauskommentti tapauksesta KKO 2012:96. Teoksessa Timonen, Pekka (toim.), KKO:n ratkaisut kommentein II 2012. KKO 2012:96, s. 224-233. (Kolehmainen: Oikeustapauskommentti tapauksesta KKO 2012:96)

Lappalainen, Juha: KKO 1992:133. Kotimaisia oikeustapauksia korkeimmasta oikeudesta. DL 1993. KKO 1992:133, s. 1-6. (Lappalainen DL 1993)

Lohi, Tapani: Lakiosien laskemisesta ylivelkaisessa kuolinpesässä. DL 1995, s. 99-113. (Lohi DL 1995)

Lohi, Tapani: Oikeustapauskommentti tapauksesta KKO 1982 II 74. Teoksessa Timonen, Pekka (toim.), Kirjoituksia ja keskeistä oikeuskäytäntöä perhe- ja jäämistöoikeudesta 1996. Helsinki 1996. KKO 1982 II 74, s. 206-208. (Lohi: Oikeustapauskommentti tapauksesta KKO 1982 II 74)

Lohi, Tapani: Lakiosaoikeuden toteuttamisesta perinnönjaossa. DL 1997, s. 819-832. (Lohi DL 1997)

Lohi, Tapani: Perusasioita ennakkoperinnöstä ja lakiosasta. Teoksessa Timonen, Pekka (toim.), Kirjoituksia ja keskeistä oikeuskäytäntöä perhe- ja jäämistöoikeudesta 1997. Helsinki 1997, s. 131-154. (Lohi 1997)

Lohi, Tapani: Ennakkoperinnöstä. Helsinki 1999. (Lohi 1999)

Lohi, Tapani: Lakiosan täydennys ja takaisinsaanti. Business Law Forum 2005. Toim. Kolehmainen, Esa. Edita Publishing Oy. Helsinki 2005, s. 341-369. (Lohi BLF 2005)

Lohi, Tapani: Pesänjako, vastike ja lahjansaajan palautusvastuu. Helsinki 2006. (Lohi 2006)

Lohi, Tapani: Oikeustapauskommentti tapauksesta KKO 2010:57. Teoksessa Timonen, Pekka (toim.), KKO:n ratkaisut kommentein II 2010. KKO 2010:57, s. 62-80. (Lohi: Oikeustapauskommentti tapauksesta KKO 2010:57)

Lohi, Tapani: Legaatinsaajan oikeusasemasta. Helsinki 2011. (Lohi 2011)

Lohi, Tapani – Välimäki, Pertti: Pesänselvityksen ongelmakohtia. Helsinki 1999. (Lohi – Välimäki 1999)

Rapola, Marjos: Uusi lakiosasäännöstö. Helsinki 1951. (Rapola 1951)

Rautiala, Martti: Perillisen lakiosa. Helsinki 1957. (Rautiala 1957)

Rautiala, Martti: Perintö ja testamentti. Helsinki 1967. (Rautiala 1967)

Rautiala, Martti: Uusi perintökaari pääpiirteittäin. 3. Uudistettu painos. Helsinki 1967. (Rautiala 1967: Uusi perintökaari pääpiirteittäin)

Rautiala, Martti: Lakiosan täydennyskanteen edellytyksiä. Teoksessa: Uusinta jäämistöoikeutta. Lakimiesliiton koulutuskeskuksen julkaisuja 1978, s. 11-15. (Rautiala 1978)

Saarenpää, Ahti: Tasajaon periaate. Vammala 1980. (Saarenpää 1980)

Saarenpää, Ahti: Perintö ja jäämistö. Kitee 1994. (Saarenpää 1994)

Schmidt, Folke: Äktenskapsrätt. 5p. IFRF XXXVII. Stockholm 1976. (Schmidt 1976)

Salonen, Ville: Suosiolahja lakiosajärjestelmässä. DL 2000, s. 51-60. (Salonen 2000)

Taksøe-Jensen, Finn: Om fremtidens arvesystem. Teoksessa Blume – Tamm – Videllov (red.) Suum cuique. Retsvidenskabelige afhandlinger. Københavns Universitet 1991. København 1991, s. 230 ss. (Taksøe-Jensen 1991)

Virolainen, Jyrki: Väittämistaakasta vieläkin vähäsen. LM 2000, s. 1155-1169. (Virolainen LM 2000)

Walin, Gösta: Kommentar till ärvdabalken I 2000. (Walin 2000)

Virallislähteet

HE 37/1948 vp.

Hallituksen esitys Eduskunnalle laeiksi perintökaaren 17 luvun, oikeudenkäymiskaaren 10 luvun 2 §:n ja konkurssisäännön 46 §:n muuttamisesta sekä maakaaren 2 ja 3 luvun sekä 8 luvun 3 §:n kumoamisesta. (HE 37/1948)

HE 6/1964 vp.

Hallituksen esitys Eduskunnalle perintölainsäädännön uudistamisesta. (HE 6/1964)

HE 225/1982 vp.

Hallituksen esitys Eduskunnalle perintökaaren muuttamisesta. (HE 225/1982)

HE 117/1998 vp.

Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi perintökaaren 7 luvun 3 ja 5 §:n muuttamisesta. (HE 117/1998)

HE 77:2000 vp.

Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi perintökaaren 7 luvun muuttamisesta. (HE 77/2000)

KKO:n lausunto 1941.

Korkeimman oikeuden lausunto esitysehdotuksesta perintölaiksi 1.11.1941. (KKO:n lausunto 1941)

KKO:n lausunto 1949.

Korkeimman oikeuden lausunto lakivaliokunnan jaoston laatimasta ehdotuksesta 31.10.1949. Lausunto ja jaoston ehdotus ovat LaVM 18/1950 liitteinä. (KKO:n lausunto 1949)

KM 1962:7.

Perintölakitoimikunnan mietintö. (KM 1962:7)

KM 1975:84.

Valtioneuvoston 2.8.1972 asettaman perintöoikeuskomitean 30.8.1975 päivätty mietintö perintölainsäädännön uudistamisesta. (KM 1975:84)

Lvk 2/1935.

Ehdotus perintö- ja testamenttilainsäädännön uudistamiseksi perusteluineen. Lainvalmistelukunnan julkaisuja. (Lvk 1935:2)

Lvk 5/1938.

Ehdotus hallituksen esitykseksi Eduskunnalle perintölaiksi sekä siihen liittyvä lainvalmistelukunnan mietintö. Lainvalmistelukunnan julkaisuja. (Lvk 1938:5)

Lvk 3/1948.

Ehdotus hallituksen esitykseksi Eduskunnalle laeiksi perintökaaren 17 luvun, oikeudenkäymiskaaren 10 luvun 2 §:n ja konkurssisäännön 46 §:n muuttamisesta sekä maakaaren 2 ja 3 luvun sekä 8 luvun 3 §:n kumoamisesta. (Lvk 1948:3)

Lvk 1/1955.

Ehdotus hallituksen esitykseksi Eduskunnalle perintö- ja testamenttilaiksi. (Lvk 1955:1)

Lvk 4/1959.

Ehdotus hallituksen esitykseksi Eduskunnalle perintölainsäädännön uudistamisesta. (Lvk 1959:4)

Lakivaliokunnan mietintö 18/1950 vp.

Lakivaliokunnan mietintö N:o 18 hallituksen esityksen johdosta laeiksi perintökaaren 17 luvun, oikeudenkäymiskaaren 10 luvun 2 §:n ja konkurssisäännön 46 §:n muuttamisesta sekä maakaaren 2 ja 3 luvun sekä 8 luvun 3 §:n kumoamisesta. (LaVM 18/1950)

Lakivaliokunnan mietintö 15/2002 vp.

Lakivaliokunnan mietintö N:o 15 hallituksen esityksen johdosta laiksi perintökaaren 7 luvun muuttamisesta (LaVM 15/2002)

OM 2004:6.

Oikeusministeriö. Työryhmämietintöjä 2004:6, Perintökaaren uudistamistarpeet. Helsinki 2004. (OM 2004:6 Työryhmämietintö)

OM 2005:10.

Oikeusministeriö. Lausuntoja ja selvityksiä 2005:10, PK:n uudistamistarpeet. Lausuntotiivistelmä. Helsinki 2005. (OM 2005:10 Lausuntotiivistelmä)

Oikeusministeriön lainvalmisteluosaston julkaisu 2/1980.

Lausunnot perintöoikeustyöryhmän mietinnöstä. Tiivistelmä. Ilkka Cantell.
(Oikeusministeriön lainvalmisteluosaston julkaisu 2/1980)

Perintölakivaliokunnan mietintö 1964 N:o 1/1964.

Perintölakivaliokunnan mietintö N:o 1/1964 hallituksen esityksen 6/1964 johdosta perintölainsäädännön uudistamisesta. 1964 vp. (Perintölakivaliokunnan mietintö 1964 N:o 1/1964)

Perintöoikeustyöryhmän mietintö 1981.

Kirjallinen kysymys 728/2008 vp.

Kansanedustaja Jacob Södermanin kirjallinen kysymys, perintökaaren lakiosasäännökset, s. 2. (Kirjallinen kysymys 728/2008)

Ministerin vastaus kirjalliseen kysymykseen 728/2008 vp.

Oikeusministeri Tuija Braxin vastaus kansanedustaja Jacob Södermanin esittämään kirjalliseen kysymykseen 728/2008 vp. (Ministerin vastaus kirjalliseen kysymykseen 728/2008)

SOU 1925:43 (Ruotsi)

Lagberedningens förslag till revision av ärvdabalken II. Förslag till lag om arv.
(SOU 1925:43)

SOU 1998:110 (Ruotsi)

Makes arvsrätt, dödsboförvaltare och dödförklaring. Slutbetänkande av Ärvdabalksutredning. (SOU 1998:110)

Lehtiartikkelit

Blåfield, Antti: Professori reutti eduskunnan. HS 23.9.2002.

Himanen, Keijo: Perintökaaren muutos voi johtaa kohtuuttomuuksiin. HS 7.8.2000.

Himanen, Keijo: Perintöoikeutta uudistetaan empien. HS 6.6.2004.

Kangas, Urpo: Hylättiinkö suosiolahjahanke väärin tietojen vuoksi? HS 20.9.2002.

Liikanen, Ritva: Ministeriö esittää luopumista rintaperillisten tasajaosta. HS 26.8.1998.

Nieminen, Martta: Eduskunnassa iso riita lapsille lahjoittamisesta. HS 25.1.2002.

Oikeuskäytäntö

Korkein oikeus

KKO 1958 II 118

KKO 1968 II 100

KKO 1970 II 13

KKO no 1127/20.06.1971/no 676 RD 1971

KKO no 1445/05.10.1973/no 681 RD 1972

KKO 1982 II 46

KKO 1982 II 74

KKO 1982 II 146

KKO 1987:29

KKO 1987 II 127

KKO 1988:122

KKO 1990:46

KKO 1992:133

KKO 1993:89

KKO 1996:30

KKO 1996:69

KKO 1997:70

KKO 1997:203

KKO 1998:114

KKO 1998:137

KKO 1999:31

KKO 1999:63

KKO 1999:75

KKO 2010:80

KKO 2012:69

KKO 2012:96

Hovioikeudet

Itä-Suomen HO 26.4.1991 S 89/549

Vaasan HO 31.1.1991 S 89/190

Vaasan HO 19.9.1991 S 90/620

Turun HO 10.12.1991 S 90/587

Itä-Suomen HO 31.3.1992 S 91/147

Turun HO 13.10.1992 S 91/18

Vaasan HO 15.12.1992 S 92/20

Turun HO 27.10.1993 S 92/775

Turun HO 3.12.1993 S 92/1448

Vaasan HO 11.3.1994 S 93/695

Rovaniemen HO 6.7.1995 S 95/120

Turun HO 03.05.1996

Vaasan HO 21.5.1999 S 98/359

Turun HO 1.2.2001 S 99/2443

Turun HO 18.10.2002 S 01/2305

Helsingin HO 17.06.2003 S 01/3155

Helsingin HO 30.8.2005 04/1120

Turun HO 18.4.2007 S 06/1699

Lyhenteet

AL	avioliittolaki (234/1929)
Av.	alaviite
BGB	Bürgerliches Gesetzbuch (18.8.1896, Saksa)
BLF	Business Law Forum (oikeustieteellinen aikakausikirja)
DL	Defensor Legis
HE	hallituksen esitys
HO	hovioikeus
HolhTL	laki holhoustoimesta (442/1999)
HS	Helsingin Sanomat
JFT	Tidskrift utgiven av Juridiska Föreningen i Finland
KKO	korkein oikeus
KL	konkurssilaki (120/2004)
KM	komiteamietintö
LaVM	lakivaliokunnan mietintö
LM	Lakimies (Lakimies-lehti)
LVK	lainvalmistelukunta
OikTL	laki varallisuus oikeudellisista oikeustoimista (228/1929)
OK	oikeudenkäymiskaari (4/1734)
OM	oikeusministeriö
PK	perintökaari (40/1965)
SOU	statens offentliga utredningar (Ruotsi)
TakSL	laki takaisinsaannista konkurssipesään (758/1991)
Vrt.	vertaa
ÄB	ärvdabalken (12.12.1958, Ruotsi)
Ään.	Äänestysratkaisu

1 Johdanto

1.1 Johdatus tutkielman aiheeseen

Perittävä saattaa lahjoittaa elinaikanaan omaisuuttaan perillisilleen ja muille lahjansaa-jille. Tässä ei sinällään ole mitään väärää. Perittävällä on elinaikanaan vapaus dispo-nda omaisuudestaan. Perittävän kuoltua voi kuitenkin käydä ilmi, että perittävän tekemät lahjoitukset ovat ristiriidassa rintaperillisen² lakiosaoikeuden kanssa. Tarkemmin il-maistuna lakiosaoikeus suojaa tässä yhteydessä rintaperillisiä perittävän tekemiltä, PK 7:3-4:ssä säännellyiltä, disponoinneilta.

Rintaperillisellä on ensisijaisesti oikeus saada lakiosansa reaalisesta jäämistöstä³. Tämä ei kuitenkaan ole aina mahdollista. Saattaa nimittäin olla, ettei pesässä ole juurikaan va-roja. Jos pesässä ei yksinkertaisesti vain ole varoja eikä perittävä ole lahjoittanut omai-suuttaan, ei perillisille jää mitään jaettavaakaan. Ongelmallisemmaksi, mutta samalla tutkielman kannalta erittäin mielenkiintoiseksi, tilanne muodostuu silloin, jos perittävä on disponoinut omaisuudestaan PK 7:3.3:ssa tai PK 7:4:ssä tarkoitetulla tavalla. Nämä disponoinnit nimittäin kasvattavat lakiosajäämistöä⁴, josta rintaperillisten lakiosat laske-taan. Jos lakiosia ei voida toteuttaa reaalisesta jäämistöstä, herää kysymys siitä, *miten rintaperillisen oikeus lakiosaan voidaan toteuttaa?*

Rintaperillisen suojaksi on tällaisissa tilanteissa tarkoitettu lakiosan täydennyskanne. Vaikka reaalisesta jäämistöstä ei voitaisikaan toteuttaa lakiosia, on rintaperillisellä mahdollisuus nostaa lakiosan täydennyskanne tuomioistuimessa lahjansaaajaan kohtaan. Tuomioistuin voi velvoittaa lahjansaaajan suorittamaan lakiosan täydennystä lakiosaan oikeutetulle perilliselle, jos täydennysvastuun edellytykset täyttyvät ja täydennyskan-teelle asetettuja prosessuaalisia vaatimuksia on noudatettu.

1.2 Kysymyksenasettelu, tutkielman tavoitteet ja rajaukset

Tässä tutkielmassa tarkastellaan lakiosan täydennystä, jota on usein pidetty rintaperilli-sen viimesijaisena suojakeinona. Lakiosan täydennys avaa tarkastelijalleen monenlaisia kysymyksiä ja ongelmia. Näin etenkin siksi, että täydennystä on vaadittava nimenomai-sella, tuomioistuimessa nostettavalla, lakiosan täydennyskanteella. Täten kyse ei ole

² Rintaperillisiä kutsutaan lakiosayhteyksissä usein myös lakiosaperillisiksi tai lakiosaan oikeutetuiksi perillisiksi. Tutkielmassa näillä tarkoitetaan samaa henkilötahoa.

³ Reaalisella jäämistöllä tarkoitetaan perittävältä jäänyttä netto-omaisuutta. Reaalinen jäämistö saadaan selville, kun omaisuuden arvosta vähennetään velat ja muut vastuut. Ks. esim. Aarnio – Kangas 2010, s. 404 ja 408.

⁴ Lakiosajäämistöllä tarkoitetaan jäämistöä, joka saadaan kun lasketaan yhteen reaalinen jäämistö ja PK 7:3-4:ien mukaiset laskennalliset lisäykset. Ks. esim. Aarnio – Kangas 2010, s. 403.

ainoastaan materiaalisen oikeuden arvioinnista, vaan myös prosessuaalinen normisto on keskiössä. Tällä viitataan esimerkiksi täydennyskanteelle asetettuihin määräaika-vaatimuksiin ja kanteen yksilöintiin. Tutkielmassa on *neljä tutkimuskysymystä*, joihin työssä vastataan.

Ensimmäkin tutkielmassa vastataan siihen, mitä lakiosan täydennyksellä tarkoitetaan. Tämä on varsin yleinen ja huomattavan kattava kysymys. Se kätkee sisäänsä laajahkon joukon vastauksia. Perimmiltään kyse on siitä, mitkä ovat lakiosan täydennysvastuun edellytykset, mikä on täydennysvastuun sisältö, miten täydennysvastuu jakautuu ja miten täydennystä on vaadittava. Tarkastelun kohteena ovat nimenomaan lakiosan täydennyksen peruselementit.

Toisekseen tutkielmassa tarkastellaan, mikä on lakiosan täydennyksen ja perinnönjaon välinen suhde. Tämän erottelun tunnistaminen ja sisäistäminen on olennaisen tärkeää. Täten hieman askarruttaa tuomioistuimien ja pesänjakajien taso sekä kyky ratkaista lakiosan täydennykseen kytkeytyviä riitoja. Prosessien välistä suhdetta eivät tuomioistuintakaan ole aina kyenneet täysin ymmärtämään. Myös sillä miten täydennysprosessia käsittelevä tuomioistuin tekee ratkaisunsa voi olla olennainen yhteys perinnönjakoon.

Kolmanneksi tutkielmassa vastataan siihen, mitä prosessuaalisia haasteita ja ongelmia lakiosan täydennykseen liittyy ja miten nämä ongelmat tulisi mahdollisesti ratkaista. Esimerkiksi täydennyskanteen nostamiselle asetetuista määräajoista saattaa aiheutua haasteita. Tältä osin voidaan viitata myös lakiosan täydennyksen ja muiden prosessien väliseen kollisioon. Tilanne voi olla esimerkiksi sellainen, että samaan lahjansaajaan kohdistetaan sekä lakiosan täydennystä että takaisinsaantia koskevia vaatimuksia. Lisäksi kanteenmuutoskielto aiheuttaa oman haasteensa.

Neljänneksi tutkielmassa esitetään, millainen lakiosan täydennyksen tulisi olla tulevaisuudessa. Kyse on siis de lege ferenda -kysymyksestä. Viime vuosina ja vuosikymmeninä on käyty osittain tunnepitoistakin debattia koko lakiosasäännösten tulevaisuudesta, mihin lakiosan täydennys erottamattomasti liittyy. Otan osaa tähän keskusteluun ja kerroman oman mielipiteeni, pitäen silmällä erityisesti lakiosan täydennystä lakiosasäännösten konstruktiossa.

Eräänlaisena perusväitteenä on, että lakiosan täydennys on edelleen tarpeellinen osa lainsäädäntöämme. Lakiosan täydennys ei nykymuodossaan kuitenkaan ole välttämättä hyväksyttävä. Tämän väitteen taustalla on laskennallisten lisäysten osittainen kyseen-

alaistaminen lakiosaa korottavina luovutuksina⁵. Yhteiskunta on muuttunut. Ei ole välttämättä järkevää operoida säännöksillä, jotka eivät vastaa muuttuneen tilanteen vaatimuksia.

Tutkielman tavoitteena on muodostaa kattava esitys lakiosan täydennyksestä instituutiona. Tavoitteena on myös osoittaa tutkimuskohteen sääntelyyn liittyviä ongelmakohtia ja mahdollisia tarpeita oikeustilan muuttamiselle. Tutkimuskohdetta lähestytään sekä rintaperillisen että lahjansaajan näkökulmasta. Tutkielmassa painotetaan näiden molempien intressitahojen asemaa ja oikeussuojan tarvetta.

Lakiosan täydennys on varsin laaja kokonaisuus. Yhdessä tutkielmassa ei ole mahdollista käsitellä kaikkia lakiosan täydennykseen liittyviä ongelmia ja kysymyksiä. Vaikka laskennalliset lisäykset ja niiden tunnusmerkistöt (PK 7:3.3 ja PK 7:4) ovat olennaisessa osassa lakiosan täydennyksessä, on niiden tarkkapiirteinen läpikäynti jouduttu sivuuttamaan. Olenkin ottanut niistä esiin vain olennaisimpia asioita. Niin ikään lakiosan täydennyksen suhde PK 3:3.2-vastuuseen ja avio-osan täydennykseen (AL 40a §) joudutaan jättämään vain keskeisimpien asioiden varaan. Vaikka lakiosan täydennysvastuun kokonaisvaltainen vertailu etenkin PK 3:3.2-vastuuseen olisikin vastuiden yhteneväisyydet ja erot huomioon ottaen varsin hedelmällistä, tyydytään tältä osin, muutamia huomautuksia lukuun ottamatta, viittamaan Tapani Lohen teokseen Pesänjako, vastike ja lahjansaajan palautusvastuu⁶. Pääpaino on nimenomaan lakiosan täydennyksessä.⁷ Lakiosan täydennyksen tulevaisuutta koskevassa luvussa nostetaan esille vain sellaisia hallituksen esityksissä, lakivaliokunnan mietinnöissä ja komitean sekä työryhmien mietinnöissä käsiteltyjä asioita, jotka liittyvät läheisesti lakiosan täydennykseen. Esitysten ja mietintöjen sisältöä ei voida käsitellä kokonaisuudessaan.

1.3 Tutkielman metodeista⁸

Oikeustieteellisiä tutkimuksia voidaan jakaa valitun tarkastelutavan perusteella. Tutkimukset voidaan jakaa esimerkiksi lainoppiin eli oikeusdogmatiikkaan, oikeussosiologi-

⁵ Kyse on etenkin suosiolahjasäännöksen kyseenalaistamisesta.

⁶ Ks. tältä osin Lohi, Tapani: Pesänjako, vastike ja lahjansaajan palautusvastuu. Helsinki 2006. Teoksessaan Lohi käsittelee PK 3:3.2:n mukaista vastuuta, vertaillen sitä varsin laajasti ja täsmällisesti muun muassa lakiosan täydennysvastuuseen.

⁷ Olen toki hyödyntänyt Lohen tutkimusta, mutta vastuiden tarkkapiirteinen ja kokonaisvaltainen vertailu vaatisi kokonaan oman tutkielmansa.

⁸ Todettakoon, että tässä kappaleessa on viitattu osittain myös Aarnion uudempiin teoksiin. Käsitellyt asiat on kuitenkin pääosin esitetty jo Aarnion teoksessa Laintulkinnan teoria vuodelta 1989 (Aarnio 1989). Olen viitannut myös uudempiin teoksiin, koska niissä osa asioista esitetään täsmällisemmin.

aan, oikeushistoriaan ja oikeusvertailuun eli vertailevaan oikeustieteeseen.⁹ Tämän tutkielman pääasiallinen metodi on lainopillinen eli oikeusdogmaattinen. Oikeusdogmatikan tehtäväksi määritellään perinteisesti oikeussääntöjen sisällön selvittäminen eli tulkinta (I) ja oikeussääntöjen systematisointi (II).¹⁰ Tulkinnan ja systematisoinnin avulla lainopissa pyritään paitsi selvittämään oikeusjärjestyksen sisältöä, myös esittämään siitä perusteltuja tulkintakannanottoja.¹¹

Oikeuslähteet voidaan jakaa eri kategorioihin sen mukaan, mikä on niiden velvoittavuuden aste. Aarnio jakaa tuomaria tai muuta lainsoveltajaa velvoittavat oikeuslähteet kolmeen ryhmään: *vahvasti velvoittaviin* (kansallisen oikeuden ulkopuoliset normistot, kansallisen oikeuden normisto ja maantapa), *heikosti velvoittaviin* (lainsäätäjän tarkoitus ja ennakkoratkaisut) ja *sallittuihin oikeuslähteisiin* (esimerkiksi käytännölliset ja vertailevat argumentit).¹²

Tutkielmassa lakiosan täydennystä sääntelevää ja siihen välittömästi liittyvää normistoa tulkitaan ja systematisoidaan. Toisin sanoen työssä tulkitaan voimassa olevan oikeuden sisältöä *de lege lata*. Tarkastelun ytimessä ovat kirjoitetun lain osalta erityisesti PK 7 luvun 8-10 §:ien säännökset. Lainsäädännön esitoilla on olennainen merkitys, kun selvitetään lainsäätäjän tarkoitusta. Lisäksi etenkin korkeimman oikeuden ennakkoratkaisulla on keskeinen painoarvo tulkinnan ja systematisoinnin suunnannäyttäjinä sekä apuvälineinä.

Lisäksi hyödynnetään myös oikeusvertailevaa lähestymistapaa. Oikeusvertailevalle tutkimukselle on ominaista tarkasteltavien oikeusjärjestysten erojen ja yhtäläisyyksien kartoittaminen sekä mahdollisten erojen ja yhtäläisyyksien analysointi ja selittäminen.¹³ Hyödynnän oikeusvertailevaa lähestymistapaa tutkielmassa siten, että vertaan kotimaista oikeustilaa Ruotsissa omaksuttuihin ratkaisuihin¹⁴. Ruotsi muodostaa hyvän vertailu-

⁹ Aarnio 2011, s. 1. Lainoppi on ylivoimaisesti vanhin ja myös yleismaailmallisesti merkittävin oikeustieteen tutkimusala. Muut mainitut tieteenalat ovat lainopin näkökulmasta aputieteitä, vaikka niillä on itsenäisenkin tiedonintressi. Ks. tarkemmin Aarnio 2011, s. 1-2. Lisäksi omana lohkonaan pidetään usein oikeusteoriaa. Oikeustieteen sijasta voi olla korrekta puhua oikeustieteistä tarkoittaen kaikkia edellä mainittuja ja niiden muodostamaa vuorovaikutuskokonaisuutta. Ks. esim. Aarnio 1989, s. 47-52 ja Aarnio 1997, s. 36.

¹⁰ Aarnio 1997, s. 36-37.

¹¹ Ks. esim. Aarnio 1989, s. 47-52.

¹² Aarnio 2011, s. 68-69. Lisäksi kiellettyjä oikeuslähteitä ovat esimerkiksi lain ja hyvän tavan vastaiset argumentit.

¹³ Näin esim. Husa 1998, s. 19 ja Husa 2013, s. 43.

¹⁴ Myös muiden Pohjoismaiden osalta esitetään muutamia huomioita.

kohteen ennen kaikkea siksi, että monet perintöoikeudellisen järjestelmämme perusratkaisut ovat hyvin samantyyppisiä ja samoihin doktriineihin perustuvia.¹⁵

1.4 Rakenne

Tutkielma jakautuu seitsemään (7.) lukuun. Nyt käsillä olevassa *ensimmäisessä (1.) luvussa* esitin johdatusta aihepiiriin, toin esille tutkielman kysymyksenasettelun ja tavoitteet sekä rajaukset. Lisäksi käsitelin tutkielman menetit. *Toisessa (2.) luvussa* tarkastelen rintaperillisen lakiosasuojaa ja laskennallisten lisäysten järjestelmää. Tämä luku toimii välttämättömänä alustuksena tutkielman seuraaville luvuille. *Kolmannessa (3.) luvussa* käsitelen lakiosan täydennysvastuuta. *Neljännessä (4.) luvussa* tarkastelen lakiosan täydennyskannetta. *Viidennessä (5.) luvussa* hahmotan lakiosan täydennyksen ja perinnönjaon välistä suhdetta. *Kuudennessa (6.) luvussa* käsitelen lakiosan täydennyksen tulevaisuutta osana jäämistöoikeuden järjestelmää. *Seitsemännessä (7.) luvussa* esitän yhteenvetoa ja johtopäätöksiä.

2 Rintaperillisen lakiosasuojaja

2.1 Yleistä lakiosasuojasta

Lakimääräisen perimysjärjestyksen mukainen oikeus lakiosaan kuuluu ainoastaan ensimmäisen parenteelin perillisille, eli rintaperillisille. Lisäksi myös ensimmäisen parenteelin sijaantuloperillisillä on itsenäinen oikeus lakiosaan.¹⁶ *Mitä lakiosaoikeudella sitten konkreettisesti tarkoitetaan?*

Kysymys on etenkin kahdesta asiasta. *Ensinnäkin* perittävän tekemästä pätevästä testamentista huolimatta rintaperillinen on oikeutettu saamaan lakiosaansa vastaavan arvomäärän omaisuutta. *Toisekseen* rintaperillisellä on oikeus vaatia tiettyjen perittävän eläessään tekemien vastikkeettomien¹⁷ luovutusten huomioon ottamista jäämistöä jaettaessa.¹⁸

Suomessa lakiosaperillisen asemaa pidetään yleisesti vahvana. Lakiosaperillisen asemaa vahvistaa laskennallisten lisäysten järjestelmä, joka mahdollistaa perittävän elinaika-

¹⁵ Vaikka monet perintöoikeudelliset ratkaisut ovatkin Ruotsissa samankaltaisia kuin meillä, on jo tässä yhteydessä huomautettava siitä, että lakiosan täydennys poikkeaa Ruotsissa olennaisesti meillä voimassa olevasta.

¹⁶ Aarnio – Kangas 2010, s. 398. PK 7:1.1:n nojalla oikeus lakiosaan on rintaperillisellä sekä ottolapsella ja tämän jälkeläisellä.

¹⁷ Tosin kyse voi olla myös luovutuksista, joissa maksettu vastike ei selvästi vastaa omaisuuden käypää arvoa.

¹⁸ Aarnio – Kangas 2010, s. 398. Tosin sanoen perillisen ”pakkoperintöoikeus” rajoittaa perittävän mahdollisuuksia määrätä omaisuudestaan elinaikaisilla disponoinneilla *inter vivos* ja testamentilla *mortis causa*. Ks. tältä osin esim. Kangas 1993, s. 240 ja Salonen DL 2000, s. 51.

naan tekemien disponointien huomioimisen lakiosalaskelmassa. Toisin sanoen laskennalliset lisäykset lisätään reaaliseseen jäämistöön lakiosajäämistön arvoa määritettäessä.¹⁹

Lakiosajärjestelmän perusajatus ilmaistaan PK 7:1.2:ssa: *lakiosa on puolet perilliselle lakimääräisen perimysjärjestyksen mukaan tulevan perintöosan arvosta*. Lakiosa on suojattu osa kunkin lakiosaperillisen perintöosasta. Se ei siten ole suojattu osuus koko jäämistöstä, kuten usein virheellisesti ymmärretään. Lakiosa lasketaan kunkin perillisen osalta itsenäisesti. Lakiosa voidaan teoreettisesti jakaa suhteelliseen, arvomääräiseen ja esinekohtaiseen lakiosaan.²⁰

Suhteellisella lakiosalla tarkoitetaan suhdelukua, jonka mukaisesti lakiosa määräytyy. Arvomääräinen lakiosa voidaan puolestaan määrittellä suhteellisen lakiosan ja jäämistöpääoman mukaan määräytyväksi varallisuusarvoksi. Se on puolet kunkin rintaperillisen suhteellisen perintöosan arvosta. Arvomääräinen lakiosa saadaan kertomalla suhteellinen lakiosa lakiosajäämistöllä. Nykyisin perillisen lakiosaa pidetään aina suhteellisena ja arvomääräisenä, ellei perittävä ole nimenomaisesti testamentissaan toisin määrännyt. Esinekohtaisesta lakiosasta siirryttiin arvomääräiseen lakiosaan Suomessa 1.2.2003. Esinekohtaisella lakiosalla tarkoitetaan sitä oikeutta, jonka rintaperillinen jakotoimituksessa saa. Nykyisessä arvomääräisyyteen perustuvassa lakiosajärjestelmässä lakiosaperillinen voi siten saada esineellisen osuuden jäämistöön kuuluvasta omaisuudesta vain, jos perittävä on määrännyt testamentissaan esinekohtaisesta jaosta.²¹

Jotta perillinen voisi saada lakiosansa jäämistöstä, josta perittävä on tehnyt lakiosaoikeutta loukkaavan testamentin, lakiosaperillisen on vaadittava lakiosaansa testamentinsaajalta vetoamalla testamentin tehottomuuteen siltä osin kuin se estää häntä saamasta lakiosaansa jäämistöstä (PK 7:5). Lakiosaperillinen voi myös luopua oikeudestaan lakiosaan perittävän kuoleman jälkeen (PK 17:2a).

¹⁹ Aarnio – Kangas 2009, s. 838. Laskennallisilla lisäyksillä tarkoitetaan sellaisia perittävän elinaikanaan tekemiä lahjanluonteisia luovutuksia, joiden arvo voidaan perillisen vaatimuksesta lisätä jäämistön säätöön ennen arvomääräisen lakiosan määrittämistä.

²⁰ Aarnio – Kangas 2010, s. 399.

²¹ Aarnio – Kangas 2009, s. 821-830. Siirtymistä esinekohtaisesta lakiosajärjestelmästä arvomääräiseen lakiosajärjestelmään kuvastaa ennen kaikkea se, että vaikka lahjanlupaus (PK 7:6) ja testamentti (PK 7:5) väistyvät lakiosan tieltä, niin PK 7:5.2:n nojalla lakiosaa loukkaava *testamentti on tehokas, jos testamentin saaja suorittaa lakiosaan oikeutetulle perilliselle hänen lakiosaansa vastaavan tai siitä puuttuvan määrän rahana perillisen määräämän kohtuullisen ajan kuluessa eikä rahasuoritusta ole testamentissa kielletty*. Säännös oli aiemmin kirjoitettu siten, että testamentin tekijällä oli valta määrätä rahasuorituksesta. Aiemman oikeustilan aikana oikeutta rahasuoritukseen ei sen vuoksi voitu olettaa, jos siitä ei oltu nimenomaisesti määrätty. Ks. tältä osin Aarnio – Kangas 2009, s. 830 ja KKO 1982 II 146.

Ennakkoperintösäännöstellä (PK 6 luku) ja lakiosasäännöstellä (PK 7 luku) on tiivis yhteys toisiinsa. Ennakkoperintösäännösten lähtökohtana on, ettei perittävän tarkoituksena ole suosia rintaperillisiä. Perittävän antama lahja otetaan siten huomioon ensisijaisesti ennakkoperintönä. Säännös on kuitenkin dispositiivinen eli tahdonvaltainen. Ennakkoperintöolettama kumoutuu, jos perittävä on joko nimenomaisesti määrännyt tai hänen voidaan olosuhteista päätellen katsoa tarkoittaneen, että lahjaa ei pidä ottaa huomioon perinnönjaossa. Tällöin rintaperillisen suojaksi jää indispositiivinen eli pakottava oikeutta oleva lakiosasäännös.²²

2.2 Laskennalliset lisäykset lakiosaa korottavina luovutuksina

2.2.1 Laskennallisten lisäysten lainsäädäntöpohja, funktio ja perusta täydennyksentele

Laskennallisista lisäyksistä säädetään PK 7:3.3:ssa. Kyseisen momentin nojalla pesän varoihin on lisättävä perittävän antama *ennakkoperintö* sekä, jollei *erityisiä vastasyitä* ole, hänen sellaisissa *olosuhteissa tai sellaisin ehdoin eläessään antamansa lahja, että se on tarkoituksensa puolesta rinnastettavissa testamenttiin*, niin myös hänen jälkeläisilleen tai ottolapselleen taikka tämän jälkeläiselle tai näiden puolisoille antamansa sellainen lahja, jolla on ilmeisesti tarkoitettu suosia sen saajaa lakiosaan oikeutetun perillisen vahingoksi. Omaisuuden arvo on määrättävä sen ajankohdan mukaan, mikä sillä vastaanotettaessa oli, jollei asianhaaroista muuta johdu.²³

PK 7:3.3:ssa säädetään siis *ennakkoperinnön, testamenttiin rinnastuvan lahjan ja suosiolahjan* huomioon ottamisesta rintaperillisen lakiosaa laskettaessa. Näiden lisäksi laskennallisina lisäyksinä käsitellään myös perittävän maksamia *ylisuuria henkivakuutusmaksuja*, joista säädetään PK 7:4:ssä. Kyseisen pykälän mukaan jos perittävä on kuolemansa varalta ottamassaan henkivakuutuksessa määrännyt kolmannen henkilön edunsaajaksi tai siirtänyt henkivakuutuksensa kolmannelle henkilölle, on perittävän suorittamat *vakuutusmaksut, jos ne eivät ole olleet kohtuullisessa suhteessa hänen oloihinsa ja varoihinsa*, perintöosaa määrättäessä luettava pesän varojen lisäykseksi, kuitenkin enintään vakuutusmäärään saakka. Mikäli perittävä on saanut vastiketta edunsaajan määräämisestä tai vakuutuksen siirtämisestä, vastike on vähennettävä vakuutusmaksuista.

²² Lohi 1997, s. 141-143 ja Kangas 1993, s. 225-228. Positiivisesta ennakkoperintöolettamasta, ks. myös Kolehmainen 2011, s. 283.

²³ Erityiset vastasyöt eivät koske ennakkoperinnön lisäämistä lakiosalaskelmaan. Erityiset vastasyöt koskevat vain suosiolahjaa ja testamenttiin rinnastuvaa lahjaa. Ks. tältä osin Aarnio – Kangas 2009, s. 841.

Mikäli lakiosajärjestelmään ei sisältyisi laskennallisia lisäyksiä, olisi perittävällä mahdollisuus vähentää lakiosajäämistöä rintaperillisen vahingoksi. Toisin sanoen perittävä voisi tarkoituksellisesti tehdä sellaisia oikeustoimia, joita ei pidetä perintökaaren järjestelmässä hyväksyttävänä. Tämän vuoksi rintaperillisen suoja perittävän määräämistöimiä vastaan kattaa myös perittävän elinaikanaan tekemät lahjanluonteiset luovutukset.²⁴

Lakiosan täydennysvaateen taustalla on aina laskennallinen lisäys. Täydennyskanteen nostaminen ja ylipäättään tilanteen tunnistaminen voi olla hankalaa, jos lakiosaan tehtäviä laskennallisia lisäyksiä ei osata hahmottaa. Tämän vuoksi on tarpeellista käsitellä, mitä näillä disponoinneilla tarkoitetaan ja mikä on niiden tunnusmerkistö.²⁵

2.2.2 Ennakkoperintö

2.2.2.1 Ennakkoperinnön käsitteestä, luonteesta ja tunnusmerkistöstä

Ennakkoperintöä voidaan pitää eräänlaisena perintöosan etumaksuna.²⁶ Vuonna 1975 annetun perintöoikeuskomitean mietinnön mukaan ennakkoperinnöstä on kyse silloin, kun ”yleiset varallisuus oikeudelliset edellytykset täyttävä saanto saa tietyissä tapauksissa myös perintöoikeudellista merkitystä”. Ennakkoperinnön huomioimisen voidaan katsoa edistävän perinnönjaossa perillisten välisen tasa-arvon toteutumista.²⁷

Ennakkoperinnön perimmäisenä ajatuksena on, ettei perittävä ole lahjoituksellaan halunnut suosia lahjansaajaa muiden rintaperillisten kustannuksella. Näin ollen ennakkoon saadun lahjan arvo tulee pääsääntöisesti ottaa perinnönjaossa huomioon, jotta kaikkia rintaperillisiä kohdeltaisiin keskenään yhdenvertaisesti.²⁸

Ennakkoperintöä koskeva sääntely on jaettu PK 6 ja 7 lukuihin. PK 6 luvun säännökset ovat pääosin dispositiivisia eli niistä on mahdollista määrätä toisin. PK 7 luvussa ennakkoperintöä tarkastellaan lakiosaan oikeutetun rintaperillisen suojan näkökulmasta. PK 7:3.3:n nojalla *pesän varoihin on lisättävä perittävän antama ennakkoperintö.*

²⁴ HE 37/1948, s. 7.

²⁵ Laskennalliset lisäykset ja niiden tunnusmerkistön tarkkapiirteinen määrittäminen on varsin laaja kokonaisuus. Sen täsmällinen selvittäminen vaatisi kokonaan oman tutkielmansa. Tyydynkin seuraavassa vain tuomaan esille kyseisten luovutusten keskeisimmän sisällön. Kaikkein tärkeimpiä kysymyksiä eri laskennallisten lisäysten tunnusmerkistöistä ei voitane kuitenkaan sivuuttaa tässäkin työssä kovin helpoisiin perustein. Täten olennaisimpina pitämiini asioihin tullaan kiinnittämään asian vaatima huomio. Täsmällinen esitys laskennallisista lisäyksistä ja niiden muodostamasta kokonaisuudesta, ks. Holstila, Taina: Jäämistön laskennalliset lisäykset ja lakiosa. Turun yliopisto 2001. Todettakoon, että tietenkin tämän tutkielmankin kannalta on tärkeää tunnistaa laskennallinen lisäys. Pääpaino ei kuitenkaan ole itse laskennallisissa lisäyksissä vaan lakiosan täydennyksessä.

²⁶ Lohi 1999, s. 1, Saarenpää 1980, s. 176-177 ja KM 1975:84, s. 71.

²⁷ KM 1975:84, s. 71.

²⁸ Rautiala 1957, s. 63-65, Rautiala 1967: Uusi perintökaari pääpiirteittäin, s. 29-30 ja Saarenpää 1980, s. 307.

Vaikka laskennallisista lisäyksistä säädetään PK 7 luvussa ja nyt kyse on ennakkoperintön huomioimisesta nimenomaan lakiosalaskelmassa, PK 6:1-4 määrittää sen, onko perittävän tekemä lahjoitus ollut laskennallisena lisäyksenä huomioitava ennakkoperintö.²⁹

Mikäli jokin lahjoitus on PK 6 luvun mukaan otettava huomioon perintöosia määrättäessä, otetaan se lähtökohtaisesti mukaan myös lakiosalaskelmaan. Jos lahjoitusta ei voida huomioida PK 6 luvun mukaisena ennakkoperintönä, on se jätettävä myös lakiosalaskelman ulkopuolelle, ellei sitä voida huomioida suosiolahjana tai testamenttiin rinnastuvana lahjana.³⁰

Jotta yksittäistä disponointia voidaan pitää ennakkoperintönä, tulee sen täyttää tietyt perusedellytykset. *Ensinnäkin* vaaditaan, että kyse on perittävän tekemästä suorituksesta. *Toisekseen* suorituksen täytyy olla ainakin osittain vastikkeeton. *Kolmanneksi* suorituksen tulee olla tehty perillisen hyväksi. *Neljänneksi* vaaditaan, että perittävän voidaan joko nimenomaisen tahdonilmaisun, olosuhteista tehtävien päätelmien tai laissa asetettujen presumptioiden valossa katsoa tarkoittaneen, että suoritus tulee vähentää saajansa perintöosasta.³¹

Pääsäännön mukaisesti ennakkoperintönä voidaan käsitellä vain perittävän tekemiä ennakkoluovutuksia. Tästä pääsäännöstä on kuitenkin myös poikkeuksia. Lesken määräämistoimi voidaan tietyin edellytyksin ottaa myös huomioon. Ensin kuolleen puolison jäämistöä jaettaessa on tehtävä vähennys myös tiettyjen lesken avio-oikeuden alaisesta omaisuudesta antamien ennakkoperintöjen osalta (PK 6:1.2 ja PK 6:9.1). Perintökaaresa on myös määräyksiä sellaisten ennakkoluovutusten varalta, joita puolisonsa PK 3 luvun säännösten nojalla perinyt leski tekee ensin kuolleelta puolisolta jääneiden

²⁹ Aarnio – Kangas 2009, s. 841, Lohi 1999, s. 225 ja 247 ja Saarenpää 1980, s. 169. On huomattava, että muilta osin PK 6 luvun säännöksiä ennakkoperinnöstä ei kuitenkaan voida soveltaa lakiosalaskelmassa, sillä laskutapa ei vastaa PK 7 luvun säännöksiä. Lukujen sisältämät laskusäännökset eroavat toisistaan sekä sisällöltään että tarkoitukseltaan. Ennakkoperinnön osalta on huomioitava PK 6 ja 7 lukujen sisältämien perintö- ja lakiosasäännösten sisällön ja funktioiden erilaisuus. Ensinnäkin ennakkoperintösäännöksillä pyritään ensisijaisesti perittävän oletetun tahdon toteutumiseen, kun taas lakiosasäännöstö toimii rintaperillisen suojaamiseksi. Ks. tarkemmin Lohi 1997, s. 141. Toisekseen perintö- ja lakiosalaskelmissa huomioitavat lisäys- ja vähennyserät poikkeavat järjestelmissä toisistaan. Ks. tarkemmin Lohi 1997, s. 137-138. Kolmanneksi säännökset eroavat toisistaan myös vaikutuksiltaan. Ennakkoperintösäännökset saavat merkityksensä reaalista jäämistöä jaettaessa. Lakiosasäännöstö mahdollistaa myös täytettyihin, lakiosaa loukkaaviin disponointeihin puuttumisen. Ks. tarkemmin Lohi 1997, s. 148. Neljänneksi säännöstöjä erottaa toisistaan lakiosajärjestelmän pakottavuudesta johtuva erilainen suhde testamenttisaantoihin. PK 6 luvun ennakkoperintösäännökset väistävät testamenttimääräysten tieltä, kun taas lakiosasäännöksiä ei voi syrjäyttää testamentilla.

³⁰ On kuitenkin huomioitava, että tämä sääntö ei ole poikkeukseton. Tiettyä ennakkoperinnön tunnusmerkistön täyttävää disponointia saatetaan joutua käsittelemään eri tavoin sen mukaan, ovatko sovellettavina PK 6 luvun vai 7 luvun säännökset. Ks. tästä Lohi 1999, s. 24-27.

³¹ Lohi 1999, s. 7 ja 248-250.

toissijaisten perillisten hyväksi (PK 6:9.2).³² On syytä painottaa, että vaikka PK 6 luvun järjestelmässä ennakkoperintönä voidaan huomioida myös lesken tekemiä lahjoituksia, PK 7 luvun järjestelmässä tällainen ei ole mahdollista. Lakiosajärjestelmässä ainoastaan perittävän tekemiä lahjoituksia voidaan huomioida laskennallisina lisäyksinä huomioon otettavina ennakkoperintöinä.³³

Jotta tiettyä luovutusta voitaisiin käsitellä ennakkoperintönä tulee sen olla joko kokonaan tai osittain vastikkeeton. PK 6 luvun säännöstö koskee siis vain lahjanluonteisia varallisuudensiirtoja. On painotettava, että ennakkoperintösäännöstön merkitys ei rajoitu vain puhtaisiin luovutusoikeustoimiin. Tästä seuraa, että millaista tahansa kokonaan tai osittain vastikkeetonta varallisuusjärjestelyä voidaan käsitellä ennakkoperintönä.³⁴

Ennakkoperintönä voidaan huomioida vain perillisen hyväksi tehty suoritus. Suorituksen saajan ei tarvitse vielä lahjoitushetkellä olla lähimmän perillisen asemassa. Voi olla, että lahjansaaja tulee myöhemmin lähimmän perillisen asemaan. Ratkaisevaa on siis, että saajan tulee olla perillisasemassa perittävän kuolinhetkellä.³⁵

Samastaminen aiheuttaa harvinaisia poikkeustilanteita vahvaan pääsääntöön, jonka mukaan muulle kuin rintaperilliselle annettu lahja ei voi tulla huomioon otettavaksi laskennallisena lisäyksenä perillisen lakiosan suuruutta määrättäessä.³⁶ Ennakkoperintönä saattaakin tulla kyseeseen myös yksinomaan rintaperillisen määräysvallassa olevalle

³² Lohi 1999, s. 7. Pääsäännön mukaisesta – perittävä ennakkoluovutuksen antajana – lähtökohdasta on tarpeellista poiketa myös silloin, kun suorituksen nimellinen tekijä on ollut joku muu kuin perittävä, mutta ennakkoluovutus on faktisesti tapahtunut perittävän myötävaikutuksin. Ks. tästä lähemmin Lohi 1999, s. 8.

³³ Ks. tältä osin KKO 1998:137, KKO 2010:57, Lohi: Oikeustapauskommentti tapauksesta KKO 2010:57, s. 62-80 ja Lohi 1999, s. 248-253.

³⁴ Lohi 1999, s. 8. Lohi huomauttaa, että PK 6:4:n mukaiset ns. tavanomaiset lahjat eivät ole ennakkoperintöä. Ennakkoperinnössä on kyse tavanomaista suuremman lahjan laskennallisesta lisäämisestä reaaliin jäämistöön, ks. tältä osin esim. Itä-Suomen HO 31.3.1992 S 91/147. Kirjoittajan mukaan tyypillisimpiä ennakkoperintöjä ovat määräomaisuuden ja tietyn rahasumman lahjoitukset. Myös alihintainen kauppa voi olla lahja-arvoon saakka ennakkoperintöä. Lisäksi varsinaisen luovutus-konstruktion ulkopuolisista varallisuusjärjestelyistä Lohi mainitsee, että esimerkiksi käyttöoikeuden antaminen, velan anteeksianto ja ylisuuren vastikkeen taikka korvauksen maksaminen voivat tulla käsiteltäviksi ennakkoperintönä. Lapsen kouluttamisesta aiheutuneista erityisistä kustannuksista voidaan suoraan lain nojalla ottaa huomioon kohtuullinen osuus ennakkoperintönä (PK 6:2.2). Perittäväällä on mahdollisuus myös testamentissaan määrätä, että lapsen perintöosasta on vähennettävä hänen koulutukseen, elatukseen ja kasvatukseen käytetyt erityiset kustannukset. Perintökaaren nojalla tällaista määräystä on noudatettava silloinkin kun se rajoittaisi perillisen oikeutta lakiosaan, mikäli vähennys olosuhteisiin katsoen havaitaan kohtuulliseksi (PK 6:3), ks. Lohi 1999, s. 10-11. Ennakkoperintö- ja lakiosaongelmista liittyen koulutukseen, elatukseen ja kasvatukseen, ks. tarkemmin Perintölakivaliokunnan mietintö 1964 N:o 1/1964, Rautila 1967, s. 85-89, Saarenpää 1980, s. 231-235 ja Aarnio – Kangas 2009, s. 772-776.

³⁵ Lohi 1999, s. 11-12. Tämä on täysin ymmärrettävää, kun huomioidaan se että perillisiin ”ulkopuolinen” henkilö ei ole mukana jäämistöomaisuuden jaossa. Täten hänen saamalleen lahjalleen ei voitasi antaa tasausvaikutusta. Ks. Kaisto – Lohi 2013, s. 384.

³⁶ Pääsääntö ilmaistu esim. ratkaisussa Turun HO 13.10.1992 S 91/18.

yhtiölle tehty luovutus tai sellainen luovutus, jonka yksinomaan perittävän määräysvallassa oleva yhtiö antaa rintaperilliselle.³⁷

Edellä käsiteltyjen kriteerien lisäksi vaaditaan, että suorituksen vähentämisen saajan perintöosasta katsotaan vastaavan perittävän tarkoitusta. Tämä kuvastaa ennakkoperintösäännösten dispositiivista luonnetta. Perittävä voi siis aina määrätä, tuleeko hänen antamansa lahja ottaa huomioon ennakkoperintönä vai ei. Jos perittävä ei ole antanut määräystä, tulevat noudatettaviksi perintökaaren ennakkoperintöolettamat. Olettamat poikkeavat sen mukaan, onko kyse rintaperillisen³⁸ vai muun perillisen³⁹ hyväksi tehdystä suorituksesta.⁴⁰

Rintaperilliselle annetun lahjan osalta perittävä ei ole sidottu alkuperäiseen määräykseensä. Perittävä voi siis kumota ennakkoperintöolettamien myös jälkikäteen. Perittävällä on mahdollisuus myös palauttaa lahja ennakkoperinnöksi.⁴¹ Ennakkoperintöolettamia on kumottavissa vallitsevan käsityksen mukaan vapaamuotoisesti. Tällä tarkoitetaan sitä, että kumoamista ei tarvitse tehdä esimerkiksi testamentin muodossa.⁴²

Lohen mukaan asiaa tulee arvioida muun kuin rintaperillisen osalta toisin. Hänen mukaansa lain sanamuotokin viittaa siihen, että määräys täytyy tehdä viimeistään lahjoitushetkellä. Ruotsalaisiin esitöihin viitaten kyse on kirjoittajan mukaan lainsäätäjän tietoisesta valinnasta.⁴³ Täten voidaan Lohen mukaan puoltaa seuraavaa kantaa: ”Jos perittävä ei ole lahjaa antaessaan määrännyt, että tietty luovutus on ennakkoperintöä, eikä olosuhteista voida päätellä, että hänellä vielä lahjoitushetkellä olisi ollut edes tällaista tarkoitusta, perittävä ei voi enää jälkikäteen vapaamuotoisella määräyksellä tehdä

³⁷ Aarnio – Kangas 2009, s. 841. Samastamiseen liittyvästä problematiikasta, ks. Kolehmainen, Antti: Osakeyhtiön ja sen osakkeenomistajien samastaminen perintökaaren ennakkoperintö- ja lakiosasäännöksiä sovellettaessa. LM 2009, s. 597-618.

³⁸ PK: 6:1.1:n ensimmäisen virkkeen nojalla rintaperilliselle annettu lahja katsotaan ennakkoperinnöksi, ellei muuta ole määrätty tai olosuhteiden perusteella otaksuttava tarkoitettu.

³⁹ PK 6:1.1:n toisen virkkeen nojalla muulle kuin rintaperilliselle annetun lahjan osalta on vähentäminen tehtävä vain, jos omaisuutta annettaessa on niin määrätty tai olosuhteiden perusteella on katsottava niin tarkoitettu.

⁴⁰ Lohi 1999, s. 13.

⁴¹ Lohi 1999, s. 14.

⁴² Kangas 1993, s. 239 ja Saarenpää 1994, s. 174.

⁴³ Lohi 1999, s. 14-15 ja siinä viitattu SOU 1925:43, s. 272-273. Kotimaisissa esitöissä ei asiaa käsitellä. Lohen mukaan voidaan kuitenkin olettaa, että meillä tarkoitettu oli sama kuin Ruotsissa. Tästä kertoo jo sekin tosiseikka, että sääntö otettiin lakiin KKO:n lausunnon pohjalta suoraan Ruotsin mallin mukaisena. Ks. tältä osin Lohi 1999, s. 15, av. 24 ja siinä viitattu KKO:n lausunto 1941, s. 87 ja Lvk 1955:1, s. 27.

lahjasta ennakkoperintöä.” Testamentissa tällaisen määräyksen antaminen on sen sijaan mahdollista.⁴⁴

Lakiosalaskelmassa sääntönä on, että perittävän on erikseen määrättävä tai lahjoituksen olosuhteista on voitava päätellä, että perittävän tarkoituksena on ollut, että lahjoitus ei ole ennakkoperintö. Perittävän ei siis tarvitse antaa määräystä siitä, että kyseessä on ennakkoperintönä huomioon otettava lahjoitus. Mikäli perittävä ei ole antanut ennakkoperintöolettaman kumoavaa määräystä, lahjoituksen tulkitaan olevan ennakkoperintöä. Määräys voidaan antaa lahjan antohetkellä tai myöhemmin ja se on mahdollista antaa testamentin muodossa. Tällainen nimenomainen määräys ei kuitenkaan ole välttämätön, sillä tahdonilmaisu voi myös ilmetä lahjoituksen olosuhteista.⁴⁵

2.2.2.2 Ennakkoperintö laskennallisena lisäyksenä

Jos lakiosaperillinen vaatii ennakkoperinnön lisäämistä lakiosalaskelmaan, tulee se lisätä kokonaisuudessaan reaalisesti jäämistöpääomaan. PK 7:3.3:ssa mainitut erityiset vastasyt eivät koske ennakkoperinnön lisäämistä lakiosalaskelmaan. Ne tulevat kyseeseen ainoastaan suosiolahjan ja testamenttiin rinnastuvan lahjan kohdalla.⁴⁶

Ennakkoperintö tulee ottaa huomioon ikään kuin se olisi vielä tallessa olevaa omaisuutta.⁴⁷ Laskennallisen lisäyksen tekemiselle ei ole ennakkoperinnön osalta mitään aikarajaa. Merkitystä ei siten ole sillä kuinka kauan ennen perittävän kuolemaa lahja on annettu, koska ennakkoperintö ei vanhene.⁴⁸

Ennakkoperinnön lisäämistä lakiosalaskelmaan vaaditaan usein silloin, kun perittävä on luovuttanut omaisuuttaan jollekulle rintaperilliselle käypää arvoa alemmasta hinnasta. Aarnio ja Kangas ovat katsoneet, että kauppahinnan ollessa 60-70 % tai enemmän käyvistä arvosta, ei laskennallista lisäystä voida tehdä lakiosajäämistöön. Käyvän arvon ja

⁴⁴ Samoin asiaa ovat tulkinneet myös Rautiala 1967, s. 82, Saarenpää 1980, s. 213-214, Saarenpää 1994, s. 174. Myös Ruotsissa näin, ks. SOU 1998:110, s. 195. Toisenlaista kantaa on kannattanut Kangas, Ks. Kangas 1993, s. 231-232. Tätä kantaa kohtaan Lohi on esittänyt kritiikkiä. Ks. Lohi 1999, s. 15.

⁴⁵ Saarenpää 1980, s. 206 ja Rautiala 1957, s. 65.

⁴⁶ Aarnio – Kangas 2010, s. 408-409.

⁴⁷ Aarnio – Kangas 2009, s. 784. Menettely vastaa aviovarallisuusjärjestelmän laskennallisen restitutiion periaatetta, jonka mukaisesti hukattu omaisuus lisätään fiktiivisenä suureena ositettavaan varallisuuteen. Ks. Lohi 1997, s. 133.

⁴⁸ Aarnio – Kangas 2009, s. 784. Todettakoon, että muidenkaan laskennallisten lisäysten osalta ei ole laissa asetettu kiinteitä aikarajoja. Oikeuskäytännön perusteella on havaittavissa, että ajalla on ainakin jonkinlaista merkitystä suosiolahjakanteen menestymismahdollisuuksiin. Näin etenkin silloin, jos vertailtaviksi otetaan alle vuosi ja 15 vuotta ennen perittävän kuolemaa annetut luovutukset. Ks. tästä Salonen DL 2000, s. 55. Testamenttiin rinnastuvien lahjojen osalta on loogista, että ne voivat rajoittua vain perittävän kuoleman välittömään läheisyyteen. Ennakkoperinnön osalta ajan kulumisella ei ole mitään merkitystä.

vastikkeen välistä erotusta ei tällöin tule käsitellä ennakkoperintönä lakiosalaskelmassa. Jotta lakiosavaatimus menestyisi tulee kauppahinnan jäädä huomattavasti alle käyvän arvon.⁴⁹

Sukupolvenvaihdostarkoitus voi estää luovutuksen käsittelemisen ennakkoperintönä, vaikka maksettu vastike olisikin riittämätön. PK 6:1:n nojalla lahjaa on pidettävä ennakkoperintönä vain, jos perittävän tarkoituksesta ei muuta johdu. Perittävä on voinut nimenomaan tahtoa, että elinkeinon liittyvistä syistä lahjaa ei käsitellä ennakkoperintönä.⁵⁰

2.2.3 Testamenttiin rinnastuva lahja

2.2.3.1 Tunnusmerkistö

PK 7:3.3:n nojalla *pesän varoihin on lisättävä perittävän sellaisissa olosuhteissa tai sellaisin ehdoin eläessään antama lahja, että se tarkoituksensa puolesta on rinnastettavissa testamenttiin*. Tällainen lisäys voidaan kuitenkin lain nojalla jättää tekemättä, jos sille on *erityisiä vastasyitä*.⁵¹

Testamenttiin rinnastuva lahja on poikkeuksellinen laskennallinen lisäys, koska sen adressaattina voi periaatteessa olla kuka hyvänsä. Laskennallisen lisäyksen tekeminen lakiosalaskelmaan on siis mahdollista riippumatta siitä, onko lahjansaaja lahjanantajan perillinen tai perillisen puoliso. Adressaattina voi tulla kyseeseen niin luonnollinen kuin juridinenkin henkilö.⁵²

Testamenttiin rinnastuvan lahjan tunnusmerkistön toteutuminen edellyttää lahjan kytkeytymistä jollakin tavalla kuolinhetkeen. Onhan tämä karkeasti pääteltävissä jo laskennallisen lisäyksen nimestä: ”testamenttiin rinnastuva lahja”. Olennaista on, että luovutuksen täytyy olla kuolinhetkeen ajoittuva tai sen keskeisten ehtojen tulee täytyä nimenomaisesti kuolinhetkellä.⁵³

⁴⁹ Aarnio – Kangas 2009, s. 842. Maksettu vastike on pääsääntöisesti huomioitava lahjan arvoa alentavana seikkana. Ks. tältä osin esimerkiksi *KKO 1998:114*.

⁵⁰ Aarnio – Kangas 2009, s. 843 ja siinä viitattu Turun HO 18.10.2002 S 01/2305. Sukupolvenvaihdostarkoituksella on myös vaikutusta arvioitaessa maksetun vastikkeen riittävyttä. Kauppahinta saattaa sukupolvenvaihdosten osalta asettua alemmaksikin kuin 60-70 % käyvästä arvosta siten, että kyse on edelleen kaupasta eikä lahjanluontoisesta luovutuksesta. Ks. tältä osin Aarnio – Kangas 2009, s. 843 ja siinä viitattu Turun HO 3.12.1993 S 92/1448.

⁵¹ Väärinkäsitysten välttämiseksi on syytä todeta se osittain itsestäänselvyyskin, että testamenttiin rinnastuva lahja lisätään perillisen vaatimuksesta, vaikka perittävä ei olisi edes tehnyt testamenttia. Testamenttiin rinnastuvaa lahjaa ei siten tule sekoittaa miltään osin testamenttiin. Kyse on kahdesta täysin eri asiasta. Ks. Aarnio – Kangas 2010, s. 411.

⁵² Aarnio – Kangas 2009, s. 862.

⁵³ Saarenpää 1980, s. 308-309. Rautiala on jo vuonna 1957 todennut testamenttiin rinnastuvista lahjoista, että: ”ne on itse asiassa annettu vain antajan kuolemaa silmällä pitäen.” Vuoden 1935 esitysehdotuksessa

Testamenttiin rinnastuva lahja jättää tuomioistuimelle tulkinnanvaraa. Laissa ei ole määritelty miten kauan ennen perittävän kuolemaa annettua lahjaa voidaan ylipäätään pitää testamenttiin rinnastuvana lahjana. Hallituksen esityksessä todetaan tältä osin ai-noastaan, että testamenttiin rinnastuva lahja olisi annettava ”kuolinvuoteella tai perittä-vän viimeisen sairauden aikana”.⁵⁴ Oikeuskäytännössä aikarajana on pidetty yleensä kolmea vuotta.⁵⁵

Perittävän lahjanantohetkisellemme tarkoitukselle on annettava erityistä painoarvoa arvioita-essa sitä, onko kyse testamenttiin rinnastuvasta lahjasta. Kuolemanvaraislahjat, joista on kyse silloin, jos lahja sisältää kuolemanvaraisehdon ja perittävä on pidättänyt itsellään lahjoitetun omaisuuden hallinnan ja omistusoikeuden kuolemaansa saakka ovat kuiten-kin aina kiellettyjä (PK 17:2). Niitä ei voida pitää testamenttiin rinnastuvina lahjoina.⁵⁶

2.2.3.2 Erityiset vastasyyt

Vaikka testamenttiin rinnastuvan lahjan tunnusmerkistö näyttäisi sinällään täyttyvän, ei kyse voi olla testamenttiin rinnastuvasta lahjasta, jos on olemassa erityisiä vastasyitä. Ensin on siis ratkaistava, onko kyse testamenttiin rinnastuvasta lahjasta vai lahjasta. Vasta tämän jälkeen voidaan ottaa kantaa erityisten vastasyiden olemassaoloon. Erityi-nen vastasyys voi olla esimerkiksi se, että lahjansaaja on hoitanut pitkään perittävää. Mi-kä tahansa hoitotyö ei riitä, hoitotyön on sen sijaan täytynyt olla sellaista, että se voisi oikeuttaa perillisen vaatimaan työhyvitystä panoksestaan. Erityinen vastasyys voi olla myös se, että testamenttiin rinnastuvalla lahjoituksella perittävä on halunnut kompen-soida aiemmin muille perillisille antamia lahjoituksia ja ylipäätään tasoittaa perillisten välisiä olosuhteita.⁵⁷

puolestaan todetaan, että ”perittävän eläessään, erittäinkin elämänsä lopun lähestyessä antama lahja voisi tarjota keinon saajan suosimiseen perillisten vahingoksi, jos lahjaa ei olisi mahdollista ottaa laskennalli-sena lisäyksenä huomioon”. Ks. Lvk 1935:2, s. 116.

⁵⁴ HE 37/1948, s. 6.

⁵⁵ Aarnion ja Kankaan näkemyksen mukaan ei ole yleensä perusteltua katsoa lahjoitusta testamenttiin rinnastuvaksi, jos lahjoitus on annettu paljon tätä aikaisemmin. KKO on kuitenkin muutamaan otteeseen katsonut tällaisenkin lahjan testamenttiin rinnastuvaksi. Ks. Tältä osin esim. KKO 1970 II 13. Jos perittä-vä pidättää hallinnan, voi tämä kuitenkin pidentää aikarajaa. Ks. tältä osin Vaasan HO 21.5.1999 S 98/359. On huomioitava, ettei mitään selkeää aikarajaa ole esitettävissä. Arviointi on tehtävä tapauskoh-taisesti ja kokonaisarviointin perusteella. Selvää kuitenkin on, että mitä pidempi aika on kulunut luovu-tuksen ja perittävän kuoleman välillä, sitä epätodennäköisemmin kyseessä on testamenttiin rinnastuva lahja. Ks. Aarnio – Kangas 2009, s. 868-870. Aikatekijästä tarkemmin, ks. Saarenpää 1980, s. 309-321.

⁵⁶ Aarnio – Kangas 2009, s. 866-867. Tilanteessa, jossa lahjaan ei ole liitetty kuolemanvaraisehtoa ja se on jäänyt täyttämättä ennen perittävän äkillistä kuolemaa, lahjan voitaisiin katsoa olevan täyttämätön lah-janlupaus. Ks. tältä osin Rautiala 1957, s. 70 ja Aarnio – Kangas 2009, s. 867-868.

⁵⁷ Aarnio – Kangas 2010, s. 411-412. Erityiset vastasyyt antavat tuomioistuimelle ”suhteellisen vapaat kädet nojata kohtuussyyihin”. Ks. Saarenpää 1980, s. 321. Jos kyse ei ole testamenttiin rinnastuvasta lah-

Erityisillä vastasyillä on haluttu antaa tuomioistuimille mahdollisuus ottaa huomioon sellaisia seikkoja, joiden johdosta pääsäännön ankara noudattaminen voisi johtaa selvään kohtuuttomuuteen.⁵⁸ Erityisiä vastasyitä on pohdittu varsin yksityiskohtaisesti korkeimman oikeuden tuoreessa ratkaisussa *KKO 2012:69*. Ratkaisussa oli kyse siitä, onko kyseessä testamenttiin rinnastuva lahja. Lisäksi KKO otti kantaa lakiosan täydennyksen määrään.⁵⁹

2.2.3.3 Kansainvälinen tunnettavuus – suomalaiset erityispiirteet

Testamenttiin rinnastuva lahja on kansainvälisessä kontekstissa yleisin laskennallinen lisäys. Monissa valtioissa se on ainoa huomioitava laskennallinen lisäys. Testamenttiin rinnastuvalla lahjalla on erityisasema jäämistöoikeuden järjestelmässä, koska ilman kyseistä säännöstä perillisen testamenttia vastaan nauttimaan suojaa olisi liian helppo kiertää.⁶⁰

Meillä voimassa oleva testamenttiin rinnastuva lahja on omaksuttu pitkälti Ruotsin lainsäädännöstä. Ruotsin lainsäädännön mukaan lahjaan, joka on annettu sellaisissa olosuhteissa tai sellaisin ehdoin, että se rinnastuu tarkoituksensa puolesta testamenttiin, sovelletaan lakiosaa laskettaessa samoja säännöksiä kuin testamenttiin.⁶¹

On tärkeää kuitenkin erottaa Ruotsin testamenttiin rinnastuva lahja meillä voimassa olevasta sääntelystä. Ruotsissa testamenttiin rinnastuva lahja on paitsi testamenttisäännön tae, samalla myös ainoa lakiosan täydennyksen peruste. Kun testamenttiin rinnastuva lahja on ainoa lakiosan täydennyksen peruste, määrittävät sen rajat pitkälti sen mukaan, millaiseksi se halutaan oikeuskäytännössä ymmärtää. Saarenpään mielestä tämä luo painetta laventaa testamenttiin rinnastuvan lahjan käyttöalaa. Suomessa suo-

jasta, sitä ei voida lisätä laskennalliseen jäämistöön. Tällöin ei tietenkään ole tarvetta edes ottaa kantaa erityisten vastasyiden olemassaoloon. Ks. Aarnio – Kangas 2009, s. 860.

⁵⁸ HE 37/1948, s. 6.

⁵⁹ KKO 2012:69: ”Perittävä oli 88-vuotiaana myynyt maatilansa osittain lahjanluontoisella kaupalla sisarenpojalleen. Kauppa oli tehty sen jälkeen, kun perittäväällä oli todettu vakava sairaus. Korkeimman oikeuden ratkaisusta ilmenevillä perusteilla kauppa oli lahjanluontoiselta osaltaan pidettävä PK 7:3.3:ssa tarkoitettuna lahjana, joka oli tarkoituksensa puolesta rinnastettavissa testamenttiin. Kysymys oli myös siitä, liittyikö kauppaan sellaisia vastasyitä, joiden nojalla lahjan arvo olisi voitu jättää lisäämättä pesän varoihin rintaperillisen lakiosaa määrättäessä.” Tapauksen arvioinnista, ks. Kolehmainen: Oikeustapauskommentti tapauksesta KKO 2012:69, s. 21-31.

⁶⁰ Aarnio – Kangas 2009, s. 860. Saarenpää on osuvasti todennut, että jo nimensä perusteella on testamenttiin rinnastuvalle lahjalle löydettävissä paikka jäämistöoikeudellisessa järjestelmässä. Saarenpään näkemyksen mukaan testamenttiin rinnastuvalla lahjalla on haluttu nimenomaisesti turvata ”lakiosan ja testamentin välistä rajaa”. Ks. Saarenpää 1980, s. 307.

⁶¹ SOU 1925:43, s. 314. Ruotsin lainsäädännön testamenttiin rinnastuva lahja perustuu puolestaan pitkälti Saksan, Norjan ja Tanskan lainsäädäntöön.

siolahjasäännös mahdollistaa sen, että testamenttiin rinnastuvan lahjan käyttöala on enemmän testamenttisäännösten suojaamisen suuntaan.⁶²

2.2.4 Suosiolahja

2.2.4.1 Suosiolahja lakiosasäännösten tehonyrkkinä

Suosiolahja määritellään perittävän jälkeläiselleen tai ottolapselleen taikka tämän jälkeläiselle tai puolisolle antamaksi sellaiseksi lahjaksi, jolla on ilmeisesti tarkoitettu suosia sen saajaa lakiosaan oikeutetun perillisen vahingoksi (PK 7:3.3). Suosiolahjaa laskennallisena lisäyksenä voidaan kuvata eräänlaiseksi suluksi, jolla kavennetaan minimiinsä mahdollisuus antaa lahja, jota ei ole otettava huomioon lakiosaa laskettaessa. Suosiolahjaa koskevaa sääntelyä ei ole muiden maiden lakiosajärjestelmissä.⁶³

Suosiolahjasäännöstä on kutsuttu myös lakiosajärjestelmän tehonyrkiksi. Se mahdollistaa lakiosaperilliselle ennakkoperintöä ja testamenttiin rinnastuvaa lahjaa laajemman turvamuodon. Näin siksi, että suosiolahja on ajallisesti hyvin avoin ja myös lahjansaajaa koskevalta määrittelyltään laajempi.⁶⁴ Suosiolahjana voidaan ennakkoperinnön tapaan pitää sekä täysin vastikkeettomia että myös osittain vastikkeettomia varallisuudensiirtoja. Esimerkkinä osittain vastikkeettomasta luovutuksesta voidaan mainita lahjanluontoinen kauppa.⁶⁵

PK 7:3.3:n sanamuodon mukaan suosiolahjana voi tulla kyseeseen lahja, joka on tehty *perittävän jälkeläiselle tai ottolapselle taikka tämän jälkeläiselle tai näiden puolisoille*. Varsin laajan henkilöllisen ulottuvuuden tarkoituksena on suojata lakiosaperillisen oikeutta tilanteissa, joissa perittävä on luovuttanut omaisuuttaan perillisilleen ja heidän läheisilleen.⁶⁶

⁶² Saarenpää 1980, s. 325. On huomioitava mahdolliset seuraukset, jos suosiolahja poistetaan lakiosasäännöstöstä. Voi olla, että paine katsoa luovutus testamenttiin rinnastuvaksi kasvaa. Ks. Saarenpää 1980, s. 325.

⁶³ Aarnio – Kangas 2009, s. 843.

⁶⁴ Saarenpää 1994, s. 187. On painotettava, että oikeuskirjallisuudessa on esiintynyt myös kannanottoja siitä, meneekö suosiolahja rintaperillisen turvaamisessa liian pitkälle. On kannettu huolta siitä, että perittävän oikeutta määrätä omaisuudestaan rajoitetaan liiaksi. Holstila on kritisoinut Saarenpään ilmaisua suosiolahjasta lakiosasäännösten tehonyrkkinä todeten sen olevan ”enemmän isku vastoin perittävän kasvoja”. Ks. Holstila 2001, s. 98.

⁶⁵ Aarnio – Kangas 2009, s. 857. Kirjoittajat huomattavat, että jos saadusta edusta on suoritettu täysi vastike ei kyse luonnollisestikaan voi olla suosiolahjasta. Sitä vastoin, jos saaja on maksanut luovutuksesta osaksi vastiketta, vastike on vähennettävä omaisuuden käyvästä arvosta suosiolahjan määrää arvioitaessa. Täten suosimista voi olla vain vastikkeeton osuus. Ks. Aarnio – Kangas 2009, s. 857.

⁶⁶ Kangas on vuonna 1993 esittänyt, että laskennallisten lisäysten järjestelmää tulisi poikkeussäännöksenä tulkita mahdollisimman suppeasti. Näin ollen hänen mukaansa suosiolahjan henkilöpiirin ulkopuolelle jäisivät lain sanamuodon mukaan rintaperillisen jälkeläinen sekä hänen puolisonsa. Ks. Kangas 1993, s. 245. Kankaan ajatusmaailmaa vuonna 1993 on vaikeaa ymmärtää. Eihän asiaa tietenkään näin voi konstruoida. Kankaan esittämän näkemyksen mukainen tulkinta ei ollut tarkoituksena lakia säädettäessäkään.

Suosiolahjan henkilöllistä ulottuvuutta määritettäessä, tulee huomioida välittömyyden vaatimus. Tällä tarkoitetaan sitä, että suosiolahja on vain laissa eksplisiittisesti mainitulle henkilölle annettu lahja. On kuitenkin mahdollista, että suosiolahjana käsitellään yhtiölle annettua lahjaa, jos yhtiö on yksin laissa määritellyn jälkeläisen tai tämän puolison määräysvallassa.⁶⁷

2.2.4.2 Aika tunnusmerkistöä rajaavana tekijänä?

PK 7:3.3:ssa ei ole asetettu mitään aikarajaa sille, kuinka vanhaa luovutusta voidaan pitää suosiolahjana. Ajalla tarkoitetaan tässä luovutushetken ja perittävän kuolinhetken välistä aikaa. Ajan kulumisella on kuitenkin tiettyä merkitystä. Karkeana linjanvetona voidaan esittää, että mitä lyhyempi aika luovutuksen ja perittävän kuoleman välillä on, sitä todennäköisempää luovutuksen pitäminen suosiolahjana on. Mitä kauemmin luovutuksesta puolestaan on kulunut, sitä epätodennäköisempää sen pitäminen suosiolahjana on.⁶⁸

KKO ehdotti vuonna 1949 antamassaan lausunnossa pykälän sanamuotoa sellaiseksi, että suosiolahjana olisi voitu pitää myös rintaperillisen sijaantuloperillisen saamaa lahjaa. KKO:n lausunnon mukaiseen sanamuotoon ei kuitenkaan lopulta päädytty. Ks. KKO:n lausunto 1949, s. 16. On esitetty näkökantoja siitä, että uskottiin laintulkinnan muutenkin johtavan tavoiteltuun lopputulokseen. Kangas on sittemmin korjannut virheellistä näkemystään vuonna 1999. Täten myös rintaperillisen jälkeläiselle ja tämän puolisolle annettu lahja on otettava huomioon laskennallisena lisäyksenä aivan samoin kuin otolapsenkin kohdalla. Myös rintaperillisen lapselle annettu lahja tulee huomioida siitä huolimatta, että rintaperillinen on yhä elossa. On huomioitava, että lahjanantajan omalle avopuolisolleen tai jälkeläisensä avopuolisolle antama lahja ei sen sijaa voi tulla huomioiduksi suosiolahjana. Ks. Aarnio – Kangas 1999, s. 531. Tulkinna on saanut vakiintuneen muodon oikeuskäytännössä. Ks. esim. KKO 1998:114. Oikeustila on tältä osin selvä, eikä virheellisille tulkinnoille ole mielestäni enää sijaa.

⁶⁷ Ks. tältä osin *Kolehmainen, Antti: Osakeyhtiön ja sen osakkeenomistajan samastaminen perintökaaren ennakkoperintö- ja lakiosasäännöksiä sovellettaessa*. LM 2009, s. 597-618 ja Aarnio – Kangas 2009, s. 845.

⁶⁸ Aarnio – Kangas 2009, s. 847-848. Salonen on tutkinut lahjan antamisajankohdan vaikutusta lakiosan täydennyskanteen menestymiseen. Ks. Salonen 1999, s. 47-48. Taulukosta voidaan havaita, että ajan kulumisella on vaikutusta kanteen menestymismahdollisuuksiin. Tämä vaikutus ei välttämättä kuitenkaan ole niin merkittävä kuin ehkä voitaisiin luulla. Ajan kulumisen merkitystä voidaan havainnollistaa Helsingin hovioikeuden tuomiolla (HO 17.6.2003 S 01/3155). Vaikka tapauksessa on annettu ratkaiseva merkitys ajan kulumiselle, ei siitä voida kuitenkaan yksioikoisesti päätellä, että aika muodostaisi yleisen esteen luovutuksen käsittelemiseen suosiolahjana vastaavan ikäisissä ja miksei jopa vanhempienkin luovutusten ollessa kyseessä. Tapauksessa oli muun ohella kyse suosiolahjasta. L lahjoitti omistamansa tilan, jonka arvo oli 165 000 markkaa alaikäiselle Y:lle, jonka puolesta lahjan otti vastaan L:n rintaperillinen X. Pesänjakaja toimitti L:n kuolinpesässä perinnönjaon 21.6.2000. X vaati Y:n saaman lahjan huomioon ottamista suosiolahjana. Pesänjakaja hylkäsi X:n vaatimuksen. Pesänjakaja piti toteennäytettynä, että L:n tarkoituksena oli suosia Y:tä X:n kustannuksella. Ratkaisevaksi muodostui kuitenkin lahjoituksesta kulunut aika. Lahjoituksesta oli kulunut perittävän L kuollessa jo 18 vuotta. Tästä johtuen oli olemassa erityisiä syitä jättää lahjoitus suosiolahjana huomioon ottamatta laskettaessa X:n lakiosaa. X moitti perinnönjakoa. Sekä kärkeäjäoikeus että hovioikeus olivat kuitenkin pesänjakajan ratkaisun kannalla. Ajan kulumisen vuoksi lahjoitusta ei otettu huomioon suosiolahjana X:n lakiosaa laskettaessa. Tapauksen lopputulos olisi hyvinkin voinut olla päinvastainen, jos lahjoitus olisi tapahtunut esimerkiksi 10 vuotta myöhemmin. Myös jos perittävä L olisi kuollut aiemmin, olisi tällä ollut merkitystä, koska lahjoituksesta ei tällöin olisi vielä kulunut 18 vuotta. Vaikkei tapauksesta mitään yleistä ohjetta voida johtaakaan, kuvaa se

Saarenpään mukaan ”yleisen aikarajan puuttuessa on säännösten soveltajan noudatettava säännön perustavoitteiden mukaisia kohtuullisia aikarajoja.”⁶⁹ Yleensä tällaisena kohtuullisena aikana on pidetty kymmentä vuotta. Aarnio ja Kangas näyttäisivät kannattavan hieman tiukempia aikarajoja kuin Saarenpää esittäessään, ettei vuosikymmeniä sitten tehtyihin oikeustoimiin pitäisi voida vedota. Aika kuulemma parantaa haavat.⁷⁰

Voimassa oleva oikeus on aikarajan osalta vähintäänkin kyseenalainen ja epäselvä. Oikeuskäytännöstä ei ole saatavissa mitään selkeää ohjetta, kuinka vanha luovutus voitaisiin vielä ottaa huomioon suosiolahjana. Tästä epäselvyyden kentästä voitaneen lyhyesti nostaa esiin ratkaisut *Itä-Suomen HO 26.4.1991 S 89/549 ja Vaasan HO 15.12.1992 S 92/20*. Ensimmäisessä tapauksessa yli 20 vuotta ennen perittävän kuolemaa tehtyä luovutusta ei pidetty suosiolahjana. Sen sijaan jälkimmäisessä tapauksessa yli 21 vuotta ennen perittävän kuolemaa tehtyä luovutusta pidettiin suosiolahjana. Ratkaisut on annettu vieläpä peräkkäisinä vuosina. Oikeuskäytännön epäselvyydestä ja epäyhdenäisyydestä voidaan päätellä, ettei oikeuskäytännössä ole haluttu ottaa suoranaista kantaa ajan kulumiseen. Ei ole toisin sanoen haluttu tehdä selkeää rajanvetoa suosiolahjasäännöksen soveltavuuteen tai soveltumattomuuteen.⁷¹ Todettakoon, ettei lainsäätäjäkään ole rajanvetoon ainakaan vielä ryhtynyt. Erilaisia mietintöjä ja selvityksiä on asiasta tosin tehty.⁷²

mielestäni hyvin sitä merkitystä, joka ajan kulumisella voi olla suosiolahjan tunnusmerkistön toteutumista rajaavana elementtinä.

⁶⁹ Saarenpää 1980, s. 337. Saarenpään mielestä aikatekijä on yksi lakiosasäännösten toimivuuden, tarkoituksenmukaisuuden ja hyväksyttävyyden mittapuista. Ks. Saarenpää 1980, s. 337.

⁷⁰ Aarnio – Kangas 2009, s. 846. Olen tietysti mielessä hieman eri mieltä Aarnion ja Kankaan kanssa. Samaa mieltä olen siitä, että yleisesti ottaen on perusteltua, ettei selvästi yli kymmenen vuoden takaisiin luovutuksiin voisi vedota. Tapaukset ja olosuhteet ovat kuitenkin niin erilaisia, ettei tällaista linjanvetoa mielestäni voida tehdä. Olisi käsittämätöntä, jos kategorisesti hylättäisiin kaikki lakiosan täydennyskantteet pelkästään sillä perusteella, että luovutushetken ja perittävän kuoleman välillä olisi kulunut pitkäaikoinen aika. Kirjoittajat kuitenkin huomattavat, että kohtuussyyt oikeuttavat ottamaan poikkeuksellisesti vanhemmatkin luovutukset huomioon suosiolahjana. Kirjoittajat vaikuttavat kuitenkin edellyttävän kohtuussyyllä kohtuuttoman paljon todetessaan poikkeustapausten vaativan ”erityisiä perusteluja”. Ks. Aarnio – Kangas 2009, s. 846.

⁷¹ Aarnio – Kangas 2009, s. 847. Näin ei menetellyt edes korkein oikeus tuoreessa ennakkoratkaisussaan KKO 2012:96, jossa yli 23 vuotta ennen perittävän kuolemaa annettua lahjoitusta pidettiin suosiolahjana. Tapauksen arvioinnista, ks. Kolehmainen: Oikeustapauskommentti tapauksesta KKO 2012:96, s. 224-233. Kolehmaisen mukaan ratkaisu osoittaa, että erityisolosuhteissa korkein oikeus suhtautuu joustavasti suosiolahjan ajalliseen ulottuvuuteen.

⁷² Ks. OM 2004:6 Työryhmämietintö ja OM 2005:10 Lausuntotiivistelmä. Väärinkäsitysten välttämiseksi on painotettava, että suosiolahjan tunnusmerkistön täyttymistä arvioitaessa kyse on viimekädessä nimenomaan kokonaisharkinnasta. Aika on yksi tekijä, joka tulee ottaa huomioon. Mitä kauemmin lahjoituksesta on kulunut, sen epätodennäköisempää lahjan huomioon ottaminen suosiolahjana on, ja päinvastoin. Toisessa tapauksessa 15 vuoden takainen luovutus voidaan katsoa suosiolahjaksi, ja toisessa taas ei. Kyse on yksittäistapausten erilaisista tosiseikoista ja olosuhteista, mitkä vaikuttavat ratkaisevasti suosiolahjaa

2.2.4.3 Suosimistarkoitus suosiolahjan välttämättömänä tunnusmerkistötekijänä

Suosiolahjaa ei sen muiden tunnusmerkistötekijöiden käsillä olostu huolimatta voi koskaan olla ilman perittävän suosimistarkoitusta. Suosimistarkoitus on viime kädessä se ratkaiseva elementti, joka tekee lahjasta suosiolahjan. Kun arvioidaan suosiolahjan tunnusmerkistön mahdollista toteutumista konkreettisessa yksittäistapauksessa, on kuitenkin huomioitava myös seikat, jotka eivät ilmennä perittävän suosimistarkoitusta. Perittävällä voi olla, ja usein onkin, muita tarkoitusperiä luovutukselleen kuin lahjansaajan suosiminen.

Seuraavassa otan lyhyesti esille niitä tarkoitusperiä, jotka puoltavat sitä, ettei kyse olekaan suosiolahjasta vaikka siltä aluksi saattaisi vaikuttaa. Tärkeää on tähdentää, että suosiminenkin voi olla mahdollista ja sallittua, jos sillä tavoitellaan hyväksyttävää päämäärää. Tällöin suosimistarkoitus ei ole perittävän pääasiallinen tarkoitusperiä luovutukselle. Ratkaisevaa suosiolahjan tunnusmerkistön täyttymistä arvioitaessa on, mikä on perittävän määräävin motiivi luovutukseen.⁷³ *Minkä vuoksi perittävä siis tosiasiallisesti tekee lahjanluontoisen luovutuksen?*

Suosimistarkoituksen arvioinnissa on lähtökohtana pidettävä perittävän ja edunsaajan välistä kokonaistilannetta. Saarenpään mukaan ”kysymystä on tarkastella sekä perittävän näkökulmasta, hänen ilmeisiä tavoitteitaan arvioiden että kuolinhetken näkökulmasta, tasausmenettelyn edellytyksiä takautuvasti punniten.”⁷⁴

Suosimistarkoituksen olemassaoloa tulee aina arvioida yksittäistapauksellisen kokonaisharkinnan avulla. Oikeuskirjallisuudessa on katsottu, ettei lahjaoikeustoimea ole perusteltua irrottaa erilliseksi oikeustoimeksi tapahtumainkulussa. Sitä on tarkasteltavana osana sitä tapahtumien ketjua, jotka voivat osoittaa suosimistarkoituksen olemassaolon.⁷⁵

Otettaessa kantaa perittävän tarkoitusperiin tulee lahjanantajan mahdollisia muita tarkoitusperiä punnita suhteessa suosimistarkoitukseen. Tällaisia muita, suosimistarkoitus-

koskevaan kokonaisarviointiin. Tässä tutkielmassa on aikakriteerin tämän tarkempi pohtiminen sivuutettava.

⁷³ Kolehmainen 2011, s. 288. Koska kyse on nimenomaan perittävän subjektiivisen tahtotilan selvittämisestä, voi arviointi usein osoittautua hankalaksi tehtäväksi. On mahdotonta tietää tarkkaan hänen ajatuksiinsa. Ks. tästä Kolehmainen 2011, s. 284. Ks. myös KKO:n lausunto 1949, s. 16 ja 26.

⁷⁴ Saarenpää 1980, s. 343.

⁷⁵ Aarnio – Kangas 2009, s. 850. Kyse on kaikenlaisten asiaan vaikuttavien tekijöiden ja tapahtumien johdonmukaisesta huomioimisesta, eikä pelkästään yksittäisen, joskus hyvinkin pistemäisen lahjaoikeustoimen tarkastelusta. Huomioitava on tapahtumat ennen luovutusta ja luovutuksen jälkeen. Näistä voimme tehdä johtopäätöksiä perittävän tarkoitusperistä.

ta vastaan puhuvia, tarkoitusperiä ovat KKO:n käytännön mukaan muun muassa perittävän tarkoitus turvata oma toimeentulonsa tai muu hänen omaan etuunsa liittyvä tekijä. Oikeuskäytännössä sukupolvenvaihdostarkoitus on erityisesti noussut esiin seikkana, joka voi puoltaa sitä, ettei lahjoitusta ole pidettävä suosiolahjana.⁷⁶

Seikoista, jotka eivät puolla suosiolahjan käsillä oloa käytetään oikeuskäytännössä ja oikeuskirjallisuudessa usein termiä ”vastasyyt” tai ”erityiset vastasyyt”⁷⁷. Seuraavassa otan lyhyesti esille kaksi KKO:n ennakkoratkaisua suosiolahjoista.⁷⁸ Korkeimman oikeuden ratkaisussa *KKO 1998:114* ja *KKO 1982 II 74* oli kyse seuraavasta:

KKO 1998:114: 80-vuotias perittävä A oli noin kaksi vuotta ennen kuolemaansa lahjoittanut lähes kaiken omaisuutensa eli 575 000 markan arvoisen tilan pojapoikalleen B:lle ja tämän aviopuolisolle C:lle 75 000 markan arvoiseksi arvioitua eläkettä vastaan. Tilan arvon ja eläkkeen arvon välinen erotus katsottiin korkeimman oikeuden tuomiosta ilmenevillä perusteilla sellaiseksi lahjaksi, jolla oli ilmeisesti tarkoitettu suosia B:tä ja C:tä lakiosaan oikeutettujen perillisten vahingoksi. (Ään.)

KKO 1982 II 74: Perittävä oli myydessään puolisonsa kanssa pojalleen tilansa irtaimistoiheen tarkoittanut saada tilalle työnsä jatkajan sekä turvata omat ja vaimonsa vanhuudenpäivät. Perittävän ei katsottu, luovutetun omaisuuden arvon ja siitä suoritettavan vastikkeen välisestä epäsuhteesta huolimatta, tarkoittaneen suosia poikaansa lakiosaan oikeutettujen perillisten vahingoksi. Tapauksessa luovutetun omaisuuden arvo oli 130 000 markkaa. Vastike oli noin 63 000 markkaa.

Otin nämä ennakkoratkaisut esille siitä syystä, että suosiolahja on lakiosan täydennyksen yleisin peruste. Täten on tarpeellista tietää myös hieman syvällisemmin millaisesta punnintatilanteesta suosiolahjojen kohdalla voi olla kysymys. Ratkaisussa *KKO 1998:114* on myös viitattu ratkaisuun *KKO 1982 II 74*. Ratkaisujen lopputuloksen olivat kuitenkin päinvastaiset. *Miksi ratkaisut poikkesivat toisistaan?*

Ensinnäkin maksettu vastike oli tapauksessa *KKO 1982 II 74* huomattavasti korkeampi. Toisekseen myös perittävän tarkoituksena oli aidosti ollut tilanpidon jatkaminen. Kolmanneksi perittävä pyrki ottamaan myös lahjansaajan kanssaperilliset huomioon määrämällä kauppakirjassa ns. sisarosuuksista. Perittävän varallisuuden rakenne oli myös sellainen, ettei rintaperillisten täydellistä tasa-arvoisuutta voitu toteuttaa vaarantamatta elinkeinotoiminnan jatkuvuutta. Lisäksi tapauksessa syytinkiehto oli tiukempi. Perittävä

⁷⁶ Kolehmainen 2011, s. 298.

⁷⁷ PK 7:3:3:ssa mainituista vastasyistä on käyty myös lakiteknistä keskustelua. Rautiala pitää säännöksessä tarkoitettuja erityisiä vastasyitä myös suosiolahjaa tarkoittavina. Ks. Rautiala 1967, s. 129. Saarenpää on sen sijaan toisilla linjoilla. Ks. Saarenpää 1980, s. 333-334. Kolehmainen on huomauttanut, että voisi olla ”vastasyiden” sijaan oikeampaa puhua ”vastatosiseikoista”. Ks. Kolehmainen 2011, s. 290, av. 19. Kysymys on kuitenkin lähinnä terminologisesta erottelusta, joka on kyseisessä asiassa varsin turhanpäiväistä. Kolehmainen määrittelee vastasyyt seuraavasti: ”Vastasyissä on kyse seikoista, joiden perusteella voidaan päätellä, ettei luovutuksen pääasiallisena tarkoituksena ole ollut vastikkeen vähäisyydestä huolimatta suosia väitettyä lahjansaajaa. Perittävällä on ollut hänen saamaansa vastikkeen alhaisuudesta huolimatta luovutukselleen olennaisesti jokin muu tarkoitus kuin perillisen suosiminen.” Ks. Kolehmainen 2011, s. 289.

⁷⁸ Suosiolahjoja koskeva oikeuskäytäntö on painottunut vahvasti maatalojen luovutuksiin. Oikeuskäytännössä muotoiltuja periaatteita ja lähtökohtia voidaan soveltaa kuitenkin myös muunlaisten omaisuusobjektien ollessa kyseessä.

pyrki nimenomaan turvaamaan oman elämänsä käyttämällä omaisuuttaan itsensä hyväksi.⁷⁹ Syytingin arvo suhteessa luovutettuun etuuteen oli myös aivan toista luokkaa. Tapaus tuo lisäksi esiin sen oikeuskäytännössä muotoutuneen kannan, että työn jatkuvuutta pidetään painavampana perusteena suosimistarkoitusta vastaan kuin asumisen jatkuvuutta.⁸⁰

Kaiken kaikkiaan suosiolahja-arvioinnissa on kyse lahjanantajan tarkoitusperien kokonaisarvioinnista, ja siitä mikä painoarvo näille tarkoitusperille voidaan yksittäisessä tapauksessa antaa. Jos oikeuskäytännössä suojattavina pidettyjä tarkoitusperiä ei voida saavuttaa muuten kuin suosimalla, ei kyse yleensä ole suosiolahjasta. Merkitystä on kuitenkin sillä, miten perittävä pyrki saavuttamaan hyväksyttävän tarkoitusperän. Hänen on käytettävä lain tarjoamat mahdollisuudet saattaa rintaperillisensä mahdollisimman tasarvoiseen asemaan. Jos suojattuja tarkoitusperiä tavoiteltaessa ei pyritä riittävällä tavalla ottamaan huomioon myös muita lakiosaan oikeutettuja perillisiä, on kyseessä suosiolahja. Perittävän pääasiallisen tavoitteen vaarantumista ei kuitenkaan voida edellyttää. Tällöinhän suojattavalla tarkoitusperällä ei tosiasiassa olisi merkitystä.⁸¹

2.2.5 Ylisuuret henkivakuutusmaksut

Ylisuuret henkivakuutusmaksut on lakiteknisesti erotettu muista laskennallisista lisäyksistä. Ne on sijoitettu edellä esitetyn mukaisesti omaan pykäläänsä (PK 7:4). On painotettava, että lakiosaa ei suojata vakuutus sopimuksen perusteella maksettavaa vakuutus korvausta vastaan. Suoja perustuu sen sijaan perittävän varallisuuden vähentymiseen. Vakuutus korvauksen maksaa vakuutusyhtiö, eikä korvaus siten vähennä perittävän varoja. Ylisuuret vakuutusmaksut puolestaan vähentävät perittävän varoja. Tilanteessa, jossa perittävä on saanut vastiketta edunsaajan määräämisestä tai vakuutuksen siirtämisestä, vastike on vähennettävä vakuutusmaksuista.⁸²

Näyttövelvollisuus vakuutuksenottajan varallisuuteen nähden ylisuuresta maksusuorituksesta on sillä perillisellä, joka vaatii vakuutusmaksujen lisäämistä jäämistöön. Laki ei anna vastausta siihen, minkä mukaan vakuutusmaksun kohtuuttomuutta tulisi arvioi-

⁷⁹ Lohen mukaan lahjanantajan omien elinolojen turvaaminen on yleensäkin peruste olla liittämättä lahjaan laskennallisia vaikutuksia. Lohi toteaa, että näkökohdalla on ”yleistä kantavuutta” jäämistöoikeudessa. Ks. Lohi 2006, s. 80 ja av. 27.

⁸⁰ Tapauksen arvioinnista, Kolehmainen 2011, s. 291-293 ja Lohi: Oikeustapauskommentti tapauksesta KKO 1982 II 74, s. 206-207.

⁸¹ Kolehmainen 2011, s. 298.

⁸² Aarnio – Kangas 2009, s. 891. Kirjoittajat huomauttavat, että henkivakuutuksen edunsaajamääräyksen peruutettavuudella tai peruuttamattomuudella ei ole merkitystä rintaperillisen lakiosasuojan kannalta. Ks. Aarnio – Kangas 2009, s. 891.

da. Kunkin vakuutusmaksuerän vertaaminen vakuutuksenottajan maksuhetken mukaiseen varallisuustilanteeseen on potentiaalinen vaihtoehto. PK 7:4:n nojalla laskennallisena lisäyksenä huomioitavan vakuutusmaksun yläraja on vakuutuskorvauksena maksettava summa. Sen sijaan ei ole selvyyttä siitä, tulisiko lisätä kaikki maksetut vakuutusmaksut, vain ylisuuret vakuutusmaksut vai kohtuuttoman ja kohtuullisen vakuutusmaksun erotus.⁸³

Jos vakuutuksenottaja ei ole antanut edunsaajamääräystä, ei lakiosasuojaa edes tarvita eikä perillisten välille muodostu jännitteitä, koska vakuutuskorvaus kuuluu tällaisessa tilanteessa kuolinpesään. Usein vakuutuksenottaja määrää edunsaajaksi ”omaiset”. Tällöinkään tilanne ei ole ongelmallinen, koska korvaus tulee jaettavaksi puolison ja perillisten kesken. Rintaperillisen suojantarve aktualisoituu ainoastaan tilanteessa, jossa edunsaajaksi on määrätty vain osa rintaperillisistä, ainoastaan puoliso tai perillisiin ulkopuolinen henkilö. Lakiosasuojaa on henkilöllisen ulottuvuuden suhteen kattava, koska pykälän soveltamisalaa ei ole rajattu vain tiettyjen henkilöiden hyväksi tehtyihin edunsaajamääräyksiin.⁸⁴

Lakiosan täydennyksen ollessa kyseessä edunsaajalle tuleva palautusvelvollisuus koskee ainoastaan sitä osaa lakiosasta, jota ei voida täyttää reaalisesta jäämistöstä. Täydennysvaatimukselle asetettu määräaika alkaa kulua, kun perillinen on saanut tiedon ylisuuresta vakuutusmaksusta.⁸⁵

PK 7:4 on käytännössä jäänyt kuolleeksi kirjaimeksi.⁸⁶ Säännökseltä puuttuu todellinen käyttötarkoitus. Kankaan näkemyksen mukaan henkivakuutusmaksuilla ja vakuutuskorvauksilla ei ole todellista merkitystä perillisen lakiosasuojan kannalta, joten asiallisesti samaan lopputulokseen olisi päästy säätämällä normi, jonka mukaan henkivakuutusmaksuja ei oteta huomioon lakiosan suuruutta määrättäessä.⁸⁷

⁸³ Kangas 1995, s. 373-375. Kirjoittajan mukaan lakiosasuojaa on ylisuurten henkivakuutusmaksujen osalta pikemminkin muodollinen kuin tehokas. Tällä tarkoitetaan sitä, että vakuutusmaksut luetaan jäämistön lisäykseksi oikeastaan vain tilanteessa, jossa perittävä on ottanut suuren kertamaksuisen henkivakuutuksen, jonka maksamiseen hän on käyttänyt huomattavan osan likvideistä varoistaan. Ks. Kangas 1995, s. 375.

⁸⁴ Kangas 1995, s. 372. Henkilöllinen soveltamisala on verrattavissa testamenttiin rinnastuvaan lahjoitukseen.

⁸⁵ Kangas 1995, s. 376-377.

⁸⁶ Aarnio 1974, s. 350.

⁸⁷ Kangas 1995, s. 371. PK 7:4:n olemassaolon tarpeellisuus on hyvin perusteiden kyseenalaistettavissa. Säännöksellä on katsottu olevan kuitenkin edes jonkinlainen funktio. Sen on katsottu kuvastavan lakiosajärjestelmämme tehokkuutta ja aukottomuutta. Sillä saattaa olla lievää ehkäisevää vaikutusta, kun perittävä pohtii edunsaajamääräyksen antamista. Ks. tältä osin Aarnio 1974, s. 350.

3 Lakiosan täydennysvastuu

3.1 Täydennysvastuun edellytykset

Lakiosajärjestelmän perusajatuksena on, että lakiosat täytetään mahdollisimman pitkälle kuolinpesän varoista. Pesä pyritään myös pitämään koskemattomana lakiosien täyttämiseksi.⁸⁸ Tämän tulkinnan puolesta voidaan argumentoida sillä, että lakiosat voidaan tällöin toteuttaa yksinkertaisesti ja taloudellisesti. Jos näin ei meneteltäisi, saattaisi se johtaa myös pesän varojen jakamiseen sellaiselle perilliselle, joka sittemmin olisi kuitenkin velvollinen suorittamaan lakiosaan oikeutetulle perilliselle lakiosan täydennystä.⁸⁹

Lakiosan täydennysvastuun edellytyksenä onkin, että perillinen ei voi saada pesästä lakiosaansa siitäkään huolimatta, että testamentti ja lahjanlupaus jätetään huomioon ottamatta. Lähtökohtaa siitä, että ensin on jätettävä huomioimatta täyttämättömät luovutukset ja vasta sitten puututaan jo täytettyihin luovutuksiin, pidetään yleisesti hyväksyttävänä. Tilanteessa, jossa perittävä on tehnyt omaisuudestaan testamentin tai antanut lahjanlupauksen ja lisäksi eläessään luovuttanut lakiosaa laskettaessa huomioon otettavaa omaisuutta, lakiosasta puuttuvan määrän kattaminen tapahtuu ensisijaisesti testamentin osalta, toissijaisesti lahjanlupauksen osalta ja vasta jos tämän jälkeen varat eivät riitä lakiosien kattamiseen puututaan jo täytettyihin luovutuksiin.⁹⁰ Asiasta säädetään PK 7:8.1:ssa. Säännöksessä todetaan seuraavaa:

”Jollei perillinen siitä huolimatta, että testamentti ja lahjanlupaus on jätetty huomioon ottamatta, voi saada lakiosaansa, on se, jolle perittävä eläessään on antanut 3 §:n 3 momentissa tarkoitettua omaisuutta, tai se, joka on saanut 4 §:ssä sanotun vakuutusmäärän, velvollinen vastaamaan sen täyttämistä, mitä lakiosasta puuttuu, enintään sillä määrällä, mikä perintöosaa määrättäessä on luettava pesän varojen lisäykseksi.”

Laissa omaksuttu järjestys on perusteltu, koska suoritusvelvollisuuden asettaminen lahjansaajalle merkitsisi yleensä olennaisesti suurempaa taloudellista järkytystä kuin testamentinsaajan oikeuteen puuttuminen.⁹¹ Asetelmaa voidaan vielä havainnollistaa seuraavalla luettelolla.⁹²

⁸⁸ Saarenpää 1980, s. 304.

⁸⁹ Ks. KKO 1997:70.

⁹⁰ Rautiala 1967, s. 155.

⁹¹ Kaisto – Lohi 2008, s. 360-361.

⁹² Ks. esim. Lohi DL 1997, s. 829.

(1) Ensin väistyy *testamentti*. (2) Siltä osin kuin testamentin täyttämättä jättäminen ei turvaa rintaperillisen lakiosaa, täyttämättä jätetään myös perittävän antamat *lahjanlupaukset*. (3) Vasta viimesijaisesti puututaan *jo täytettyihin lahjoihin*.⁹³

Lakiosan täydennystä voidaankin luonnehtia rintaperillisen viimesijaiseksi suojakeinoksi, joka saa käytännön merkitystä vain mikäli rintaperillisen oikeutta ei voida turvata edellä esitetyn väistymisjärjestyksen nojalla.⁹⁴ Myös perintökaaren lainvalmistelutöistä on luettavissa täydennyskanteen luonteen viimesijaisuus.⁹⁵

PK 7:8.1:n sanamuodosta näyttäisi olevan mahdollista tehdä tulkinta, että PK 7:5.2:ssa⁹⁶ tarkoitettu rahasuoritus ja lakiosan täydennys eivät voisi koskaan esiintyä samanaikaisesti. Lainkohdan nojallahan täydennysvelvollisuus voi aktualisoitua vain, mikäli perillinen ei voi saada lakiosaansa siitä huolimatta, että testamentti ja lahjanlupaus on jätetty huomioon ottamatta. Lakiosan täydennysvastuun edellytyksenä olisi tällöin, että testamentti on ensiksi jätetty kokonaan toteuttamatta eikä tämäkään ole riittänyt. Lohen mukaan asiaa ei kuitenkaan ole tulkittava näin. Kirjoittajan mukaan ”PK 7:8.1:n pääsisällöksi täytyy ymmärtää se, että rintaperillisen lakiosaoikeutta toteutettaessa on aina ensin eliminointava testamentin ja lahjanlupauksen vaikutukset rintaperillisen asemaan ja täydennystä määrättävä maksettavaksi vain, mikäli nämä ensisijaiset toimenpiteet eivät riitä turvaamaan arvomääräistä lakiosaa. Testamentin täyttämättä jättäminen ja

⁹³ Testamentin ja lahjanlupauksen välistä väistymisjärjestystä ei ole määritelty lakitekstissä. Lainvalmistelutöissä asia kuitenkin todetaan. Ensisijainen lakiosan turvaamiskeino on testamentteihin puuttuminen. Ks. LaVM 18/1950, s. 17. Myös oikeuskirjallisuudessa tämä on hyväksytty. Ks. esim. Rautiala 1967, s. 146-147. Testamentin ja lahjanlupauksen välistä väistymisjärjestystä voidaan perustella etenkin sillä, että lahjanlupauksessa on kyse perittävää sitoneesta velvoitteesta, joka yleisten sääntöjen mukaan on täytettävä ennen testamenttia. Ks. Lohi DL 1997, s. 829, av. 25.

⁹⁴ Lohi DL 1997, s. 828-829. Jotain lakiosan täydennyksen viimesijaisuudesta kertoo myös se tosiasia, että sitä koskevat säännökset on sijoitettu PK 7 luvun loppuun. Ks. Lohi DL 1997, s. 822.

⁹⁵ Lainvalmistelukunnan ehdotuksessa 1948:3 todettiin vuoden 1734 perintökaaren 17:9:n – pykälä oli PK 7:8:n edeltäjä – merkityksestä seuraava: ”Säännöksiin siitä, mitkä omaisuusarvot on otettava huomioon lakiosia laskettaessa, liittyvät esillä olevan pykälän lakiosan täydennystä koskevat säännökset. Tehokasta suojaa nauttii lakiosaan oikeutettu perillinen vasta sellaisen järjestelmän vallitessa, joka suo hänelle mahdollisuuden vaatia luonnossa tai arvon mukaan palautettavaksi omaisuuden, jonka perittävä eläessään on luovuttanut, mutta joka siitä huolimatta on otettava lakiosaa määrättäessä huomioon. Muussa tapauksessa perillisen oikeus lakiosaan, milloin jäämistöstä ei voida saada täysiä lakiosia, jäisi ehkä aivan näennäiseksi. Täydennysvaatimuksen edellytyksenä on, etteivät pesän varat, sitten kun velka on maksettu, riitä lakiosiin.” Ks. Lvk 1948:3, s. 10. Lohi on todennut, että esitöistä käy selvästi ilmi lakiosan täydennyksen luonne lakiosaoikeuden reaalisen toteuttamisen keinona. Perillisen tulee siis toteuttaa oikeutensa lakiosaan lähtökohtaisesti ilman täydennyskannetta, jos pesässä vain on riittävästi varoja. Lakiosan täydennys on sellaisia tilanteita varten, jossa pesän varat eivät riitä kattamaan lakiosia. Ks. Lohi DL 1997, s. 822, av. 6.

⁹⁶ PK 7:5.1:n nojalla testamentti on perillistä kohtaan tehoton siltä osin kuin se estää häntä saamasta lakiosaansa jäämistöstä tai rajoittaa hänen oikeuttaan määrätä lakiosana tulevasta omaisuudesta. PK 7:5.2:n nojalla sen estämättä mitä 1 momentissa säädetään, testamentti on kuitenkin tehokas, jos testamentin saaja suorittaa lakiosaan oikeutetulle perilliselle hänen lakiosaansa vastaavan tai siitä puuttuvan määrän rahana perillisen määräämän kohtuullisen ajan kuluessa eikä rahasuoritusta ole testamentissa kielletty.

testamentinsaajan tekemä PK 7:5.2:n mukainen rahasuoritus on siten perusteltua katsoa PK 7:8.1:n soveltamisen kannalta samanveroisiksi ensi vaiheen suojaamistavoiksi.”⁹⁷

Lohi on täydentänyt väistymisjärjestystä perillisen perintöosuusvaateella. Perintöosuusvaateella tarkoitetaan tässä kontekstissa sellaista perintöosuusvaadetta tai sen osaa, jonka täyttämistä perillinen ei voi vaatia lakiosaoikeutensa perusteella. Perintöosuusvaade on muita vaateita huonosijaisempi. On täysin selvää, ettei rintaperillinen voi vaatia esimerkiksi testamentin täyttämättä jättämistä menestyksekkäästi, jos testamentti estää häntä saamasta vain lainmukaista perintöosuutta jäämistöstä.⁹⁸

Korkein oikeus on myös ottanut asiaan kantaa. Ratkaisussa *KKO 1997:70* oli kyse seuraavanlaisesta tilanteesta:

Suosiolahjan huomioon ottaminen perillisen lakiosaa perinnönjaossa laskettaessa ei edellyttänyt PK 7:10:n mukaisen lakiosan täydennyskanteen nostamista. Perillisen lakiosaa oli toteutettava pesän varoista ennen toisten perillisten perintöosaa. Muiden rintaperillisten saamat suosiolahjat luettiin heidän omien lakiosiansa vähennykseksi.

KKO toi esille sen jo edellä esitetyn asian, että vaikka perintökaareissa ei olekaan nimenomaista säännöstä siitä, että perillisen oikeus saada jäämistöstä perintöosansa väistyisi lakiosan toteuttamisen tieltä, todettiin jo nykyistä perintökaarta edeltäneen lain esitöissä, että täydennysvaatimuksen edellytyksenä on, etteivät pesän varat riitä lakiosiin.⁹⁹

Kantajat vaativat myös, että heidän tulee saada jäämistöstä ainakin lakiosansa ja että PK 7:3.3:n mukaiset lahjat tulee ottaa huomioon myös heidän lakiosiaan laskettaessa. PK 7:7:ssä on asiasta nimenomainen säännös. Sen mukaan sellainen perillisen saama omaisuus, joka on otettava lukuun perintöosaa määrättäessä, luetaan hänen lakiosansa vähennykseksi.¹⁰⁰

⁹⁷ Lohi 2011, s. 292, av. 76. Olen asiasta samaa mieltä kirjoittajan kanssa.

⁹⁸ Lohi DL 1997, s. 829. Luettelo näyttääkin nyt seuraavalta: (1) Ensin väistyy kilpailevan perillisen oikeus *perintöosaan*. (2) Siltä osin kuin rintaperillinen ei voi turvata oikeuksiaan perinnönjaossa (suhteessa toisiin perillisiin), jätetään perittävän mahdollisesti tekemät *testamentit* täyttämättä. (3) Siltä osin kuin testamentin täyttämättä jättäminen ei turvaa rintaperillisen lakiosaoikeutta, täyttämättä jätetään myös perittävän mahdollisesti antamat *lahjanlupaukset*. (4) Vasta viimesijaisesti puututaan *jo täytettyihin lahjoihin*. Ks. Lohi DL 1997, s. 829.

⁹⁹ Ks. KKO 1997:70, Lvk 1948:3, s. 10 ja Lvk 1938:5, s. 97.

¹⁰⁰ Vuoden 1734 lain perintökaaren 17 luvun 8 §:ssä (471/1951) säädettiin, että sellainen perillisen saama omaisuus, joka oli otettava huomioon laskelmallista perintöosaa määrättäessä, luettiin hänen lakiosansa vähennykseksi. Laskelmallisella perintöosalla tarkoitettiin mainitussa 17 luvussa lakiosan laskemisessa käytettävää perintöosaa, jota määrättäessä muun muassa lisättiin pesän varoihin sellaiset lakiosaan oikeutetun vaatimuksesta huomioon otettavat lahjat, joista nykyään on säädetty PK 7:3.3:ssa. Tällaiset lahjat oli näin ollen mainitun vanhan PK 17 luvun 8 §:n mukaan luettava saajansa lakiosan vähennykseksi. PK:n esitöistä ilmenee, että kun vuoden 1734 lain perintökaaren 17 luvun säännöksiä perillisen lakiosasta oli pidetty vaikeatajuisina, muotoiltiin PK 7 luvun säännökset osittain uudelleen muun muassa niin, että

Täten KKO katsoi, että kantajien saamien lahjojen arvo ylittää heidän lakiosansa, eikä heidän lakiosiaan ole enää toteutettava pesän varoista. Kantajien oikeus lakiosaan ei myöskään estänyt vastaajan lakiosan toteuttamista pesän varoista, vaan se oli toteutettava perinnönjaossa pesänjakajan määräämällä tavalla.¹⁰¹ Ratkaisussa *KKO 2010:80*¹⁰² asetelma oli puolestaan hieman edellisestä poikkeava.

Rintaperillisen lakiosan täydennystä koskenut kanne hylättiin, kun kanteessa vaadittu täydennys olisi kokonaisuudessaan ollut suoritettavissa kuolinpesän varoista tehtäessä testamentin täytäntöönpanoa ja perinnönjakoa koskenutta sopimusta. (Ään.)

Ratkaisussa KKO otti kantaa väistymisjärjestykseen ja kysymykseen siitä, miten perinnönjako- ja testamentin täytäntöönpanosopimus vaikuttaa täydennyskanteeseen. Tapauksessa ongelmalliseksi muodostui tehty perinnönjako- ja testamentin täytäntöönpanosopimus. KKO joutui arvioimaan sitä, tuliko tällaiselle jäämistöä koskevalle järjestelylle antaa sellainen vaikutus, että järjestely jo sinänsä aiheuttaa esteen lakiosan täydennyskanteen nostamiselle. Mikäli sopimus ei aiheuta kanneoikeuden menetystä, tuli KKO:n tarkastella myös sitä, vaikuttaa se juuri kyseisessä tapauksessa kantajan oikeuteen saada lakiosan täydennystä.¹⁰³

Korkeimman oikeuden mukaan perinnönjakoa ja testamentin täytäntöönpanoa koskevan sopimuksen tekeminen ei sinänsä aiheuttanut kanneoikeuden menettämistä. Tätä voidaan perustella sillä, että lakiosan vaatiminen perinnönjaossa ja lakiosan täydennyksen vaatiminen kanteella ovat eri asioita.¹⁰⁴

Korkein oikeus totesi seuraavaa: ”Kun lakiosan täydennys tarkoittaa lakiosan täyttämistä kuolinpesän ulkopuolella kanneteitse, ei ole perusteltua olettaa, että jäämistöä koskeva sopimus tarkoittaisi kanneoikeudesta luopumista, vaikka lakiosaperillinen sopimusta tehdessään on tiennyt lakiosan täydennyksen mahdollisuudesta tai todennäköisyydestä.

lakitekstissä luovuttiin käyttämästä laskelmallisen perintöosan käsitettä. Ks. tältä osin HE 6/1964, s. 2, KM 1962:7, s. 6 ja Lvk 1959:4, s. 5. Perintökaaren 7:7:n lopulliseen sanamuotoon johtaneista esitöistä (HE 6/1964 ja KM 1962:7) ei kuitenkaan voida päätellä, että toteutetuilla muutoksilla olisi tarkoitettu aikaansaada asiallisia muutoksia esillä olevassa kysymyksessä. Lainkohtaa onkin tulkittava niin, että siinä perintöosan määräämisellä tarkoitetaan PK 7 luvun mukaisen lakiosan laskemisessa käytettävän perintöosan määräämistä. Siten lahja, joka on PK 7:3.3:n mukaan lisättävä pesän varoihin lakiosaa laskettaessa, on PK 7:7:n nojalla vähennettävä saajansa lakiosasta. Ks. KKO 1997:70.

¹⁰¹ Ks. KKO 1997:70.

¹⁰² Ratkaisun arvioinnista, ks. Kolehmainen: Oikeustapauskommentti tapauksesta KKO 2010:80.

¹⁰³ Kolehmainen: Oikeustapauskommentti tapauksesta KKO 2010:80, s. 261-262.

¹⁰⁴ Tämä ilmenee etenkin kahdesta seikasta. Lakiosan maksaminen rahana ei edellytä maksua jäämistövaroista. Suoritus voidaan tehdä myös maksajan omista varoista. Täten kyse ei ole ainoastaan perinnönjakoon kuuluvasta asiasta. Erityistestamentti täytetään perintökaaren järjestelmässä jo pesänselvitysvaiheessa. Legaatin maksaminen ei siten yleensä liity menettelyllisesti perinnönjakoon. Ks. Kolehmainen: Oikeustapauskommentti tapauksesta KKO 2010:80, s. 262.

Kanneoikeuden menettäminen tarkoittaa oikeuden menettämistä. Sellainen on perusteltua liittämään vain nimenomaiseen sitoutumiseen.”¹⁰⁵

Kun kantaja oli nimenomaan sopimuksella sitoutunut olemaan vaatimatta perittävän jäämistövaroista enempää kuin mitä hän oli saanut, seurasi KKO:n mukaan tästä sopimuksesta, että vastaaja ei ollut velvollinen täyttämään kantajan lakiosasta enempää kuin mitä kantaja olisi saanut, jos hän olisi ensin vaatinut täyttä lakiosaansa jäämistövaroista sopimusjaossa.¹⁰⁶

KKO:n mukaan kantajalla ei kuitenkaan ollut tapauksessa oikeutta saada lakiosan täydennystä. Ratkaisu perustuu edellä jo käsiteltyyn väistymisjärjestykseen. Sopimuksessa oli osallisena toinen lakiosaperillinen, joka oli kantajan mukaan saanut perittävältä suosiolahjan. PK 7:7:n mukaan suosiolahja olisi tullut vähentää vastaajan omasta lakiosasta. Täten vastaajan oikeus lakiosaa olisi kantajan niin vaatiessa väistynyt kantajan lakiosan tieltä. Kantaja oli tehnyt asianmukaisen lakiosailmoituksen testamentin saajille. Testamentti oli tehoton kantajaa kohtaan sikäli kun se esti häntä saamasta lakiosaansa. Kun vastaajan oikeus lakiosaan ja testamentin saajien testamenttiin perustuva oikeus olisivat väistyneet kantajan lakiosan tieltä, kantajan lakiosavaade olisi voitu täyttää kokonaan perittävän jäämistöstä. Näin ollen KKO katsoi, ettei kantajalla ole oikeutta vaatia kanteella lakiosan täydennystä vastaajalta. KKO hylkäsi kanteen.¹⁰⁷

Kolehmainen mukaan ratkaisu korostaa lakiosan täydennyksen asemaa lakiosaperillisen viimesijaisena suojakeinona. Ratkaisu painottaa myös, että kun jäämistöä koskeva sopimus estää rintaperillistä saamasta lakiosaansa perittävän jäämistöstä, rintaperillinen ei

¹⁰⁵ KKO 2010:80. Lakiosa voidaan joutua täyttämään eri tilanteissa eri aikoina. Kun lakiosan täydennyskanne on määräaikainen, joudutaan kanne usein nostamaan ennen kuin perilliselle jäämistöstä tuleva osuus on selvillä. Täten KKO toi esiin sen tosiasian, että käytännöllisistä syistä pesä voi olla tarkoituksenmukaista selvittää ja jakaa sopimusteitse nopeasti. Lakiosan täydennys voidaan jättää toimitettavaksi sopimusjaon jälkeen. Osakkaalle voi olla tärkeää saada edes osa jäämistövaroista nopeasti. Hänen kannaltaan on ongelmallista, jos hänen osallisuutensa jakoa koskevaan sopimukseen olisi este vaatia kanteella lakiosan täydennystä. Riitaisaan lakiosakysymykseen vetoaminen jaossa saattaisi pitkittää jaon loppuun saattamista. Ks. Kolehmainen: Oikeustapauskommentti tapauksesta KKO 2010:80, s. 262.

¹⁰⁶ Kolehmainen: Oikeustapauskommentti tapauksesta KKO 2010:80, s. 262-263. KKO totesi nimenomaisesti, että ” Jos perillinen jättää vaatimatta lakiosansa täyttämistä perinnönjaossa, mutta myöhemmin kuitenkin kanteella vaatii lakiosansa täyttämistä luovutuksensaajalta, ei luovutuksensaaja joudu täyttämään lakiosasta enempää kuin jos perillinen olisi ensin vaatinut lakiosansa täyttämistä jäämistöstä”. Ks. 2010:80.

¹⁰⁷ Ks. KKO 2010:80. Jos kantajalle olisi annettu oikeus lakiosan täydennykseen, olisi hän pystynyt muuttamaan omilla toimillaan väistymisjärjestyksestä vastaajan tappioksi ja testamentinsaajien eduksi. Vastaaja olisi jäänyt huonompaan asemaan kuin silloin, jos lakiosa olisi toteutettu tarkoitetussa järjestyksessä. Vastaajalla oli sopimuksen perusteella perusteltu luottamus siihen, ettei hän voi joutua huonompaan asemaan kuin missä hän olisi ollut ilman sopimusta. Ks. Kolehmainen: Oikeustapauskommentti tapauksesta KKO 2010:80, s. 263.

voi ainakaan kokonaisuudessaan saada sitä myöskään lakiosan täydennyskanteeseen nojautuen. Täydennyskanne voi jäämistöä koskevan sopimuksen tekemisen jälkeen koskea vain määrää, jota hän ei olisi voinut saada pesästä ilman tällaista sopimusta.¹⁰⁸

Rintaperillisen ei tarvitse tehdä lakiosailmoitusta täydennysvelvolliselle. Lakiosasta puuttuvaa määrää vaaditaan suoraan kanneteitse. Lakiosailmoituksella rintaperillinen suojautuu ainoastaan testamentinsaajaa vastaan. Laista ei kuitenkaan saada suoraa ohjetta, tuleeko lakiosailmoitus tehdä testamentinsaajalle, jotta täydennyskanne voidaan nostaa. Vakiintuneen kannan mukaan lakiosailmoitusta ei pidetä täydennyskanteen nostamisen edellytyksenä.¹⁰⁹

3.2 Täydennysvastuun sisältö ja rajat

Täydennysvastuun sisällöllä tarkoitetaan kysymystä siitä, miten täydennysvelvollisen tulee suorittaa puuttuva lakiosa. Olennaisia kysymyksiä ovat tällöin etenkin: kuinka paljon täydennysvelvollisen on suoritettava, mitä omaisuutta hänen on annettava ja kenelle suoritus on tehtävä? Lähtökohta on hyvin yksinkertainen. Täydennysvastuu on velvoiteoikeudellinen¹¹⁰. Perittävän lahjoittamien omaisuusosien luontaispalautusta ei lakiosaperillinen voi vaatia. Perittävän tekemän disponoinnin seurauksena on tapahtunut omistusoikeuden subjektin vaihdos. Edunsaaja on siten ainoastaan velvollinen täydentämään lakiosasta puuttuvan määrän rahana.¹¹¹

Lahjansaajalla on aina oikeus rahasuoritukseen, mutta hän voi Rautialan näkemyksen mukaan vapautua vastuusta palauttamalla omaisuuden pesään. Hänellä ei kuitenkaan ole siihen minkäänlaista velvollisuutta. Olisi kohtuutonta katsoa, ettei lahjansaaja voisi halutessaan vapautua vastuustaan palauttamalla saamansa omaisuuden pesään. Voi olla, että hänellä ei ole muuta omaisuutta kuin kyseinen omaisuusobjekti. Tällöin hänen pitäisi myydä omaisuusobjekti tai ottaa velkaa vapautuakseen vastuusta, jos vastuusta ei voisi vapautua omaisuuden palauttamisella.¹¹²

¹⁰⁸ Kolehmainen: Oikeustapauskommentti tapauksesta KKO 2010:80, s. 263.

¹⁰⁹ Aarnio – Kangas 2009, s. 962. On painotettava, että täydennysvelvollisen vastuu ei ulotu rintaperillisen laiminlyönneihin. Täydennysvastuu on laskettava ikään kuin lakiosailmoitus testamentinsaajaa kohtaan olisi tehty. Ks. rintaperillisen passiivisuudesta ja laiminlyönneistä perinnönjaossa tutkielman 5.4 luku.

¹¹⁰ Rautiala on jo vuonna 1967 pitänyt selvänä, että täydennysvelvollisuus on luonteeltaan velvoiteoikeudellinen, pelkästään arvomäärän saantiin tähtäävä oikeus. Ks. Rautiala 1967, s. 156.

¹¹¹ Aarnio – Kangas 2009, s. 958. On korostettava, että lakiosaoikeuden toteuttaminen ei johda lahja-oikeustoimen tehottomaksi julistamiseen tai peräytymiseen.

¹¹² Rautiala 1967, s. 156 ja Lohi 2006, s. 191. Ks. myös KKO:n lausunto 1949, s. 19. Aarnio ja Kangas ovat myös todenneet, että ”täydennysvelvollinen voi halutessaan luovuttaa rahasuorituksen asemasta saamansa omaisuusobjektin jakoon. Valintavalta on täydennysvelvollisella.”, ks. Aarnio – Kangas 2009,

Täydennyksen toteuttamistavasta ei ole kuitenkaan kiistatonta yksimielisyyttä. Saarenpään mielestä lakiosan täydennys on rintaperillisen niin vaatiessa suoritettava aina rahana. Kirjoittaja perustelee näkemystään sillä, että reaali-palautuksesta¹¹³ ei ole erityissäännöstä eikä lainvalmisteluaineistokaan tue näkemystä reaali-palautuksen mahdollisuudesta. Saarenpään mukaan rahamääräistä täydennystä tukee myös se, että palautus ei tapahdu kuolinpesään, vaan suoraan rintaperilliselle. Näin ohitetaan esineellistä lakiosaa koskevat PK:n säännökset. Saarenpään näkemyksen mukaan sääntelytapa kokonaisuutena osoittaa, että rintaperilliselle ei voida asettaa velvollisuutta hyväksyä esineellistä palautusta. Kirjoittajan mielestä asia on nähtävä toisin, jos ennakkoluovutuksen saaja palauttaa kuolinpesään ennakkona samaansa omaisuuden. Tällöin palautus pesään lisää jäämistön arvoa ja voi siten omaisuuden arvosta riippuen estää täydennysvelvollisuuden tai vähentää sen määrää. Omaisuuden palautus kuolinpesään on kuitenkin luovutuksensaajan vastuulla. Riskinä on, että hän joutuu maksamaan reaali-palautuksen ohella myös erikseen rintaperillisille.¹¹⁴

Lohi ja Kaisto ovat niin ikään katsoneet, että suoritus tulee tehdä rintaperilliselle itselleen eikä kuolinpesälle. Kirjoittajien mukaan lahjansaaja voinee rahasuorituksen sijasta käyttää täydennyksen suorittamiseen rintaperilliselle myös perittävältä lahjaksi samaansa omaisuutta.¹¹⁵

Lahjansaajan täydennysvelvollisuuden sisältö tulee mielestäni hahmottaa siten, että täydennys rintaperilliselle tulee tehdä pääsääntöisesti rahana. Toisaalta luontaispalautus voisi tulla kyseeseen ainakin silloin, jos rintaperillinen siihen suostuu. Esimerkiksi lahjansaaja Y, joka on saanut perittävältä P lahjaksi 50 000 euron arvosta Kone Oyj:n osakkeita, mutta myöhemmin käy ilmi että hänen on maksettava 10 000 euroa lakiosan täydennystä rintaperilliselle A, voi vapautua velvoitteesta luovuttamalla A:lle 10 000 euron arvosta Kone Oyj:n osakkeita. Rintaperillisen ei kuitenkaan tarvitse mielestäni tähän suostua. Hän on aina oikeutettu rahamääräiseen korvaukseen.¹¹⁶ Jos luontaispalautus tehdään jostain syystä kuolinpesälle tai jakoon on mielestäni olemassa riski siitä,

s. 958. Lohen mukaan lakiosan täydennys suoritetaan normaalisti muulla tavalla kuin lahjaksi saadulla omaisuudella. Yleisimpänä tapana on rahasuoritus. Ks. Lohi BLF 2005, s. 368.

¹¹³ Luontaispalautuksella ja reaali-palautuksella tarkoitettaneen samoja asioita.

¹¹⁴ Saarenpää 1994, s. 148-149. Saarenpää on kritiikissään huomioinut KKO:n lausunnon 1949. Lausunnossa oletetaan reaali-palautuksen olevan valinnainen palautustapa. Saarenpää huomauttaa esineellisen palautuksen kiistanalaisuuden lisäksi vielä, että palautus ei tapahdu ”jakoon” vaan lakiosaperilliselle. Ks. Saarenpää 1994, s. 149, av. 374.

¹¹⁵ Kaisto – Lohi 2013, s. 388-389.

¹¹⁶ Toisaalta Kone Oyj:n osakkeiden ollessa kyseessä voisi olla taloudellisesti järkevää suostua lahjansaajan tarjoamaan luontaispalautukseen.

että täydennysvelvollinen joutuu maksamaan tämän lisäksi myös rintaperilliselle täydennystä rahana. Olisinkin taipuvainen suosittamaan rintaperilliselle tehtävää rahasuoritusta täydennysvelvollisuuden täyttämisen vahvana pääsääntönä. Suhtaudun Saarenpään tavoin varauksella rintaperilliselle tehtävään luontaispalautukseen.¹¹⁷

Lahjansaajan vastuu rajoittuu lakiosan täydennyksessä siihen suoritukseen, mitä täydennystä vaativalta rintaperilliseltä jää puuttumaan lakiosastaan. Lahjansaaja ei kuitenkaan ole velvollinen suorittamaan enempää kuin mitä hän on saanut. Vastuu rajoittuu siten lahjoitetun omaisuuden arvoon (PK 7:3.3, PK 7:8). Lahjansaajalla ei esimerkiksi ole velvollisuutta palauttaa omaisuudesta saatua tuottoa. PK 7:9 rajoittaa täydennysvastuuta myös toisella tavalla. Nimittäin jos lahjansaaja on itsekin oikeutettu lakiosaan perittävän jälkeen, lahjansaajalla on aina oikeus pitää se mitä hänen lakiosaansa tarvitaan.¹¹⁸

3.3 Luovutetun omaisuuden hukkaantuminen

PK 7:8.2:ssa on säännös sellaisen tilanteen varalta, että täydennysvelvolliselta on hukkaantunut lahjoitettua omaisuutta. Säännöksen mukaan *milloin siltä, joka on velvollinen vastaamaan lakiosan täydennyksestä, on hänen tuottamuksettaan hukkaantunut 1 momentissa tarkoitettua omaisuutta, on hän vastuussa vain hänelle jääneen omaisuuden arvolla*.¹¹⁹

Lakiosaperillisellä on velvollisuus näyttää toteen, että hukkaantuminen on aiheutunut lahjansaajan tuottamuksesta. Lahjansaajan vilpittömällä mielellä ei sen sijaan ole merkitystä vastuuvollisuudesta vapautumisen kannalta. Lakiosaperillisen vaatimuksesta luovutetun omaisuuden arvo voidaan kuitenkin lisätä jäämistön säästöön lakiosalaskelmassa myös siinä tapauksessa, että omaisuus on saajalta tuottamuksetta hukkaantunut. Tämä vaikuttaa esimerkiksi lakiosaperillisen oikeuteen suhteessa testamentin saajaan.¹²⁰

Hukkaantumissäännös koskee täten ainoastaan rajoitettua vastuuta, joka täydennysvelvollisella on sen vuoksi, että hänen saamansa omaisuus on hänen tuottamuksettaan huk-

¹¹⁷ Rahasuoritusta perusteleo mielestänl jo sekin yksinkertainen tosiasia, että tuomioistuim velvoittaa lahjansaajan maksamaan yleensä tietyn rahasumman. Problematiikasta, joka liittyy erotteluun kuolinpesälle vai jakoon tapahtuva palautus, ks. Saarenpää 1980, s. 180-182 ja Lohi 2006, s. 199.

¹¹⁸ Lohi BLF 2005, s. 348, Lohi 2006, s. 219 ja Rautiala 1967, s. 158. PK 7:8:n mukaisesti lakiosan täydennysvastuu rajoittuu aina siihen määrään, joka ”perintöosaa määrättäessä on luettava pesän varojen lisäykseksi”. Palautusvastuun sisällöstä PK 3:3.2:n osalta, ks. Lohi 2006, s. 189-236.

¹¹⁹ Lohi on kutsunut säännöstä osuvasti ”vapautussäännökseksi”, ks. Lohi 2006, s. 217. Esimerkiksi jos lahjansaaja on myynyt lahjaksi saamansa kiinteistön lahjoitusshetken arvoa alemmasta arvosta, ei hän ole vastuussa lahjoitusshetken arvon perusteella vaan sillä arvolla, minkä hän sai myydessään kiinteistön. Vastuuvapaus tulee kuitenkin kyseeseen vain, jos hän ei ole tuottamuksellisesti myynyt kiinteistöä alihintaan.

¹²⁰ Aarnio – Kangas 2009, s. 959.

kaantunut. Täydennysvelvollinen on velvollinen vastamaan lakiosasta puuttuvasta määrästä kuitenkin vain hänelle jääneen omaisuuden arvolla.¹²¹ Omaisuuden tuottamuksetoman hukkaantumisen riski on täten säilytetty perillisten kannettavaksi.¹²²

Lohi on katsonut, että lakiosan täydennysvastuuseen on ollut perusteltua jättää PK 7:8.2:ssa osoitettu lievennys. Näin erityisesti siksi, että lakiosan täydennysvastuun syntyminen ei edellytä todellisen oikeudenloukkauksen tapahtumista. Täten lahjansaajalle ei ole perusteltua myöskään säilyttää ankaraa lahjaomaisuuden menetyksen riskiä. Kirjoittaja painottaa, että lievennys on perusteltua ennen kaikkea tilanteissa, joissa lahjansaaja on ollut perustellusti tietämätön, että lahja loukkaa lakiosaperillisen oikeutta. Sitä vastoin on asiallista ja perusteltua kysyä, onko lievennys perusteltua tarjota myös vilpillisessä mielessä toimineelle lahjansaajalle.¹²³

Lohen mukaan PK 7:8.2:n vastuuvapaus voidaan hyvin perusteiden ymmärtää sellaiseksi lakiosasäännösten erikoisuudeksi, josta ei ole aiheellista tehdä analogiapäätelmiä suhteessa muihin vastuihin. Näin etenkin, jos vertailukohdaksi otetaan muut oikeudessamme noudatettavat peräytymis- ja palautusvastuusäännökset.¹²⁴

Esimerkkinä PK 7:8.2:n analogisesta soveltamisesta voidaan nostaa esille tilanne, jossa lahjansaaja on palauttanut takaisinsaantivelkojille lahjan, vaikka siihen ei välttämättä olisi ollut asianmukaisia edellytyksiä. Anteeksiannettavassa erehdyksessä tehty takai-

¹²¹ Aarnio – Kangas 2009, s. 959-960 ja Rautiala 1967, s. 157-158. Hukkaamissääntö tulee tietysti kyseeseen myös silloin, kun omaisuus on hukkaantunut vain osaksi. Huomautettakoon, että sääntö soveltuu myös lahjansaajan tuottamuksesta tapahtuneeseen omaisuuden arvon alenemiseen hintatason alenemisen vuoksi.

¹²² Lohi 2006, s. 215. Tilanteessa, jossa lahjansaajia on useita, on kuitenkin huomioitava, että jos joku lahjansaaja on vapautunut omasta vastuustaan, muut lahjansaajat joutuvat täyttämään hukkaajan osuuden. Ks. tältä osin Lohi 2006, s. 315.

¹²³ Lohi 2006, s. 216 ja av. 48. Tilanteessa, jossa lahjansaaja on alusta alkaen voinut ennakoita joutuvansa täydennysvelvolliseksi, saattaisi Lohen mukaan olla oikeudenmukaista säilyttää hänelle omaisuuden menetyksen riski. Olen asiasta täysin samaa mieltä kirjoittajan kanssa. Lahjansaajan oikeussuoja ei tässä mielessä voi olla niin kattava, että hän voisi menetellä välinpitämättömästi rintaperillisten oikeuksiin nähden. Se ei olisi mielestäni kohtuullista. Hallituksen esityksessä 37/1948 lahjansaajan vilpitön mieli oli edellytyksenä hänen vapautumisekseen vastuusta, ks. HE 37/1948, s. 8. Lakivaliokunta katsoi kuitenkin, ettei ollut tarpeellista asettaa mainitun vapautuksen edellytykseksi lahjansaajan vipitöntä mieltä ja teki korjauksen lakiehdotukseen, ks. LaVM 18/1950, s. 4.

¹²⁴ Lohi 2006, s. 216. Tilanteessa, jossa varallisuudensiirto on osoittautunut perusteettomaksi tai tehottomaksi, saaja ei pääsääntöisesti vältty häntä uhkaavasta palautus- tai korvausvelvollisuudestaan tuottamuksettomaan hukkaantumiseen tai muihin menetyksiinsä vetoamalla, vaan hänellä säilyy näistä huolimatta täysi vastuu. Menetyksillä voi kuitenkin olla merkitystä vastuun sovitteluperusteena. Ankaraa palautus- tai korvausvastuun sääntöä noudatetaan esimerkiksi sopimus oikeudessa ja perusteettoman edun palautuksessa. Ks. Lohi 2006, s. 216. Todettakoon vertailukohtana, että PK 3:3.2:n ja AL 40a §:n mukaisissa tilanteissa ei ole PK 7:8.2:n kaltaista vapautussäännöstä. Tätä voidaan perustella erityisesti sillä, että kummassakin näissä edellytetään lahjansaajan vilpillistä mieltä ja palautusvastuun syntyminen on lisäksi kytketty ehdottomiin aikarajoihin. Ks. tältä osin Lohi 2006, s. 214-217.

sinsaantisuoritus voidaan rinnastaa omaisuuden tuottamuksettomaan hukkaantumiseen, joten PK 7:8.2:n soveltamiselle on tässä kontekstissa hyvät perusteet.¹²⁵

Verotuksessa on katsottu, että omaisuuden tuottamuksettomaan hukkaamiseen voidaan rinnastaa se, että lahjansaaja on maksanut saannostaan lahjaveron, jota hän ei voi enää saada veronoikaisun avulla takaisin. Täten jos veronoikaisulle varattu määräaika on kulunut umpeen täydennyskannetta nostettaessa, lahjansaajan vastuu rajoittuu vain siihen nettomäärään, joka hänelle on jäänyt lahjaveron suorittamisen jälkeen. Jos veronoikaisulle asetettu määräaika on edelleen avoinna, täydennysvastuu koskee koko lahjan määrää. Samoin on vastaavasti oikaistava täydennykseen oikeutettujen perillisten perintöveroa heille tulevaan lisäetuen perustuen.¹²⁶

3.4 Täydennysvastuun jakautuminen ja rintaperillisen täydennysvastuu

3.4.1 Täydennysvastuun jakautumisesta tyyppitilanteittain

PK 7:8.3:n nojalla *jos 1 momentissa mainittuja vastuuvollisia on useita, määräytyy heidän vastuunsa suhteellisesti kunkin vastuumäärän mukaan*. Vastuu lakiosan täydennyksestä on ositeltua¹²⁷. Vastuu palautettavasta määrästä jakautuu lahjansaajien kesken lahjojen arvojen suhteessa. Kukin lahjansaajista on vastuussa vain omasta osuudestaan. Rintaperillinen voi siten saada jokaiselta lahjansaajalta vain tämän suhteellista osuutta vastaavan määrän. Säätelyllä varmistetaan se, ettei rintaperillinen voi valinnoillaan vaikuttaa täydennysvastuun jakautumiseen. Toisin sanoen lahjansaajan vastuu ei voi ankaroitua, vaikka rintaperillinen kohdistaa vaatimuksensa yksin häneen.¹²⁸

Perintökaaresta tai muustakaan lainsäädännöstä ei kuitenkaan saada apua siihen kysymykseen, onko täydennyskannetta pantava yhtäaikaaisesti vireille kaikkia tiedossa olevia

¹²⁵ Lohi 2006, s. 358-359. Ks. lakiosan täydennyksen ja takaisinsaannin suhteesta jäljempänä luku 4.8.

¹²⁶ Aarnio – Kangas 2009, s. 959 ja siinä viitattu Forss 1998, s. 113 ss. Ks. myös Lohi 2006, s. 214-215.

¹²⁷ Ositellun vastuun omaksumista perusteltiin sillä, että usean lahjansaajan kesken ei välttämättä muodostunut ”sellaista toissijaisenaan vastuun perustavaa yhteyttä”, joka olisi tehnyt solidaarisen vastuun oikeutetuksi. Ks. KKO:n lausunto 1949, s. 19. Ositeltua vastuuta voidaan pitää perusteltuna, kun huomioidaan lakiosajärjestelmään liittyviä piirteitä. Lakiosan täydennysvastuun syntyminen ei ensinnäkään edellytä lahjansaajan vilpillistä mieltä. Toisekseen lakiosan täydennyksen määräaika sääntö on lahjansaajan kannalta varsin epäedullinen. Niin ikään kun PK 7 luvun pääsääntönä on, että jokainen lakiosalaskelmassa huomioon otettava disponointi synnyttää lahjansaajalle täydennysvastuun uhan, on mielekästä lähteä siitä, että kukin lahjansaaja vastaa lakiosan täyttämistä vain omalta osaltaan. Ks. Lohi 2006, s. 314-315. Ositellun vastuun ja PK 3 luvussa noudatetun solidaarisen vastuun osalta tarkemmin, ks. Lohi 2006, s. 308-315.

¹²⁸ Lohi 2006, s. 303 ja 312 sekä Saarenpää 1980, s. 419-420. Täysin mahdollista olisi menetellä niin, että lahjansaajien kesken noudatettaisiin tiettyä etusijajärjestystä. Esimerkiksi myöhemmän lahjansaajan vastuu voisi olla aikaprioriteettia noudatettaessa ensisijaisista suhteesta aikaisempaan lahjansaajaan. Toisaalta olisi mahdollista menetellä niinkin, että lahjojen pysyvyys määräytyisi lahjansaajan henkilön mukaan. Tällaisia etusijasääntöjä ei kuitenkaan oikeutemme sisälly. Ks. tältä Lohi 2006, s. 305 ja siinä viitattu Lvk 1938:5, s. 98-99.

edunsaajia vastaan.¹²⁹ PK 7:8:n vastuuperiaatetta on havainnollistettu oikeuskirjallisuudessa erilaisten tyyppitilanteiden avulla. Tilanteet on jaoteltu neljään eri mahdollisuuteen. Lähtökohta-asetelma on kaikissa tilanteissa sama.¹³⁰

Perittävä P:ltä jää yksi lakiosaperillinen A. P on antanut 10 000 euron arvoisen testamenttiin rinnastuvan lahjan B:lle ja 5 000 euron arvoisen testamenttiin rinnastuvan lahjan C:lle. Reaalinen jäämistö on 0 euroa. Rintaperillinen A esittää lakiosavaatimuksen.

Vaihtoehto 1. A rajoittaa lisäysvaatimuksensa koskemaan vain yhtä edunsaajista. Tätä vastaan hän nostaa myös lakiosan täydennyskanteen. A voi nostaa täydennyskanteen vain esimerkiksi B:tä vastaan. A ei vaadi kanteensa perusteluissa C:n saaman omaisuuden lisäämistä jäämistöön. Rintaperillisen lakiosa lasketaan lakiosajäämistöstä, jonka suuruus on $0 + 10\,000 = 10\,000$ euroa. A:n lakiosa on tästä 5 000 euroa. B:ltä A voi siis vaatia 5 000 euroa lakiosan täydennystä.

Vaihtoehto 2. A voi nostaa täydennyskanteen vain B:tä kohtaan, mutta silti vaatia kanteensa perusteluissa lisäystä myös muiden tiedossa olevien edunsaajien osalta. Näin menetellen A:lla on mahdollisuus saada lakiosansa laskennallisesti suuremmaksi. Kunkin täydennysvelvollisen vastuu jakautuu täydennysvelvollisuuksien enimmäismäärien, eli perittävältä saatujen etuuksien suhteessa. Lakiosajäämistö on tässä tilanteessa $0 + 10\,000 + 5\,000 = 15\,000$ euroa. A:n lakiosa on vastaavasti 7 500 euroa. Lakiosasta vastaavat B ja C saamiensa lahjoitusten suhteessa $(10\,000) : (5\,000)$ eli 2:1. B:n maksettavaksi voidaan siten tuomita enintään 5 000 euroa.¹³¹

Vaihtoehto 3. A voi nostaa lakiosan täydennyskanteen kaikkia tiedossaan olevia edunsaajia vastaan. Kun A on haastanut sekä B:n että C:n, jakautuu vastuu heidän kesken siten, että B vastaa 5 000 eurosta ja C vastaa 2 500 eurosta.

Vaihtoehto 4. Tilanne voi olla myös sellainen, että perillinen nostaa täydennyskanteen tiedossaan olleita edunsaajia vastaan, mutta saakin myöhemmin tietää perittävän tehneen muitakin lahjoituksia. Voi esimerkiksi olla, että P on antanut D:lle 25 000 euron arvoisen suosiolahjan, joka voidaan ottaa huomioon PK 7:3:n nojalla. Tällöin A:n on

¹²⁹ Kun laissa ei aseteta rajoituksia perintöosansa täydentämistä tavoittelevan perillisen toimille, usean palautusvelvollisen olemassaolon ei pitäisi estää perillistä niin halutessaan hakemasta suoritusta keneltä tahansa lahjansaajista. Vastaavanlaiseen päätelmään on mahdollista päätyä myös lahjansaajien keskinäisessä vastuunjaossa. Kun PK 7 luvun säännöksistä ei saada tukea säännölle, jonka mukaan lahjan palauttanut saisi tasausvaateen kumppaneitaan kohtaan, hänelle ei voida antaa tällaista oikeutta. Ks. Lohi 2006, s. 300 ja av. 3 sekä siinä viitattu LaVM 18/1950, s. 27-29 ja Rapola 1951, s. 61-62 av. 2.

¹³⁰ Aarnio – Kangas 2009, s. 956.

¹³¹ Vain yhtä lahjansaajaa vastaan kohdistettu lakiosan täydennyskanne ei vaikuta jutun materiaaliseen lopputulokseen. Välttämättömästä prosessiyhteydestä täydennyskannetilanteessa, ks. Aarnio – Kangas 2009, s. 957. Kirjoittajien mukaan PK 7:8 ei kuitenkaan näytä edellyttävän välttämätöntä prosessiyhteyttä. Ks. Aarnio – Kangas 2009, s. 957.

nostettava D:tä vastaan uusi kanne. Edellytyksenä kanteen mahdolliselle menestymiselle tietenkin on, että kanneaika on vielä avoinna. Lakiosajäämistön suuruudeksi muodostuu tällöin $0 + 10\,000 + 5\,000 + 25\,000 = 40\,000$ euroa. A:n lakiosa on tällöin 20 000 euroa. Suosiolahjan saaneen D:n vastuu puuttuvasta määrästä on tällöin $25/40 \times 20\,000$ eli 12 500 euroa. Sillä seikalla, että A saa tiedon D:n hyväksi tehdystä lahjoituksesta vasta myöhemmin, ei ole vaikutusta täydennysvelvollisuuksien jakautumiseen.¹³²

Maksukyvyttömyys ei vaikuta täydennysvelvollisten vastuun jakautumiseen. Täydennysvastuu ei ole solidaarista vastuuta. Muut täydennysvelvolliset eivät siten vastaa maksukyvyttömän täydennysvelvollisen osuudesta. PK 7:8:ssä ei tästä syystä ole mitään regressikannejärjestelmää täydennysvelvollisten suhteiden tasoittamiseksi.¹³³

3.4.2 Rintaperillisen täydennysvastuusta

PK 7:9:n mukaan *jos lakiosan täydennystä vaaditaan siltä, jolla itselläänkin on oikeus lakiosaan, saa hän pitää, mitä hänen lakiosaansa tarvitaan*. Säännöksellä tarkoitetaan sitä, että jos täydennysvelvollinen on itsekin lakiosaperillinen, hän saa aina pitää oman lakiosansa. Täydennysvelvollisuus voidaan rajoittaa koskemaan vain lakiosaperillisen todellisuudessa liikaa saamaa omaisuutta. On korostettava, että lakiosaperillinen ei voi kuitenkaan kaventaa toisen lakiosaperillisen oikeutta täydennysvaatimuksen tekemiseen.¹³⁴

Perintökaaren esitöiden mukaan normin päämääränä on ollut lahjansaajan luottamuksen suojaaminen. Säännöstä annettaessa on tarkoitettu erityisesti tilanteita, joissa rintaperillinen on lahjoitushetkellä saattanut perustellusti arvioida, että perittävän hänelle antama määrä vastaa suunnilleen hänen lakiosaansa. Ajatuksena on ollut, että siltä osin kuin tämä arvio osoittautuu oikeaksi, rintaperillisen on saatava pitää perittävältä saamansa omaisuus. Täten hänen täydennysvelvollisuutensa on rajoitettu lakiosan ylittävään määrään. Kantavana lähtökohtana on ollut se, että perittävältä lahjan saaneen rintaperillisen täytyy voida jonkinlaisella varmuudella arvioida, minkä verran hän on oikeutettu saamastaan omaisuudesta peruuttamattomasti pitämään.¹³⁵

¹³² Täydennysvastuun jakautumista ilmentävät vaihtoehtotilanteet muokattu teoksesta Aarnio – Kangas 2009, s. 956-958.

¹³³ Aarnio – Kangas 2009, s. 959, Lohi 2006, s. 311-315 ja KKO:n lausunto 1949, s. 19.

¹³⁴ Aarnio – Kangas 2009, s. 960.

¹³⁵ Ks. Lvk 1938:5, s. 100 ja HE 37/1948, s. 8-9. Lohi on huomauttanut, että tässä kontekstissa tarve suojata lahjansaajan status quo on nähty painavammaksi kuin rintaperillisten keskinäisen yhdenvertaisuuden toteutuminen. Vaikka PK 7:9 on säädetty etenkin vilpittömässä mielessä toimineen lahjansaajan asemaa ajatellen, on säännöstä sovellettava normaaliin tapaan myös silloin, kun lahjansaajaperillinen on ollut

Lakiosaan tehtävät laskennalliset lisäykset ja lakiosan täydennysvastuu ovat PK 7 luvussa kiinteässä yhteydessä toisiinsa. Tällä tarkoitetaan sitä, että jos jokin perittävän disponointi on otettava huomioon lakiosaa laskettaessa, synnyttää se normaalisti saajalleen myös täydennysvelvollisuuden uhan. PK 7:9:n vastuunrajoitus aiheuttaa siten vain harvoin menetyksiä kilpailevien lakiosaperillisten kannalta. Käytännössä sellaisen tilanetta, jossa suurenkin lahjoituksen saanut rintaperillinen vapautuisi automaattisesti täydennysvastuusta ja lakiosan täydennyksen toteuttaminen jäisi yksin toisen lahjansaajan tehtäväksi, ei PK 7 luvun järjestelmässä siten synny. Myös arvokkaan lahjoituksen saanut rintaperillinen voi yleensä luottaa siihen, että hänen perilliskumppaninsa pääsevät todennäköisesti oikeuksiinsa, jos hän palauttaa lahjastaan lakiosan arvon ylittävän osuuden.¹³⁶

Esimerkki rintaperillisen täydennysvelvollisuudesta

Perittävältä P jäi kaksi rintaperillistä A ja B. P:ltä ei jäänyt lainkaan reaalista jäämistöä. P oli antanut eläessään rintaperilliselleen A:lle 10 000 euron suosiolahjan ja ei-rintaperilliselleen J:lle 90 000 euron testamenttiin rinnastuvan lahjan. Suurimmaksi mahdolliseksi lakiosajäämistöksi muodostuu $0 + 10\,000 + 90\,000 = 100\,000$ euroa. Tästä rintaperillisten A ja B arvomääräisten lakiosien suuruudet ovat 25 000 euroa ($1/4 \times 100\,000$).

Jos B vaatii kanteella täydennystä sekä A:ta että J:ltä, on hänen arvomääräinen lakiosansa 25 000 euroa. PK 7:8.3 nojalla jos täydennysvelvollisia on useita, määräytyy heidän vastuunsa suhteellisesti.¹³⁷ On muodostettava yhtälö täydennysvastuun määrittämiseksi. $(10\,000 + 90\,000)x = 25\,000$. Yhtälössä 10 000 on A:n saama suosiolahja ja 90 000 J:n saama testamenttiin rinnastuva lahja. 25 000 on puolestaan rintaperillisen arvomääräisen lakiosan suuruus. Kun yhtälö ratkaistaan on $X = 1/4$. Täydennysvastuu saadaan kertomalla X:llä etuus. Rintaperillisen A täydennysvelvollisuus on täten $1/4 \times 10\,000 = 2\,500$ euroa ja J:n täydennysvelvollisuus puolestaan $1/4 \times 90\,000 = 22\,500$ euroa.

On mahdollista, että myös A vaatii molempien laskennallisten lisäysten tekemistä jäämistöön. A:n lakiosaksi muodostuu niin ikään 25 000 euroa. Kun A:n laskennallista la-

tietoinen, että hänen perilliskumppaninsa jäävät lahjoituksen vuoksi ilman täyttä lakiosaa. Ks. Lohi 2006, s. 337 ja av. 13.

¹³⁶ Lohi 2006, s. 338. PK 7:9:n mukaista vastuunrajoitusta ei ole sovellettava PK 3 luvun järjestelmässä. Ks. tältä osin Lohi 2006, s. 336-341.

¹³⁷ Ks. Edellä esitetty täydennysvastuun jakautumisesta.

kiosaa verrataan hänen saamaansa suosiolahjaan havaitaan, että A ei ole saanut lakiosansa.¹³⁸ A:n lakiosasta puuttuu vielä 15 000 euroa ($25\ 000 - 10\ 000 = 15\ 000$). Täten B ei voi menestyksekkäästi vaatia lakiosan täydennystä A:lta, joka voi torjua vaatimuksen PK 7:9:ään nojautuen.

Jotta B saisi lakiosansa, on hänen vaadittava J:ltä lakiosan täydennystä. Kanteen johdosta tuomioistuin velvoittanee J:n maksamaan lakiosan täydennyksenä B:lle 25 000 euroa. Myös A voi nostaa lakiosan täydennyskanteen J:tä vastaan, jotta hän saisi puuttuvan määrän lakiosastaan. Tuomioistuin voikin velvoittaa J:n maksamaan A:lle lakiosan täydennyksenä 15 000 euroa. Lopullinen rasitus lakiosan täydennyksestä kanavoituu siis J:lle. 90 000 euron arvoisen testamenttiin rinnastuvan lahjan saaneen J:n lakiosien täydennysvelvollisuus voi kokonaisuudessaan nousta tässä tapauksessa 40 000 euroon ($25\ 000 + 15\ 000 = 40\ 000$).¹³⁹

3.5 Lahjana saadun omaisuuden arvostus

Omaisuutta arvostettaessa on lähtökohtana lahjoitushetken mukainen arvo (PK 7:3.3, PK 7:8.1)¹⁴⁰. Täydennysvelvollisuus perustuu siis pääsääntöisesti lahjoitushetken mukaisen arvon perusteella määräytyvään vastuuseen. Tätä pääsääntöä tulee noudattaa aina silloin, kun lahjoitettu omaisuus on lakiosalaskelmassa arvostettu lahjan antamishetken mukaiseen arvoon.¹⁴¹

PK 7:3.3 mahdollistaa kuitenkin arvostushetken siirtämisen, jos siihen on erityisiä syitä. Jos haastehakemuksessa vaaditaan arvostushetken siirtämistä muuhun kuin lahjan vastaanottohetken, tuomioistuin voi ottaa kantaa arvostamisajankohtaan. Tuomioistuin voi laissa säädetyin edellytyksin vahvistaa, että lakiosalaskelmassa luovutus on arvostettava jonkin muun kuin vastaanottohetken arvon perusteella.¹⁴²

¹³⁸ PK 7:9 suojaaa lakiosaan oikeutettua perillistä täydennysvastuulta lakiosan määrään saakka, koska lakiosaan oikeutetulla on aina oikeus pitää, mitä hänen lakiosansa kattamiseksi vielä tarvitaan.

¹³⁹ Esimerkki muokattu teoksesta Aarnio – Kangas 2009, s. 960-962.

¹⁴⁰ PK 7:3.3 mukaan omaisuuden arvo on määrättävä sen ajankohdan mukaan, mikä sillä vastaanotettaessa oli, jollei asianhaaroista muuta johdu. Vertailukohtana mainittakoon, että AL 40a §:ssä arvonmääritys tapahtuu samalla tavalla. Säännöksen mukaan lahjan arvo on määrättävä sen ajankohdan mukaan, jolloin lahjoitus täytettiin, mikäli asianhaarat eivät muuta aiheuta. Myös PK 3:3.2-vastuun osalta lähtökohtana on lahjoitushetken mukainen arvo. Ks. tältä osin Lohi 2006, s.

¹⁴¹ Aarnio – Kangas 2009, s. 959. Ks. oikeuskäytännön osalta tältä osin esimerkiksi KKO 1990:46 ja Hel-singin HO 30.8.2005 04/1120.

¹⁴² Rautiala 1967, s. 158 ja Aarnio – Kangas 2009, s. 959. Ks. myös KKO 1999:75. Korkeimman oikeuden ratkaisun perusteluissa todetaan, että lahjoitushetken mukaisesta pääsäännöstä poikkeaminen ”on perusteltua ainoastaan poikkeuksellisesti enintään silloin, kun arvostaminen luovutusajankohdan mukaan johtaisi kohtuuttomaan lopputulokseen”.

Oikeuskirjallisuudessaakin on korostettu rintaperillisen lakiosan ollessa kyseessä, että lahjoitushetken arvoa korkeampien arvojen käyttämiseen tulee suhtautua erityisen pidätyvästi. Näkökannan puolesta on argumentoitu erityisesti tarpeella suojata jo täytettyjä oikeustoimia. Lakiosien kasvaminen saattaisi johtaa siihen, että lahjansaajalle syntyisi lakiosan täydennysvelvollisuus tai häntä jo muuten uhkaava täydennysvastuu ankaroituisi.¹⁴³

Vertailukohdaksi lakiosasäännösten mukaiselle arvostusajankohdalle voidaan ottaa PK 6 luvun mukainen ennakkoperinnön arvostus. Ennakkoperinnön vähentäminen on laskennallinen toimitus, joka vaikuttaa vain jakoon perillissuhteissa ja vain perillisten itsensä jakoasemaan. Poikkeamiselle pääsäännön mukaisesta arvostushetkestä on täten vähemmän sijaa lakiosia laskettaessa kuin ennakkoperintöä laskettaessa.¹⁴⁴

3.6 Lakiosan täydennysvastuun suhde PK 3:3.2-vastuuseen ja avio-osan täydennykseen (AL 40a §)

PK 3:3.2:n nojalla ellei vastiketta voida suorittaa, on lahja tai sen arvo palautettava, mikäli lahjan saaja tiesi tai hänen olisi pitänyt tietää, että lahjoitus loukkasi ensiksi kuolleen puolison perillisten oikeutta. Palauttamista koskeva kanne on nostettava vuoden kuluessa siitä, kun perunkirjoitus eloonjääneen puolison jälkeen toimitettiin, kuitenkin viimeistään kymmenen vuoden kuluessa lahjoituksen täyttämisestä.

Lesken tekemä lahjoitus voi täyttää yhtä aikaa sekä PK 7:3.3:ssa että PK 3:3.2:ssa osoitetun tunnusmerkistön. Ajatelleen tilannetta, jossa leski (L) lahjoittaa perittävän (P) toissijaisten perillisten etuja loukaten esimerkiksi asunto-osakkeen omalle lapselleen.

¹⁴³ Saarenpää 1994, s. 164. Lohi on puolestaan painottanut ”tietynlaista varovaisuutta” PK 7 luvun säännöksiä tulkittaessa. Kirjoittajan mukaan on täten pidättäydyttävä omaksumasta sellaisia tulkintoja, joiden nojalla lakiosat ja täten myös täydennysvastuut kasvavat liiaksi. Erityisen ongelmallisena Lohi pitää tilannetta, jossa rintaperillinen näyttäisi pääsevän ennakkoluovutuksen huomioon ottamisen johdosta lahjansaajan kustannuksella parempaan asemaan kuin missä hän olisi ollut ilman kyseistä lahjoitusta. Ks. Lohi 1999, s. 227. Myös Helin on lähestynyt asiaa samansuuntaisesti käsitelleessään sitä, millä tavoin rintaperillisten lakiosia laskettaessa täytyy ottaa huomioon se jäämistöä rasittava asumisoikeus, jota perittävältä jäänyt leski mahdollisesti nauttii PK 3:1a:n nojalla. Helinin mukaan ”se, että ennakkoluovutuksiin ei aiheuttomasti puututa, on tärkeämpää kuin se, että rintaperillinen saa lakiosansa täsmälleen oikeansuuruisena.” Ks. Helin JFT 1986, s. 21. Suhtaudun hieman kriittisesti näihin ajatuksiin. On totta, että arvostushetken mahdollisessa muuttamisessa pääsäännön mukaisesta tulee olla varuillaan. Silti jos tilanteessa on perusteita omaisuuden arvostushetken muuttamiselle pääsäännön mukaisesta, tulee se myös uskaltaa tehdä.

¹⁴⁴ Saarenpää 1994, s. 164. Saarenpää huomauttaa testamenttiin rinnastuvan lahjan osalta, että sen arvostushetken valinta ei ole yksinkertaista. Tämä johtuu siitä, että luovutushetkeä voi olla vaikeaa arvioida johtuen esimerkiksi luovutetun omaisuuden hallinnan pidätyksestä tai muusta vastaavasta syystä. Näillä perusteilla Saarenpää kannattaa testamenttiin rinnastuvan lahjan arvostuksen pääsäännöksi kuolinhetken mukaista arvoa. Arvostushetken valintaa koskevista kysymyksistä tarkemmin, ks. Saarenpää 1994, s. 135-143, Saarenpää 1980, s. 354-380 ja Aarnio – Kangas 2009, s. 872-890.

Lahjoituksen johdosta voivat vaatimuksia esittää nyt sekä toissijaiset perilliset että L:ltä jäänyt rintaperillinen R. Asetelmassa syntyy kilpailutilanne.¹⁴⁵

Lesken reaalista pesää jaettaessa näiden kahden oikeuden kilpailutilanne ratkeaa siten, että toissijaisten perillisten oikeus on etusija-asemassa lesken rintaperillisten vaateisiin nähden. Jos lahjansaajaa uhkaa sekä toissijaisia perillisiä kohtaan syntyvä palautusvastuu että lakiosan täydennysvelvollisuus, on PK 3:3.2-vaateelle annettava etusija. Ensiksi kuolleen puolison perillisten mahdollisuudet saada lain mukaista pesäosuuttaan eivät voi koskaan heikentyä sen vuoksi, että lahjansaaja joutuisi suorittamaan jotakin rintaperilliselle.¹⁴⁶

Toissijaisten perillisten oikeus voi vaikuttaa olennaisesti leskeltä jääneen lakiosaperillisen lakiosan täydennysmahdollisuuteen. Jos lahjoihin joudutaan nimittäin puuttumaan PK 3:3.2:n nojalla, lakiosaperillisen mahdollisuudet lakiosan täydennykseen saattavat olla olemattomat. Näin siksi, että lahjansaajan palautusvastuun ja täydennysvastuun yhteismäärä ei voi nousta lahjan arvoa suuremmaksi.¹⁴⁷

Lahjansaaja ei voi myöskään saada helpotusta PK 3:3.2-vastuuseensa vetoamalla siihen, että häntä uhkaa lakiosan täydennysvelvollisuus. Lakiosan täydennysprosessissa sitä vastoin ”lesken rintaperillisten oikeus saada lakiosan täydennystä saattaa määräytyä olennaisestikin sen mukaan, kuinka suuria suorituksia lahjansaaja mahdollisesti velvoitetaan tekemään toissijaisille perillisille”.¹⁴⁸

Jos leski on mennyt uudelleen naimisiin, voi tilanteessa syntyä niin ikään konflikti eri oikeuksien välille. Leski joutuu nyt ottamaan huomioon sekä toissijaisten perillisten että

¹⁴⁵ Lohi 2006, s. 365.

¹⁴⁶ Lohi 2006, s. 366. Kirjoittaja huomauttaa, että tätä etusijajärjestystä tulee noudattaa myös silloin, jos lahjansaajana on rintaperillinen. Täten lahjansaaja ei voi välttää PK 3:3.2:iin perustuvaa palautusvelvollisuuttaan vetoamalla lakiosaoikeuteensa. Myöskään rintaperillisten keskinäisiä suhteita koskeva PK 7:9 ei tule sovellettavaksi. Ks. Lohi 2006, s. 366.

¹⁴⁷ Ks. tarkemmin asiaa selventävine esimerkkeineen ja alaviitteineen Lohi 2006, s. 366-368.

¹⁴⁸ Lohi 2006, s. 368. Kirjoittaja huomauttaa, että ”lakiosan täydennystä koskevat kysymykset tulisi yleensä ratkaista vasta sen jälkeen, kun lahjansaajan ja toissijaisten perillisten välit on jo lopullisesti selvitetty. Jos siis lesken rintaperillisen nostamaa täydennyskannetta käsiteltäessä havaitaan, että toissijaisten perillisten oikeudet ovat vielä toteuttamatta, juttu täytyy jättää lepäämään – odottamaan mahdollisten PK 3:3.2-probleemien selviämistä. Muuten on vaarana, että lahjansaajalle määrätään liian suuri tai jopa kokonaan aiheettomaksi osoittautuva lakiosan täydennysvastuu.” Lakiosaperillisten ja toissijaisten perillisten vaateiden yhteensattumisesta ja niistä aiheutuvista virhesuorituksista, ks. Lohi 2006, s. 368-370. Aihepiiriin liittyen ks. Lohi 2006, s. 350-365. Siinä kirjoittaja tarkastelee PK 3:3.2-vastuuta ja konkurssitakaisinsaanntia. Ks. lisäksi myös Lohi BLF 2005, s. 341-369. Siinä Lohi käsittelee vastaavanlaista ongelmaa lakiosan täydennyksen ja konkurssitakaisinsaannin välisen kilpailutilanteen kannalta. Kirjoittaja toteaa, että mainittu konflikti on niin rakenteellisesti kuin asiallisestikin samankaltainen kuin PK 3:3.2-vastuun ja konkurssitakaisinsaannin osalta. Lohen mukaan lakiosan täydennystä koskevassa artikkelissa esitetyt asiat lakiosan täydennyksestä ja täydennysvaateen asemasta pätevät useimmissa kysymyksissä PK 3:3.2:n mukaiseen palautusvastuuseen. Ks. Lohi 2006, s. 350, av. 3.

uuden aviopuolisonsa oikeudet. Lesken tekemät huomattavat lahjoitukset saattavat loukata uuden puolison etuja. Lesken jälkeen toimitettavassa osituksessa tulisi uuden puolison saada puolet avio-oikeuden alaisten omaisuuksien yhteenlasketusta säästöstä. AL:n vastikesäännökset suojaavat uutta puolisoa lesken tekemiltä lahjoituksilta. Voi kuitenkin olla, että lesken tekemät lahjoitukset ovat olleet niin suuria, ettei omaisuuksien säästö riitä vastikkeen antamiseen. Tällaisen tilanteen varalta on AL:iin otettu lahjansaajan palautus- ja korvausvastuuta koskeva säännös (AL 40a §). Säännöksen nojalla lahjansaajalle voi syntyä uutta puolisoa kohtaan vastaavanlainen palautus- ja korvausvastuu kuin toissijaisia perillisiä kohtaan PK 3.3.2:n nojalla.¹⁴⁹

Konfliktitilanteessa lähtökohtana on toissijaisten perillisten etusija. Uudelleen naimisiin menneen lesken pesästä täytetään ensin aiemmin kuolleen puolison perillisten pesäosuus. Ositus lesken uuden puolison kanssa toimitetaan vasta tämän jälkeen. Samaa järjestystä noudatetaan myös lahjansaajalle annettuihin lahjoihin puututtaessa. Ensin kuolleen puolison perillisillä on ensisijainen oikeus vaatia lahjansaajalta lahjan palautusta. Tämä oikeus on etusija-asemassa suhteessa uuden puolison avio-osan täydennysvaateeseen.¹⁵⁰

Jos lesken rintaperilliset vaatisivat lakiosansa, olisivat he uutta puolisoakin huonommassa asemassa. Näin siksi, koska lakiosat toteutetaan vasta osituksen perusteella muodostuvasta lesken jäämistöstä. Näin ollen uuden puolison avio-oikeusvaade menee rintaperillisten lakiosavaateen edelle.¹⁵¹

4 Lakiosan täydennyskanne

4.1 Täydennyskanteen luonne

Lakiosan täydennyskanne on lakisääteinen, PK 7:10:ssä säännelty, jäämistöoikeudellinen erityiskanne. Täydennyskanne on suorituskanne. Kanteen johdosta annettavassa tuomioissa tuomioistuin vahvistaa täydennyksen määrän. On korostettava, että täydennyksestä päättäminen ei kuulu pesänjakajan kompetenssiin. Kyse on nimenomaan tuomioistuinasiaista, eikä perinnönjaossa ratkaistavasta asiasta. Saarenpään mukaan tämä on seurausta siitä, että lakiosan täydennysvelvollisuus merkitsee puuttumista jo täytet-

¹⁴⁹ Lohi 2006, s. 370-371.

¹⁵⁰ Lohi 2006, s. 371. Kirjoittaja huomauttaa, että samoja sääntöjä kuin rintaperillisten ja toissijaisten perillisten välisessä konfliktissa voidaan soveltaa myös tässä konfliktissa. Ks. tältä osin Lohi 2006, s. 365-370.

¹⁵¹ Lohi 2006, s. 371, av. 44.

tyihin ja päteviin oikeustoimiin. Lisäksi on huomioitava se, että täydennysvelvolliseksi voi joutua muukin kuin pesän osakas.¹⁵²

Rautiala on jo vuonna 1967 todennut, että lakiosan täydennyskanne sekoitetaan usein lakiosan vaatimiseen.¹⁵³ Nämä asiat tulee pitää erossa toisistaan. Lakiosan täydennyskanne on perinnönjaosta erillinen kanne, joka on sidottu lyhyehköön määräaikaan. Kun lakiosaa vaaditaan perinnönjaossa, on se sitä vastoin täydennyskanteesta riippumaton asia. Lainsäätäjän asettama normisto on kuitenkin tietyissä mielessä ongelmallinen. Perintöosan ja lakiosan suhde ei ole vakaa, vaan riippuvainen siitä, toteutetaanko lakiosa samanaikaisesti perintöosien kanssa.¹⁵⁴

Saarenpää mukaan lakiosavaatimuksen ja lakiosan täydennyskanteen suhde on myös aiheuttanut systeemien tunnistamisen ongelmia. Kun lakiosan täydennyskanne on määräaikaan sidottu erityinen kanne, jonka lähtökohtaisena nostamisedellytyksenä on, että rintaperillinen on saanut tiedon lakiosaoikeutta loukkaavasta luovutuksesta, niin jo erillinen määräaika osoittaa, että kanteen nostaminen ei edellytä lakiosan määrän tosiasiallista toteamista tai vaatimista perinnönjaossa.¹⁵⁵

Rintaperillinen voi myös olla nostamatta lakiosan täydennyskannetta. Tällöin hän joutuu tyytymään lakiosansa vaatimiseen perinnönjaossa. Täydennyskanteen nostamatta jättäminen ei siis estä lakiosan vaatimista perinnönjaossa, eikä myöskään sulje mitään luovutusta lakiosalaskelman ulkopuolelle.¹⁵⁶ Korkein oikeus on vahvistanut tämän enakkoratkaisussaan *KKO 1988:112*.

*Tapauksessa kantaja moitti pesänjakajan toimittamaa perinnönjakoa sillä perusteella, että perittävän vastaajalle antamaa ennakkoperintöä ei ollut perintökaaren 6 ja 7 luvun mukaisesti otettu perinnönjaossa huomioon. Kanteeseen ei ollut sovellettava 7 luvun 10 §:ssä säädettyä määräaika lakiosan täydennyskanteelle.*¹⁵⁷

¹⁵² Saarenpää 1994, s. 191 ja Aarnio – Kangas 2009, s. 948.

¹⁵³ Rautiala 1967, s. 165.

¹⁵⁴ Saarenpää 1994, s. 191.

¹⁵⁵ Saarenpää 1994, s. 191. Saarenpää huomauttaa, että Aarnio ja Kangas ovat tulkinneet asiaa toisin. Heidän mukaansa lakiosan täydennyskanteen nostamisen edellytyksenä on, että lakiosaperillinen on esittänyt lakiosalaskelman. Ks. Aarnio – Kangas 1991, s. 405 ja Aarnio – Kangas 1994, s. 168, jossa kirjoittajat toteavat seuraavaa: ”Lakiosan täydennyskanteen nostamisen edellytyksenä on, että lakiosaperillinen on esittänyt lakiosalaskelmaa tehtäessä lisäysvaatimuksen. Jos perittävän antamaa etuutta ei ole lakiosalaskelmassa lisätty reaaliijäämistöön, ei edunsaajaa vastaan voida ajaa myöskään täydennyskannetta”.

¹⁵⁶ Saarenpää 1994, s. 192.

¹⁵⁷ Osakkaat olivat pesänjakajan toimittamassa jaossa esittäneet ennakkoperinnön vähentämistä koskevia vaatimuksia ja lakiosavaatimuksia. Vastaaja oli perinnönjaon moitejuttua käsiteltäessä huomauttanut, että ”kanne on tarpeeton, koska lakiosan täydennyksen määräaika oli jo kulunut umpeen.” Tämän johdosta hovioikeus jätti kanteen tosiasiallisesti tutkimatta. Kannetta arvioitiin hovioikeudessa siis lakiosan täydennyksen näkökulmasta. Näin ollen hovioikeus katsoi, että kun kannetta ei ollut nostettu täydennyskanteen määräajassa, se oli nostettu liian myöhään. KKO osasi erottaa lakiosakanteen ja lakiosan

Täydennyskanne on kytköksissä kannetta edeltävään ratkaisuun. Vasta perinnönjaossa voidaan nimittäin ratkaista se, onko jokin perittävän lahjoitus loukannut rintaperillisen lakiosaoikeutta niin, että hän ei voi saada lakiosaansa jäämistövaroista.¹⁵⁸

Täydennyskanne on mahdollista nostaa ennen kuin perinnönjako on toimitettu ja siinä todettu, mitä lakiosasta puuttuu. PK 7 luvussa ei kuitenkaan ole mitään sellaista lakiosan laskemistoimitusta, jossa ennen täydennyskanteen nostamista todettaisiin täydennettävä määrä. Tuomioistuinkaan ei voi määrätä sellaista toimitusta käynnistettäväksi.¹⁵⁹ Lakiosan täydennyksen ja perinnönjaon välistä suhdetta käsitellään tarkemmin tutkielman luvussa 5.

4.2 Täydennyskanteen yksilöintivaatimus

Käytännössä saattaa esiintyä epäselvyyttä siitä, miten täydennyskanne on yksilöitävä. OK 5:2:n nojalla haastehakemuksessa on ilmoitettava muun ohella kantajan yksilöity vaatimus ja yksityiskohtaisesti ne seikat, joihin vaatimus perustuu. Lisäksi haastehakemuksessa tulee mahdollisuuksien mukaan ilmoittaa ne todisteet, jotka kantaja aikoo esittää.¹⁶⁰

OK 5:2:ssä säädetystä yksilöintivaatimuksesta seuraa, että lakiosan täydennystä vaativan tulee jo haastehakemuksessa esittää täydennysvaatimuksensa tueksi lakiosalaskelma. Lakiosalaskelmasta tulee käydä ilmi, että kantaja on oikeutettu lakiosan täydennykseen, vaikka perittävän tekemää testamenttia ja hänen antamaansa lahjanlu-pausta ei lakiosaa loukkaavina pantaisikaan täytäntöön. Jos perittävältä jäi lakiosaperillisten lisäksi myös leski ja puolisoilla oli avio-oikeus toistensa omaisuuteen, tulee haastehakemukseen liittää osituslaskelma. Osituslaskelma osoittaa, mitä reaaliseen jäämistöön kuuluu.¹⁶¹

täydennyskanteen toisistaan. KKO painotti, että PK 7:10:n määräaika ei tule kyseeseen, koska kantaja ei vaadi erikseen lakiosan täydennystä. Ks. KKO 1988:112 ja Saarenpää 1994, s. 192.

¹⁵⁸ Kangas BLF 2005, s. 276. Kirjoittaja huomauttaa, että samoin PK 3:3.2:ssa tarkoitettu kanne on kytköksissä perinnönjakoon ja AL 40a §:ssä tarkoitettu kanne on kytköksissä ositukseen. Ks. Kangas BLF 2005, s. 276.

¹⁵⁹ Aarnio – Kangas 2009, s. 944 ja siinä viitatus ratkaisut Vaasan HO 19.9.1991 S 90/620, Vaasan HO 31.1.1991 S 89/190 ja Turun HO 1.2.2001 S 99/2443. Ks. myös KKO 1958 II 118, joka on vuoden 1734 lain PK 17 luvun ajalta. Toisin asiaa on tulkinnut Rautiala. Hän on puoltanut erityisen välienselvittelyn järjestämistä täydennysvelvollisuuden täsmällistä määräämistä varten. Ks. Rautiala 1967, s. 129-130. Problematiikasta tarkemmin, ks. Saarenpää 1980, s. 401-412.

¹⁶⁰ Kantajan tulee esittää peruste sille, miksi hän ei ole voinut saada lakiosaansa jäämistöstä ja miksi vastaajaksi nimetty henkilö on velvollinen suorittamaan hänelle lakiosan täydennystä. Ks. Kangas BLF 2005, s. 277-278.

¹⁶¹ Aarnio – Kangas 2009, s. 948.

Lisäksi kantajan tulee ilmaista käsityksensä perittävän antaman lahjan arvosta. Kantaja siis esittää oman näkemyksensä siitä, mistä arvosta lahja tulee ottaa lakiosalaskelmassa huomioon. Tilanteessa, jossa perinnönjako on vielä toimittamatta, eikä kantaja kykene yksilöimään täydennysvaatimuksen euromäärää, tulee hänen ilmoittaa haasteessa vaatimansa täydennyksen enimmäismäärä. Tuomioistuimella on kompetenssi päätöksensä määrätä, mistä arvosta vastaajan saamat lahjat on lakiosaa laskettaessa otettava perinnönjaossa huomioon. Tällainen asetelma aktualisoituu tilanteessa, jossa perinnönjakoa ei ole toimitettu lainkaan eikä se ole vireillä lakiosan täydennyskannetta tuomioistuimessa käsiteltäessä.¹⁶²

Perinnönjaosta erillisen, mutta toisaalta perinnönjakoa ennakoivan lakiosan täydennyskanteen yksilöinti ei ole yksinkertainen tehtävä. Yksilöintiongelma aiheutuu siitä, että täydennyskanteen joudutaan useasti nostamaan ennen kuin perillisellä on riittävän täsmällistä tietoa lakiosansa suuruudesta. Saarenpää on jaotellut yksilöintiongelman määrälliseen ja kanneperustetta koskevaan.¹⁶³

Määrällisen yksilöinnin näkökulmasta kantajan on periaatteessa tuotava ilmi vaatimuksensa laatu ja laajuus jo haastehakemuksessa. Vaatimuksen rahamäärää ei kuitenkaan tarvitse yksilöidä vielä haastehakemuksessa, koska rahamäärää on mahdollista vielä korjata ja täsmentää oikeudenkäynnin alussa. Puuttuva rahamäärä ei siten aiheuta kanteen tutkimatta jättämistä. Lakiosan täydennystä vaativan rintaperillisen on kuitenkin viimeistään heti oikeudenkäynnin alussa esitettävä myös rahamääräinen vaatimuksensa, siitä riippumatta, miten tarkat tiedot pesän tilasta hänellä tuolloin on.¹⁶⁴

Kun lakiosan täydennyskanteella on lyhyt määräaika ja täydennysprosessi on riippumaton pesänselvityksestä, aiheuttaa tämä ongelmia kanteen määrällisessä yksilöinnissä. Aarnio ja Kangas ovat vuonna 1991 irtautuneet vallitsevasta kannasta. Heidän mukaansa: ”Kun täydennyskanteen määräaika on, olisi se voitava saada vireille, kun kyetään esittämään peruste, johon täydennysvaatimus nojautuu. Peruste on tällöin esimerkiksi viittaus alihintaiseen kauppaan. Vaatimuksen euromääräinen yksilöinti on kanteen

¹⁶² Aarnio – Kangas 2009, s. 948 ja siinä viitattu Turun HO 1.2.2001 S 99/2443.

¹⁶³ Saarenpää 1994, s. 193.

¹⁶⁴ Saarenpää 1994, s. 193-195. Lohi on niin ikään katsonut, että kanteen yksilöinti edellyttää tietyn rahamäärän suorittamista koskevaa vaatimusta. Pelkkää ”puuttuvaa määrää” ei voi vaatia. Vaatimuksen tulee sisältää euromääräinen täsmennys. Ks. Lohi 2006, s. 247, av. 24.

myöhemmän kehittelyn ja todistelun asia.”¹⁶⁵ Oikeuskäytäntö on kuitenkin asettunut tavanomaisen prosessuaalisen tulkinnan puolelle.

Tapauksessa KKO 1982 II 46 kantaja oli haastehakemuksessaan ilmoittanut tulevansa vaatimaan lakiosan täydennyksenä oikeudenkäynnissä yksilöitävän määrän. Haastehakemus katsottiin OK 11 luvun 3 §:n 3 kohdan mukaisesti tehdyksi, mutta koska kantaja ei ollut OK 14 luvun 1 §:n 1 momentissa mukaisesti heti oikeudenkäynnin alussa voinut selittää, mitä rahamäärää lakiosavaatimus tarkoitti, kanne jätettiin tutkimatta. (Ään. 3-2)

Tapauksessa KKO 1993:89 lakiosan täydennystä koskeva haastehakemus oli puutteellisesti yksilöity, kun siinä ei ollut ilmoitettu täydennyksenä vaadittavaa rahamäärää. Oikeuden olisi oikeudenkäynnin alussa tullut oikeudenkäymiskaaren 14 luvun 1 §:n 1 momentissa ilmenevien periaatteiden mukaan kyselyoikeutta käyttämällä kehoittaa kantajaa korjaamaan puute. Kun näin ei ollut tapahtunut, eikä kantaja ollut oma-aloitteisestikaan puutetta korjannut, juttu palautettiin alioikeuteen.¹⁶⁶

Saarenpää on puoltanut Aarnion ja Kankaan vuoden 1991 linjaa toteamalla, että ”jos haastehakemuksessa on esitettävä ehdoton enimmäissumma, johtaa tämä ylisuuriin vaatimuksiin. Jos prosessin aikana on puolestaan mahdollista täsmentää summaa, on mahdollista päästä realistisempaan käytäntöön.”¹⁶⁷

Määrällisen yksilöinnin lisäksi rintaperillisen tulee yksilöidä kanne myös oikeudellisesti. Täydennyskanne voi perustua vaatimukseen ennakkoperinnön, testamenttiin rinnastuvan lahjan ja suosiolahjan (PK 7:3) tai suoritettujen vakuutusmaksujen (PK 7:4) vaikutusten tasaamisesta kantajan hyväksi. Kanneperuste on perittävän varallisuuden vähentymistä merkinneiden tapahtumien kuvaus. Rintaperillisen ei kuitenkaan tarvitse tyypitellä haastehakemuksessa ennakkoluovutuksia, vaikka käytännössä haastehakemuksissa monesti luetellaan mainitut ennakkoluovutukset. Tätä ei kuitenkaan vaadita, koska se on tuomioistuimen tehtävä ja kyseessä ei ole prosessuaalinen toisistaan poikkeavien kanneperusteiden luokitus.¹⁶⁸

4.3 Täydennyskanteen muuttaminen ja kanteenmuutoskielto

Käytännössä lakiosan täydennyksen yhteydessä voi esiintyä kysymys siitä, voiko kantaja muuttaa kannettaan alkuperäisestä kanteestaan poikkeavalla tavalla. Ongelmakenttää lähestyttäessä on huomioitava erityisesti oikeudenkäymiskaaren säännökset. OK 14:2.1:n nojalla *kannetta riita-asiassa ei saa oikeudenkäynnin aikana muuttaa*. OK

¹⁶⁵ Ks. Saarenpää 1994, s. 194 ja siinä viitattu Aarnio – Kangas 1991, s. 406.

¹⁶⁶ Saarenpään mukaan ratkaisua KKO 1993:89 voidaan osaltaan pitää osoituksena prosessinjohtoa koskevien käsitysten muuttumisesta. Jo ratkaisussa KKO 1982 II 46 vähemmistö painotti tuomioistuimen aktiivista prosessinjohtoa. Ratkaisussa KKO 1993:89 korkein oikeus hyväksyi aktiivisen prosessinjohtoon ja päätöstä perusteltiin virheellisellä prosessinjohtolla. Itse jäämistöoikeudellinen ratkaisu oli sama kuin edellisessä ratkaisussa. Täten rintaperillisen on lakiosan täydennystä vaatiessaan viimeistään heti oikeudenkäynnin alussa esitettävä myös euromääräinen vaatimuksensa. Tämä on tehtävä riippumatta siitä, miten tarkat tiedot pesän tilasta rintaperillisellä on. Ks. Saarenpää 1994, s. 195-196.

¹⁶⁷ Saarenpää 1994, s. 195.

¹⁶⁸ Saarenpää 1994, s. 196.

14:2.3:n mukaan *kanteen muuttamiseksi ei ole katsottava sitä, että kanteen tueksi esitetään uusia seikkoja, ellei asia sen johdosta muutu toiseksi.*

Ajatellaanpa esimerkiksi tilannetta, jossa perittävä P on kuollut ja häneltä on jäänyt kaksi rintaperillistä A ja B. P on disponoinut omaisuudestaan A:n hyväksi sillä tavalla, että luovutuksen epäillään täyttävän jonkin laskennallisen lisäyksen tunnusmerkistön. B on täysin asiallisesti ja oikein nostanut lakiosan täydennyskanteen lahjansaaaja A:ta kohtaan. Mitä jos kantaja B esittää oikeudenkäynnin aikana uusia vaatimuksia? Miten tilannetta on arvioitava?

Tapauksessa *KKO 1992:133* oli kyse lakiosan täydennyksestä ja kanteenmuutoskiellosta.

”Tapauksessa kantajat olivat kanteessaan vaatineet lakiosan täydennystä sillä perusteella, että lahjanluontoinen kiinteistönkauppa oli tarkoittanut ennakkoperintöä tai suosiolahjaa vastaajalle. Oikeudenkäynnin aikana kantajat olivat lakiosavaatimuksiaan määrällisesti korottamatta kanteensa tueksi lisäksi vedonneet siihen, että myös eräät vastaajalle kiinteistön luovutuksen jälkeen lahjoitetut varat olivat olleet kuolinpesän varoihin lisättävää ennakkoperintöä tai suosiolahjaa. Vetoamista rahalahjoihin ei pidetty KKO:n mukaan kanteen kiellettyä muuttamisena.(Ään.)”¹⁶⁹

Oikeuskäytännössä on siis vahvistettu kantajan mahdollisuus vedota uusiin lahjoituksiin alkuperäisen vaatimuksensa tueksi. Kaiston mielestä ratkaisua *KKO 1992:133* voidaan pitää perusteltuna tarkoituksenmukaisuuden näkökulmasta. Uuden kanteen nostaminen ei ole tilanteessa prosessuaalisesta näkökulmasta tarpeellista, jos kantaja tyytyy alkuperäiseen vaatimukseen. On kuitenkin painotettava, että uusiin seikkoihin vetoamiseen täytyy suhtautua hyväksyvästi vain silloin, jos oikeusvoimaa koskevien oppien sisällöksi käsitetään, että kantajalla on mahdollisuus vedota kyseisiin seikkoihin uudessa oikeudenkäynnissä.¹⁷⁰

Korkeimman oikeuden ratkaisua on kuvattu myös liberaaliksi ja kanteenmuutossääntönsä kokonaisarvostelun kannalta perustelluksi.¹⁷¹ Saarenpää korostaa kuitenkin, että kyseistä prosessuaalista ongelmaa tulisi lähestyä ensisijaisesti materiaalsen oikeuden toteuttamisen näkökulmasta. Kantajan tulee osoittaa vastaajan saaneen laskennallisen lisäyksen hyväkseen (ks. PK 7:8 ja PK 7:3-4). PK 7:8:n täydennysvastuusääntö ei edellytä luovutuskohtaista täydennyksen vaatimista. Myös PK 7:10:n luovutuskohtaisuus

¹⁶⁹ KKO:n ratkaisun perustelujen mukaan kantajat eivät ”olleet esittäneet uusia vaatimuksia”, vaan ”he olivat alkuperäisten, haastehakemuksessaan määrällisesti yksilöityjen lakiosan täydennysvaatimustensa tueksi esittäneet uudet, osaksi vaihtoehtoisiksi tarkoitetut perusteet sen varalta, ettei luovutettujen tilojen arvo yksistään oikeuttaisi 557.800 markan lisäyksen tekemistä pesän varoihin. Kyse oli äänestysratkaisusta 3-2. Vähemmistö olisi pysyttänyt hovioikeuden ratkaisun, jonka mukaan uudet vaatimukset eivät johduneet olennaisesti samasta perusteesta kuin kanteessa esitetty vaatimus. Ks. Lappalainen DL 1993, s. 6.

¹⁷⁰ Kaisto DL 2013, s. 783.

¹⁷¹ Lappalainen DL 1993, s. 5-6.

rajoittuu vain aikarajaan. Tästä seuraa, että määräajan laiminlyönnistä seuraa vain yksittäisen luovutuksen sulkeutuminen pois kanneperusteiden joukosta.¹⁷²

Kanteenmuutoskiellon rikkomisena ei ole pidettävä sitä, että kanteen tueksi vedotaan muihinkin kannetta tukeviin seikkoihin, jos tästä ei seuraa alkuperäisen vaatimuksen muuttumista toiseksi. Täydennyskanne säilyttää luonteensa täydennyskanteena uusista perusteluista huolimatta edellyttäen, että vaadittu täydennysmäärä ei uuden perusteen esittämisen johdosta kasva alkuperäisestä.¹⁷³

Toisaalta on varottava täydennyskanteen sekoittamista pesän hyväksi ajettaviin kanteisiin. Esimerkiksi jos lakiosaperillinen esittää täydennyskanteen yhteydessä vaatimuksen, että perittävän antama lahja on julistettava pätemättömäksi lahjanantajalta puuttuneen lahjoittamiskompetenssin tai puuttuneen oikeustoimikelpoisuuden johdosta, vaatimus muuttaisi koko asian toiseksi. Tämän tyyppiset kanteet ovat mahdollisia vain pesän hyväksi ajettuna. Lakiosan täydennyskannetta perillinen ajaa aina omissa nimissään ja itsensä hyväksi.¹⁷⁴

Oikeuskäytännössä on katsottu, että kantajalla on vielä muutoksenhakuvaiheessa oikeus kvalifioida perittävän antama lahja toisin kuin alkuperäisessä haastehakemuksessaan.

Esimerkkinä tästä voidaan mainita ratkaisu *KKO 1999:63*.¹⁷⁵

Tapauksessa rintaperilliset A, B ja C eivät olleet käräjäoikeudessa rintaperillistä D vastaan ajamansa lakiosan täydennyskanteen perusteeksi vedonneet perittävän tarkoitukseen suosia lahjoituksella D:tä A:n, B:n ja C:n vahingoksi. Koska A, B ja C olivat vedonneet ainoastaan lahjoituksen ennakkoperintöluonteeseen, käräjäoikeus hylkäsi kanteen. Hovioikeus katsoi, että vaikka A, B ja C eivät olleet vedonneet kanteensa tueksi perittävän suositarkoitukseen, käräjäoikeus olisi voinut perustaa tuomionsa siihen, että kanteessa tarkoitettu lahja oli perintökaaren 7 luvun 3 §:n 3 momentissa tarkoitettu suosiolahja. Perittävän tarkoitus hänen lahjoittaessaan omaisuuttaan ei ollut vaaditun oikeusseuraamuksen kannalta välittömästi ratkaisuun vaikutta seikka. Vaaditun oikeusseuraamuksen kannalta on ollut välttämätöntä vedota ainoastaan kantajien oikeutta lakiosaan loukkaavaan lahjoitukseen. (Ään.)

Kangas tuo esille sen, että ”pyrkimys materiaalisen oikeuden toteuttamiseen on saanut suuremman painoarvon päätöksenteossa kuin prosessioikeudellinen puhdasoppineisuus”.¹⁷⁶ Virolainen on painottanut sitä, että vaikka KKO:n tuomio on asiallisesti oikea, se voi antaa väärän signaalin siitä, että väittämistäkaan tiukka noudattaminen ei enää olisikaan paikallaan.¹⁷⁷

¹⁷² Saarenpää 1994, s. 197.

¹⁷³ Kangas BLF 2005, s. 277 ja Lohi 2006, s. 249-250 ja av. 30.

¹⁷⁴ Lohi BLF 2005, s. 348.

¹⁷⁵ Kangas BLF 2005, s. 278. Ratkaisun KKO 1999:63 arvioinnista, ks. myös Kangas: Oikeustapauskommentti tapauksesta KKO 1999:63, s. 470-477.

¹⁷⁶ Kangas BLF 2005, s. 278.

¹⁷⁷ Virolainen LM 2000, s. 1169. Virolainen on samassa yhteydessä todennut tuomion kuuluvan sarjaan ”ratkaisut, joita ei olisi koskaan pitänyt julkaista ennakkopäätöksinä”.

Perintöoikeudellisen järjestelmän mukaisena on pidettävä, että kun täydennyskanne on ratkaistu ja kanteessa on vahvistettu täydennysvelvollisuuden määrä, ei tämän jälkeen ole muuta mahdollisuutta kuin panna täytäntöön lainvoiman saanut ratkaisu. Havansi on kuitenkin tulkinnut asiaa toisin. Vaikka hän perustaakin näkemyksensä ratkaisun *KKO 1999:31* varaan, mikä ei ole perheoikeudellinen, tulee Havansin ajatukseen suhtautua myös perheoikeudellisessa kontekstissa vakavasti, koska tulkintamallilla voi olla ”yleisempääkin kantavuutta”. Hänen mukaansa olennaisesti samaan perusteeseen nojaava kanne voidaan nostaa kannemääräajan umpeuduttua, jos jälkimmäinen kanne johtuu samasta perusteesta kuin ensimmäinen, mikäli jälkimmäisen kanteen ”kannevaatimus olisi voitu OK 14:2.1:n 1 kohdan puitteissa (oikeudenkäynnin aikana tapahtunut olosuhteiden muutos) ja OK 14:2.1 3 kohdan puitteissa (olennaisesti samasta perusteesta johutuva) ja siis kanteenmuutoskiellon estämättä käsitellä osana ensimmäistä kannetta, myös vaikka lisäkorvausvaatimus esitettäisiin vasta kannemääräajan umpeuduttua”, ensimmäisen prosessin päätyttyä.¹⁷⁸

Kangas ei yhdy Havansin näkemykseen. Sinänsä voisi olla kantajan oikeussuojan näkökulmasta oikeudenmukaista, että kanteen nostaminen määräaikojen umpeen kulumisenkin tilanteissa sallittaisiin ja kanne otettaisiin tutkittavaksi. Havansin tulkinta ei kuitenkaan kestä Kankaan näkemyksen mukaan lähempää tarkastelua. Täydennysvelvollisen luottamuksensuoja edellyttää, että hän ei samalla perusteella joudu vastaamaan uuteen oikeudenkäyntiin, vaikka sittemmin ilmenisi seikka, joka aiemmin tiedossa ollen olisi voinut vaikuttaa prosessin lopputulokseen. Tätäkin vakavampana on pidettävä täydellistä määräaikojen sivuuttamista täydennysvelvollisen vahingoksi.¹⁷⁹

4.4 Täydennyskanteen määräaika

4.4.1 Määräajalle laissa asetetut vaatimukset ja yleistä määräajasta

PK 7:10:n mukaan *lakiosan täydennystä on vaadittava kanteella vuoden kuluessa siitä, kun perillinen on saanut tiedon perittävän kuolemasta ja siitä perittävän tekemään lahjoitukseen tai muuhun oikeustoimeen sisältyvästä määräyksestä, joka loukkaa hänen oikeuttaan lakiosaan, kuitenkin viimeistään kymmenen vuoden kuluessa perittävän kuolemasta.*

¹⁷⁸ Ks. Kangas BLF 2005, s. 278-280 asiaa selventävine esimerkkeineen ja siinä viitattu Havansi 2004, s. 305 ss.

¹⁷⁹ Kangas BLF 2005, s. 280. Yhdyn täysin Kankaan näkemykseen asiasta. Lahjansaajan luottamuksensuoja edellyttää, ettei määräaikasäännöksiä voida sivuuttaa Havansin tarkoittamassa mielessä. Tällaiselle epävarmuudelle ei ole sijaa. Määräaikasäännösten funktio on nimenomaan vähentää epävarmuutta ilmaisemalla mahdollisimman tarkkarajaiset mittapuut lakiosan täydennyskanteen nostamiselle.

Lakiosan täydennyskanne voidaan nostaa vasta perittävän kuoltua. Lakiosaan oikeute-
tulla perillisellä ei ole perittävän eläessä selonottovelvollisuutta perittävän tekemien oi-
keustoimien ehdoista. Kanteen määräajan alkamisajankohtaan ei siten ole merkitystä
sillä, että perillinen olisi saanut oikeustoimen yksityiskohtaiset ehdot selville perittävän
eläessä.¹⁸⁰

On varsin tavallista, että lahjan antaneen perittävän kuolinpesään määrätään pesänselvit-
täjä tai pesänjakaja taikka molemmat. Tällä ei kuitenkaan ole vaikutusta laissa säädet-
tyyn määräaikaan. Siten on tärkeää huomata, ettei lakiosaperillisen ilmoitus
pesänselvittäjälle tai pesänjakajalle aikeistaan nostaa tarvittaessa täydennyskanne kat-
kaise kanteen nostamiselle säädetyn määräajan kulumista. Sen sijaan täydennyskanteen
tutkiminen ja ratkaiseminen on mahdollista, vaikka pesään on määrätty pesänjakaja.¹⁸¹

PK 7:10:ssä lakiosan täydennyskanteen määräaika lasketaan luovutuskohtaisesti. Vuo-
den määräaika lasketaan aina perittävän kuolemasta ja tietoon tulleesta luovutuksesta.
Vasta kymmenen vuoden absoluuttinen enimmäisaika perittävän kuolemasta katkaisee
lopullisesti kannetien käyttömahdollisuuden.¹⁸²

Rapola on jo vuonna 1951 painottanut luovutuskohtaisuutta. Rapola kirjoittaa: ”Anne-
tuista lahjoista tai muista täydennysvelvollisuuden perustavista perittävän oikeustoimis-
ta voi perillisille tulla tieto eri aikoina. Kutakin täydennysvelvollista vastaan ja kunkin
lahjoitustoimen johdosta nostettavan kanteen vanhentumisaika luetaan erikseen jokaisen
oikeustoimen tiedoksi saamisesta.”¹⁸³

Vaikka täydennyskanne onkin sidottu määräaikaan, ei määräaikaakaan kuitenkaan oteta ex
officio huomioon. Jotta määräajan umpeen kulumisen voitaisiin huomioida, tulee vas-
taajan esittää tätä koskeva väite.¹⁸⁴

¹⁸⁰ Aarnio – Kangas 2009, s. 945. Asiaa on konkretisoitu Vaasan hovioikeuden ratkaisussa (Vaasan HO 11.3.1994 S 93/695).

¹⁸¹ Aarnio – Kangas 2009, s. 945. Ks. myös KKO 1998:137.

¹⁸² Saarenpää 1994, s. 196.

¹⁸³ Rapola 1951, s. 66.

¹⁸⁴ Aarnio – Kangas 2009, s. 946-947. Korkeimman oikeuden ratkaisun KKO 1997:203 antamisen jälkeen on ollut selvää, että pyhäpäiväsääntö koskee kaikkia jäämistöoikeudellisia kanneaikoja. Esimerkiksi jos määräajan viimeinen päivä on pyhäpäivä, määräajassa tehtävään toimenpiteeseen voi ryhtyä vielä ensimmäisenä pyhäpäivän jälkeisenä arkipäivänä. Vrt. Aiempi kanta, jonka mukaisesti katsottiin, että määräai-
kalain pyhäpäiväsääntö ei koske PK 7:10:n mukaista määräaikaakaan, ks. tältä osin Turun HO 27.10.1993 S 92/775.

4.4.2 Määräajan alkamisajankohdan tarkempi sisältö

Milloin lakiosan täydennyskanteelle asetettu määräaika sitten konkreettisesti alkaa kulumaan? Saarenpää on karkeasti jaotellut täydennyskanteen määräajan mahdollisia alkamispaikkoja. *Ensinnäkin* jakohetken näkökulmasta olisi mahdollista puoltaa näkemystä, jonka mukaan vasta jakohetki käynnistäisi kanneajan kulumisen. Tätä käsitystä voidaan perustella erityisesti sillä, että perinnönjako on viime kädessä se tilaisuus, jossa lakiosaperillisen on mahdollista varmistua saantonsa suuruudesta ja pesän riittävyydestä lakiosien täyttämiseen. *Toisekseen* on nähtävissä, että pesänselvittäjän tilitys osoittaisi jo ennen perinnönjakoa riittävällä tarkkuudella pesän tilan, mistä täydennyskanteen määräaika voitaisiin lukea. *Kolmanneksi* perunkirjoitus voisi muodostaa alkuperäisen määräajan kulumiselle. Perunkirjoituksessa on nimittäin huomioitava ennakkoperintö ja muut lakiosia laskettaessa niiden suuruuteen vaikuttavat tekijät. *Neljänneksi* suurien ennakkoluovutusten ollessa kyseessä tietoa kuolinhetkestä on perusteltua pitää ratkaisevana. Tästä esimerkkinä kirjoittaja mainitsee tavanomaisen syytinkikaupan, jossa perittävän koko omaisuus käyttöesineitä lukuun ottamatta on luovutettu tilanpidonjatkajalle. Tällöin luovutuksen vaikutuksesta lakiosiin voi vain harvoin olla epäselvyyttä kuolinhetkessä arviotilanteessa.¹⁸⁵

Määräajan alkaminen edellyttää tietoa niistä oikeustoimen ehdoista, jotka vaikuttavat kyseessä olevan lakiosakysymyksen arviointiin. Käytännössä ohjenuoraksi on oikeuskäytännössä muodostunut, että riittävä selvitys oikeustoimen ehdoista saadaan tavallisesti viimeistään perunkirjoituksessa.¹⁸⁶

Ratkaisussa KKO 1968 II 100 perittävä oli myynyt kaiken kiinteän omaisuutensa rintaperilliselleen muun muassa ehdoin, että ostaja suorittaa perittävän aikaisemmasta avioliitosta olleelle rintaperilliselle ennakkoperintönä määräsunnan. Tämä piti kauppaa lahjanluontoisena ja vaati lakiosan täydennystä. Vastaaja vaati kanteen hylkäämistä liian myöhään nostettuna. Alioikeus katsoi selvitetyn, että kantaja oli saanut tiedon perittävän kaiken kiinteän omaisuuden myynnistä viimeistään noin kahta vuotta ennen tämän kuolemaa vastaanottaessaan kaupparin mukaisen lakiosaa vastaavan suorituksen. Tämän vuoksi ja kun kantajan oli muutoinkin katsottava olleen tietoinen perittävän pesän velkaisesta tilasta eikä hän ollut PK 7:10:n mukaisessa vuoden ajassa perittävän kuolemasta vaatinut lakiosan täydennystä, alioikeus hylkäsi kanteen liian myöhään nostettuna. Itä-Suomen HO päätyi samaan lopputulokseen, koska kantaja oli jo ennen perittävän kuolemaa saanut tiedon kanteen perustana olevasta kaupasta eikä ollut nostanut kannettaan vuoden kuluessa tämän kuolemasta. KKO katsoi kantajan saaneen vasta perunkirjoituksessa luovutuksesta sellaisen tiedon, että hänellä on ollut edellytykset harkita, onko tuolla oikeustoimella loukattu hänen oikeuttaan lakiosaan perittävän jälkeen ja missä määrin näin on tapahtunut. Kun kanne oli nostettu vuoden kuluessa perunkirjoituksesta, KKO kumosi alioikeuden päätöksen ja HO:n tuomion palauttaen jutun alioikeuteen.¹⁸⁷

¹⁸⁵ Saarenpää 1980, s. 413-414.

¹⁸⁶ Aarnio – Kangas 2009, s. 945 ja oikeuskäytännön osalta erityisesti KKO 1968 II 100 ja KKO 1996:69. Aarnio ja Kangas toteavatkin perunkirjoituksen muodostavan lainkäytössä usein jäämistöselvitysjärjestelmän ns. ”maagisen hetken”. Ks. Aarnio – Kangas 2009, s. 945.

¹⁸⁷ Ratkaisun kuvaus kopioitu teoksesta Saarenpää 1980, s. 414-415. Ratkaisussa KKO 1968 II 100 olenaisista oli se, että vaikka perillisellä oli jo ennen perunkirjoitusta tieto itse lahjoituksen tapahtumisesta, vasta perunkirjoituksessa perillinen sai riittävän selon lahjoituksen sisällöstä.

Ratkaisussa KKO 1996:69 linjattiin, että PK 7:10:ssä säädetty määräaika, jonka kuluessa lakiosan täydennystä on kanteella vaadittava, luettiin perittävän jälkeen toimitetusta perunkirjoituksesta, koska lakiosaperilliset olivat vasta siinä saaneet sellaista tietoa pesän taloudellisesta tilanteesta, jonka perusteella heillä oli ollut edellytykset harkita, oliko oikeustoimella loukattu heidän oikeuttaan lakiosaan ja missä määrin näin oli tapahtunut.¹⁸⁸

Ratkaisevaa on kuitenkin, milloin perillinen todellisuudessa sai riittävän tiedon oikeustoimesta. Siten jos perukirjasta ei käy ilmi perittävän antamaa lahjaa tai seikkaa, josta perillinen voisi päätellä perittävän tehneen lakiosaa loukkaavia oikeustoimia, alkaa täydennyskanteen määräaika kulua vasta perunkirjoitusta myöhemmästä ajankohdasta.¹⁸⁹

Esimerkkinä tästä mainittakoon Turun hovioikeuden ratkaisu (*Turun HO 18.4.2007 S 06/1699*).

Tapauksessa perittävä kuoli 1.6.2003. Perunkirjoitus toimitettiin 29.8.2003. Perillinen X nosti lakiosan täydennyskanteen lahjansaaja Y:tä vastaan 31.12.2004 vireille tulleella kanteella. Käräjäoikeus katsoi selvitettyksi, että X oli ilmeisesti tiennyt perittävän omistamien osakkeiden siirtyneen Y:n omistukseen jo ennen perittävän jälkeen toimitettua perunkirjoitusta. X oli tuossa perunkirjoituksessa saanut myös tiedon irtaimiston omistusoikeuden kuulumisesta Y:lle. Y ei kuitenkaan ollut esittänyt selvitystä siitä, että X olisi saanut tiedon osakkeiden ja irtaimiston kauppoihin liittyvistä kauppaehdoista ja yksityiskohdista ennen pesänselvittäjän kirjelmää 26.7.2004. Siten kanne, joka oli tullut vireille 31.12.2004, oli nostettu ajoissa. Käräjäoikeus tutki kanteen. Hovioikeus pyysytti alioikeuden ratkaisun asiassa.¹⁹⁰

Lakiosaperillinen voi olla tietoinen kaikista oikeustoimen yksityiskohdista jo ennen perittävän kuolemaa. Tällaisessa tilanteessa täydennyskanteelle laskettu määräaika lasketaan siitä, kun perillinen sai tiedon perittävän kuolemasta. On kuitenkin huomioitava, että kyse on nimenomaan lakiosaperillisen tietoisuudesta ja tietoisuutta koskevan kysymyksen tulee olla riidaton.¹⁹¹

Saarenpää korostaa, että peruskirjoitushetken ottaminen määräajan alkamisen ensisijaiseksi mittapuuksi on ratkaisu, jossa ”pesänselvitysjärjestelmä ja lakiosaperillisen oikeussuojan tarve lyövät kättä päälle”. On korostettava, että perunkirjoitus on ensimmäinen sellainen toimitus perinnönjaossa, jossa perillisellä on periaatteessa mahdollisuus saada riittävä selko pesän tilasta ja arvioida lakiosan täydennystarvettaan.¹⁹²

Kirjoittajan mukaan perunkirjoitusta ei kuitenkaan ole syytä pitää ainoana oikeana ja hyväksyttävänä alkamisajankohtana täydennyskanteen määräajan kulumiselle. Ei ole esitettävissä perusteita sille, että peruskirjoitus olisi välttämättä paras lähtökohta. Laajalla skaalalla tilanteita käsiteltäessä näin voi olla, mutta on kuitenkin huomioitava, että asiat saattavat poiketa merkittävästi toisistaan. Siten peruskirjoitushetken yleisenä ja kantavana ohjeena on suhtauduttava melko varauksella. Tapauksittain on tarpeen joustaa niin

¹⁸⁸ Ratkaisun kuvaus kopioitu teoksesta Aarnio – Kangas 2009, s. 946.

¹⁸⁹ Aarnio – Kangas 2009, s. 945.

¹⁹⁰ Ratkaisun kuvaus kopioitu teoksesta Aarnio – Kangas 2009, s. 946.

¹⁹¹ Aarnio – Kangas 2009, s. 946. Ks. myös siinä viitattu ratkaisu Rovaniemen HO 6.7.1995 S 95/120.

¹⁹² Saarenpää 1980, s. 417. Saarenpää painottaa samassa yhteydessä, että perunkirjoituksen toimittajien tulisi olla esteettömiä henkilöitä. Tämä on tärkeää oikeussuojan toteutumisen kannalta.

kuolinhetken kuin perinnönjaonkin suuntaan. Saarenpää on painottanut, että tilanteessa jossa pesän pääasiallinen varallisuus on lakiosaperillisen tietien siirretty ennakkoluovutuksin jaettavan jäämistön ulkopuolelle ja perillisen on täytynyt olla tietoinen perittävän myöhemmästä vähävaraisuudesta, perunkirjoitus ei saisi olla yksinomainen määräajan käynnistäjä.¹⁹³

Virheellisestä taipumuksesta jopa ylikorostaa perunkirjoituksen ajankohtaa määräajan alkuhetkenä voidaan Saarenpään mielestä osittain syyttää korkeimman oikeuden ennakkotapauksen *KKO 1987 II 127* epäonnistunutta otsikointia. Hänen mukaansa ennakkotapauksen *KKO 1968 II 100* otsikko oli selkeämpi, vaikka käytännössä senkin perusteella on viitattu perunkirjoitukseen määräajan alkuhetken osalta.¹⁹⁴ Kun korkeimman oikeuden linja on nojautunut perunkirjoitushetkeen, on määräajan alkaminen siten luettava yleensä perunkirjoituksesta elleivät osapuolet muuta näytä.¹⁹⁵

Olen kirjoittajien kanssa samaa mieltä siitä, että perunkirjoitushetki muodostaa ikään kuin oletettaman määräajan kulumiselle. On kuitenkin korostettava, että tilanteet vaihtelevat. Täten tuomioistuimet eivät voi nojautua sokeasti perunkirjoitushetkeen täydennyskanteen määräajan alkupisteenä. Tarpeen vaatiessa tästä maagisesta hetkestä tulee myös osata luopua.

Tilanteessa, jossa täydennykseen oikeutetun rintaperillisen ja täydennysvelvollisen välillä on HolhTL:ssa tarkoitettu eturistiriita, lasketaan määräaika siitä kun päämiehelle määrätään edunvalvoja. Jos perilliselle on määrätty edunvalvoja, on hänellä velvollisuus nostaa täydennyskanne.¹⁹⁶

Mikäli rintaperillisen molemmat vanhemmat ovat antaneet lakiosaa laskettaessa huomioon otettavia lahjoituksia, täydennyskanteen määräaika lasketaan kummankin vanhemman kuoleman jälkeen erikseen. Täten kanneaika voi olla esimerkiksi kulunut umpeen ensiksi kuolleen puolison jälkeen, mutta avoinna vielä lesken jälkeen.¹⁹⁷

¹⁹³ Saarenpää 1980, s. 418. Ajan kulumista perunkirjoituksesta voitaneen pitää vain ”käytännöllisenä olettamana”. Ks. Saarenpää 1994, s. 193.

¹⁹⁴ Saarenpää 1994, s. 193 ja av. 490. On huomattava se tosiasia, että vuoden 1948 lakiehdotuksessa määräaika oli sidottu perunkirjoitukseen. Malli kuitenkin hylättiin lain säätämisvaiheessa. Ks. Saarenpää 1994, s. 193, av. 490.

¹⁹⁵ Saarenpää 1980, s. 418. Kirjoittaja painottaa sitä, että lakiosaperilliseltä edellytettävä tieto kanteen perusteista tulisi ymmärtää kaksiosaisena: ”toisaalta itse luovutusta ja sen ehtoja, toisaalta pesän säästöä koskevana”.

¹⁹⁶ Aarnio – Kangas 2009, s. 953.

¹⁹⁷ Aarnio – Kangas 2009, s. 954.

Tilanteessa, jossa rintaperillinen on elossa perittävän kuollessa, mutta kuoleekin ennen kuin ehtii nostaa täydennyskanteen, on hänen oikeudenomistajillaan oikeus vaatia lakiosan täydennystä. Oikeudenomistajilla ei tarvitse olla oikeutta lakiosaan alkuperäisen perittävän jälkeen. Rintaperillisen oikeudenomistajien käytettävissä oleva kanneaika määräytyy kuolleen rintaperillisen tietoisuuden perusteella. Mikäli rintaperillinen ei ollut saanut tietoonsa PK 7:10:n edellyttämiä seikkoja määräajan kulumiselle, on hänen oikeudenomistajillaan käytettävissä täysimittainen kanneaika. Mikäli rintaperillinen on jo ehtinyt nostaa täydennyskanteen ennen kuolemaansa, on hänen oikeudenomistajillaan oikeus jatkaa kannetta hänen kuolinpesänsä lukuun.¹⁹⁸

4.4.3 Ehdoton määräaika kannetien katkaisijana

Vasta ehdoton määräaika katkaisee lopullisesti kannetien käyttömahdollisuuden. Lakiosan täydennyskanteen ehdoton määräaika, kymmenen vuotta, lasketaan perittävän kuolemasta. Ehdoton määräaika on sidottu nimenomaisesti perittävän kuolemaan, eikä lahjoituksen täyttämiseen.¹⁹⁹

4.4.4 Täydennyskanteen lepäämään jättäminen ja määräaika

OK 14:4:n mukaan *jos asian ratkaisemisen kannalta on tärkeitä, että toisessa oikeudenkäynnissä tai muussa menettelyssä käsiteltävänä oleva kysymys ratkaistaan ensin, tai jos asian käsittelylle on muu pitkäaikainen este, tuomioistuin voi määrätä, että asian käsittelyä jatketaan vasta esteen poistuttua.*

Lakiosan täydennysriidoissa kanteen lepäämään jättäminen on varsin tavallista. Oikeuskirjallisuudessa onkin suositeltu lepäämään jättämisen runsasta käyttöä.²⁰⁰ Täydennyskanteen lepäämään jättämiseen joudutaan turvautumaan, koska lakiosan täydennyskanne on laissa asetetun määräajan vuoksi käytännössä yleensä pakko nostaa jo ennen kuin lakiosan suuruuteen vaikuttavista tekijöistä on ennätetty saada riittävää selvitystä. Tilanne voi olla esimerkiksi sellainen, että ositus ja perinnönjako ovat vielä toimittamatta. Tällöin voi olla epävarmaa arvioida, kuinka suuri täydennyskannetta ajavan perillisen lakiosa on ja kuinka paljon hän voi saada reaalista jäämistöstä. Lohen näkemyksen mukaan tuomioistuimen tulee yleensä lykätä lakiosan täydennystä koske-

¹⁹⁸ Aarnio – Kangas 2009, s. 955.

¹⁹⁹ Ks. esimerkiksi Aarnio – Kangas 2009, s. 946-948 ja Saarenpää 1994, s. 196. Ks. myös KKO 1987:29. Vrt. PK 3:3.2, jossa ehdoton määräaika on sidottu nimenomaan lahjoituksen täyttämiseen.

²⁰⁰ Näin esim. Lohi 1999, s. 240-242 ja Aarnio – Kangas 2009, s. 951. Toisin asiaa on arvioinut Saarenpää, ks. Saarenpää 1980, s. 297-305 ja 401-412. Saarenpää korostaa, että lakiosan täydennyskanne tulisi voida ratkaista viivytyksettä.

van tuomion antamista siihen saakka, kunnes jäämistössä on toimitettu ositus ja perinnönjako.²⁰¹

Kun kantajan on viimeistään valmisteluistunnossa selvitettävä vaatimuksensa ja sen peruste (OK 5:19-21), tämä vaatimus kylläkin karsii heikosti perustellut täydennysvaatimukset, mutta toisaalta tästä saattaa aiheutua kantajalle vaikeuksia. Voi esimerkiksi olla niin, että kantaja saa vasta kanteelle varatun määräajan lopulla tietoonsa luovutuksen, joka hänen on osoitettava alihintaiseksi tai vastikkeettomaksi. Tällaisissa tilanteissa näytön esittäminen voi olla työlästä. Riskinä on, että kantaja esittää virheellisen, liian korkean tai liian alhaisen täydennysmäärän.²⁰² Aarnio ja Kangas ovat tällaisessa tilanteessa puoltaneet kanteen lepäämään jättämistä. Tuomioistuin toisin sanoen määrää, että täydennyskanteen käsittelyä jatketaan vasta, kun perinnönjaossa on selvinnyt, ettei rintaperillinen voi saada lakiosaansa reaalisesta jäämistöstä. Kirjoittajat tuovat esille sen, että aiemmin lepäämään jättämisen sijasta samaan lopputulokseen päästiin lykkäämällä juttua oikeudenkäynnistä toiseen kunnes lopulta oli tiedossa perinnönjaon lopputulos.²⁰³

Lepäämään jättämisen tilanteissa lopullisen sisällön lahjansaajan täydennysvaateelle antaa lakiosan täydennyskannetta käsittelevä tuomioistuin. Tätä ei tee siis pesänjakaja eikä jaon moitetta käsittelevä tuomioistuin.²⁰⁴ Täydennyskanteen lepäämään jättämistä käsitellään tarkemmin luvussa 5.2.3.

4.4.5 Täydennyskanteelle asetettujen määräaikojen rationaalisuudesta

Kuten aiemmin on jo tullut esille, säädetään PK 7:10:ssä täydennyskanteen nostamiselle asetetusta vuoden määräajasta ja ehdottomasta kymmenen vuoden määräajasta. Vuoden määräajan kulumisen alkaminen lasketaan nimenomaan perittävän tietoisuuden perusteella.²⁰⁵

²⁰¹ Lohi BLF 2005, s. 361. Lisätukea lepäämään jättämiselle saadaan, kun otetaan vertailukohdaksi PK 3:3.2 ja AL 40a §. Esimerkiksi Kangas on suositellut näissä peräyttämisiidoissa vastaavanlaista menettelyä, ks. Kangas BLF 2005, s. 272.

²⁰² Aarnio – Kangas 2009, s. 951. Hieman ihmetyttää tämä Aarnion ja Kankaan tulkinta. Kun täydennyskanteen määräaika säännellään luovutuskohtaisesti, tulisi vuoden määräajan alkaa tietoon tulleen luovutuksen osalta erikseen. Toisaalta ymmärrän kyllä huolen täydennysmäärää koskevan näytön hankkimisesta, mutta mielestäni itse määräaika alkaa kuluva luovutuskohtaisesti. Aarnio ja Kangas nojautuvat tulkinnassaan ehkä liiaksikin perunkirjoitukseen ns. ”maagisena hetkenä”. Ehdottoman määräajan tilanteeseen tulkinta sen sijaan sopii.

²⁰³ Aarnio – Kangas 2009, s. 951.

²⁰⁴ Lohi 2006, s. 287.

²⁰⁵ Lohen mukaan määräaikanormi on altis tulkintaongelmille ja niistä johtuville riitaisuuksille, koska normi sisältää arvostuksen- ja näytönvaraisia kriteerejä. Lakiosan täydennykselle asetettu vuoden määräaika on kirjoittajan mukaan ongelmallisempi kuin PK 3:3.2-kanteen määräaika. Ks. Lohi 2006, s. 250, av. 31.

Lakiosasäännöstöä valmisteltaessa oli esillä lahjoituksen toteutumisesta laskettavan ehdottoman aikarajan asettaminen. Vuoden 1938 Esetyehdotuksen 71 §:n mukaan lakiosaa laskettaessa ei olisi pääsääntöisesti voitu huomioida yli viisi vuotta ennen perittävän kuolemaa annettuja lahjoja. Vuoden 1975 komiteanmietinnössä puolestaan ehdotettiin PK 7:10:ää muutettavaksi siten, että täydennysvelvollisuus olisi poistettu kokonaan niiden lahjojen osalta, jotka on annettu yli viisi vuotta ennen perinnönjättäjän kuolemaa. Kuten edellä on käynyt ilmi, ei perintökaareen kuitenkaan sisälly tällaista absoluuttista aikarajaa. Ehdoton 10 vuoden aikaraja luetaan perittävän kuolemasta, eikä lahjoituksen toteutumisesta. Tästä seuraa, että lakiosan täydennysvelvollisuus voi aktualisoitua, vaikka lahjoituksesta on kulunut kuinka pitkä aika hyvänsä.²⁰⁶

Saarenpää on esittänyt huolensa siitä, että tuomioistuimet ovat vaarassa joutua toissijaisen pesänselvittäjän asemaan, jos lakiosan täydennyskanne pannaan vireille aikaisin. Kanne on mahdollista laittaa vireille niin aikaisin, että pesänselvitys ei ole edes vielä kunnolla käynnistynyt. Tuomioistuimen tehtävänä ei ole alkaa selvitystyöhön, vaan kantajan velvollisuutena on esittää tarvittava selvitys pesän tilasta.²⁰⁷

On varsin tavallista, että täydennyskanne joudutaankin nostamaan ennen kuin kantajalla on riittävän täsmällinen tieto lakiosan suuruudesta. PK 7:10:ssä asetettua vuoden määräaikaa perittävän kuolemasta ja siitä, kun perillinen on saanut tiedon lakiosaansa loukkaavasta luovutuksesta, voidaan pitää kuitenkin täydennysvelvollisen näkökulmasta välttämättömänä oikeusturvan takeena.²⁰⁸

Esittäisin kuitenkin huoleni myös siitä, että vuoden määräaika voi tietyissä tilanteissa osoittautua jopa liian tiukaksi ja riittämättömäksi. Tilanteessa, jossa kyse on esimerkiksi selvästä suosiolahjasta, eikä rintaperillinen tunne lakiosajärjestelmän peruslähtökohtia, voivat oikeudenmenetykset olla erittäinkin huomattavia. Kyse on perimmiltään siitä, osaavatko kansalaiset käyttää heille turvattuja oikeussuojakeinoja. Olisi sinällään hive- nen epäoikeudenmukaista, jos täydennyskanne estyisi ilmiselvässä tapauksessa rintaperillisen tietämättömän passiivisuuden vuoksi.

Toisaalta on huomioitava myös asian kääntöpuoli. Valveutuneen kansalaisen tulisi olla tietoinen oikeuksistaan ja tarvittaessa hakea tilanteeseensa juridista apua. Olisihan taval-

²⁰⁶ Lohi 2006, s. 261, av. 51 ja siinä viitatus Lvk 1938:2 ja KM 1975:84.

²⁰⁷ Saarenpää 1980, s. 412-413. Saarenpään huoli on täysin perusteltu. Ei tuomioistuimen tehtäviin kuulu kuolinpesän selvittäminen.

²⁰⁸ Saarenpää 1994, s. 193.

laan tyhmää taata ikuisia oikeuksia tietämättömille. Ei lainsäädännölläkään voida loputtomiin holhota osaamatonta kansalaista. Pidänkin täysin selvänä, ettei vuoden aikarajaa voida pitää tältä osin kohtuuttomana. Jos joku on niin passiivinen, ettei ole selvillä asioistaan – ottaen huomioon että hän on saanut asiallisesti tiedon niistä seikoista, joita edellytetään ajan kulumiselle –, niin hän saa kärsiä menetyksen omissa nahoissaan.

Pidän vuoden määräaika perusteltuna sekä lahjansaajan että rintaperillisen näkökulmasta. En näe perusteita sille, että aika voisi olla lyhyempi. Toisaalta pidempi aika olisi jo lahjansaajan oikeusturvan kannalta kohtuuton. Vuoden määräaika on oiva ratkaisu. Siinä kohtaavat lahjansaajan oikeussuojan tarve ja toisaalta tavallisen – osittain tietämättömän ja passiivisen – kansalaisen intressit.

Toisaalta kymmenen vuoden absoluuttinen määräaika on ongelmallinen, koska oikeustila voi tämän vuoksi olla epäselvä vielä kymmenen vuotta perittävän kuolemankin jälkeen. Epävarmuus on lahjansaajan kannalta kohtuutonta.²⁰⁹ Toisaalta rintaperillisen kannalta on suotavaa, että kannetie ei katkea yhden vuoden määräajan perusteella, jos edellytyksiä absoluuttisen määräajan hyödyntämiselle on olemassa.

On mielestäni esitettävissä väite, että lakiosan täydennyskanteelle asetetut määräajat ovat käytännön toiminnan kannalta helposti riitaa ruokkivia ja osaltaan toiminnallisuudeltaan vähintäänkin kyseenalaisia. Viittaen tällä erityisesti siihen tosiasiaan, että täydennyskanne joudutaan usein nostamaan vain ”varmuuden vuoksi”. Näin siksi, että myöhemmin voi käydäkin ilmi, etteivät pesän varat välttämättä riitäkään lakiosien kattamiseen. Tällaisessa tilanteessa rintaperillinen on pakotettu nostamaan oikeuksiensa turvaamiseksi lakiosan täydennyskanteen.

Ajatellaanpa esimerkiksi tilannetta, jossa pesä on pesänjakajan hallinnassa ja samalla on epäselvyyttä siitä, riittänevätkö pesän varat lakiosien täyttämiseen. Vaikuttaa jotenkin hyvin keinotekoisesti järjestetyltä lähtökohdalta, että lakiosan täydennystä tulee tässä tilanteessa vaatia erikseen tuomioistuimessa nostettavalla kanteella. Vaikka lakiosan täydennyksen erottamista perinnönjakoa koskevasta menettelystä on painotettu oikeuskirjallisuudessa, olisi mielestäni mahdollista harkita täydennyskannejärjestelmän osittaista muuttamista tältä osin. Toisaalta on myös kysyttävä, onko lakiosan täydennyskanteen nostamisesta välttämättä haittaa kenellekään. Tämä erityinen jäämis-

²⁰⁹ On myös huomioitava, että täydennyskanteen käsittely tuomioistuimessa saattaa viedä oman aikansa. Tämä pidentää entisestään epävarmuuden aikaa.

töikeudellinen kannease voi hyvin olla lepäämässä sillä aikaa kun pesänjakaja tekee perinnönjaon.²¹⁰

4.5 Huoli lahjansaajan oikeussuojasta

Lakiosan täydennysmahdollisuus on rintaperillisen onni, mutta lahjansaajan painajainen. Lahjansaajan oikeussuoja on pyrittävä parhaalla mahdollisella tavalla turvaamaan. Täydennyskannejärjestelmä on kuitenkin sinällään tässä mielessä haasteellinen. Lahjansaajan saannon pysyvyys voi olla pitkään epävarmaa. Lahjansaaja joutuu elämään jatkuvassa epätietoisuudessa siitä, nostaako lahjanantajan rintaperillinen häntä vastaan lakiosan täydennyskanteen. Epätietoisuus voi olla hyvinkin pitkäaikaista. Kuten on käynyt ilmi, voi täydennysvelvollisuus koskea yli kymmenen vuotta ennen perittävän kuolemaa täytettyä lahjoitusta.²¹¹ Näin voi olla etenkin suosiolahjojen kohdalla.

Kun laskennalliseksi lisäykseksi ehkä sittemmin kvalifioituva lahjoitus on saattanut tapahtua monia vuosia ennen perittävän kuolemaa, aiheutuu jo tästä lahjansaajan oikeusturvan kannalta ongelmia. Lahjansaaja ei voi olla täysin varma siitä, jääkö hänen saantonsa pysyväksi. Perittävän kuoleman jälkeenkin lahjansaajan asema voi pitkään olla epävarma. Lahjansaaja joutuukin pahimmassa mahdollisessa tapauksessa odottamaan, että lakiosan täydennykselle säädetty ehdoton kymmenen vuoden määräaika umpeutuu.²¹² Lisäksi lakiosan täydennystä koskevan asian käsitteleminen tuomioistuimessa saattaa viedä oman aikansa.

4.6 Täydennyskanteen ajaminen suosiolahjaperusteella

Suosiolahja on yleisin täydennyskanteen perusta. Saarenpään vuoden 1980 tutkimuksen mukaan kahdeksan kymmenestä lakiosan täydennyskanteesta sisältää suosiolahjaväitteen.²¹³ Tilanne ei ole 34 vuodessa muuttunut ainakaan kovin merkittävästi. Lähes kaikki lakiosan täydennyskanteet perustuvat edelleen väitteeseen suosiolahjasta. Aarnio ja

²¹⁰ Pesänjakaja aloittaa usein toimintansa niin ajoissa, että täydennyskanteelle varattu määräaika on vielä avoinna. Saarenpään mukaan olisi mahdollista pohtia sitä, onko pesänjakaja velvollinen ilmoittamaan osakkaille lakiosan täydennyskanteen ja perinnönjaon eroavuudesta. Kyse on siitä, millaiseksi pesänjakajan asema halutaan ymmärtää ja millaiseksi sitä halutaan kehittää. Saarenpää on painottanut, että ”lakiosan täydennyksen järjestäminen laissa kanneperusteiseksi ei kuitenkaan saisi olla yksinomainen argumentti estämään sopimusperusteisen täydennyksen.” Ks. Saarenpää 1980, s. 401.

²¹¹ Kangas 1993, s. 263.

²¹² Toisaalta lahjansaaja voisi omalla aktiivisuudellaan ehkä nopeuttaa täydennyskanteen nostamiselle asetetun määräajan kulumista, esimerkiksi luovuttamalla rintaperilliselle tietoja lahjoituksesta niin, että vuoden määräaika alkaisi kulumaan. Näin siis tilanteessa, jossa vuoden määräaika ei jostain syystä ala kulumaan esimerkiksi perunkirjoitustilaisuudesta. Kokonaan toinen asia tietenkin on, haluaako lahjansaaja näin menetellä.

²¹³ Saarenpää 1980, s. 342.

Kangas ovat huomauttaneet, että suosiolahjaan tukeudutaan myös tapauksissa, joissa kyse on objektiivisesti arvioiden muusta laskennallisesta lisäyksestä.²¹⁴

Salonen on tutkinut 1990-luvulla annettuja hovioikeuden ratkaisuja lakiosan täydennyskanteista. Suosiolahja oli lakiosan täydennyskanteen pääasiallisena perustana 50,7 % tapauksissa, testamenttiin rinnastuva lahja 7,1 % ja ennakkoperintö 6,3 %. Lisäksi 35,9 % tapauksista oli sellaisia, joissa yhtenä perustana oli suosiolahja ja lisäksi perustana oli yksi tai useampi muu laskennallinen lisäys.²¹⁵

Salosen tutkimuksen mukaan suosiolahjan osuus lakiosan täydennyskanteen perustana on jopa kasvanut Saarenpään tutkimukseen verrattuna. Tutkimuksen perusteella voidaan sanoa, että lähes yhdeksää kymmenestä täydennyskanteesta ajetaan pääasiallisesti suosiolahja-perusteella. Ennakkoperintö ja testamenttiin rinnastuva lahja ovat sen sijaan laskennallisina lisäyksiä harvinaisia.²¹⁶ Näin asia voidaan mielestäni nähdä nimenomaan lakiosan täydennyksen osalta. Sen sijaan ennakkoperintö ja testamenttiin rinnastuva lahja tulevat kylläkin varsin usein kyseeseen tehtäessä laskennallisia lisäyksiä perinnönjaossa.

4.7 Perillisen konkurssin vaikutuksesta täydennyskanteeseen

PK 7:11:n mukaan perillisen oikeus vaatia lakiosaansa ei siirry hänen velkojilleen. Perillisen konkurssipesällä ei siten ole asialegitimaatiota vaatia lakiosan täydennystä. Mikäli perittävä kuolee ennen konkurssin alkamista ja perillinen ei ole luopunut perinnöstään, menee perillisen täydennyskanteella voittama määrä kuitenkin konkurssipesään (PK 17:2a, KL 5:5).²¹⁷

²¹⁴ Aarnio – Kangas 2009, s. 941-942. Kirjoittajat mainitsevat esimerkkinä räikeästä väärinymmärryksestä ja jopa suoranaisesta virheestä Turun hovioikeuden ratkaisun (Turun HO 10.12.1991 S 90/587). Tapauksessa perittävä oli sairastanut pitkään ja maannut halvaantuneena jo viisi vuotta. Perittävä, joka oli myynyt syksyllä tilansa alihintaan, kuoli seuraavan vuoden toukokuussa. Sekä alioikeus että hovioikeus pitivät luovutusta suosiolahjana, vaikka kirjoittajien näkemyksen mukaan kyse oli ilmiselvistä testamenttiin rinnastuvasta lahjasta. Olen kirjoittajien kanssa täysin samaa mieltä asiasta. Suosiolahjaperusteiden hyödyntämisestä on tullut mielestäni liiankin automaattinen täydennyskanteen perusta. Tunnistavatkohan tuomioistuimemme enää muita laskennallisia lisäyksiä? On käsittämätöntä, miten tällaisia kömmähdyksiä voi käydä. Mitä jos lahjansaajana olisikin täysin ulkopuolinen taho? Tällöin mahdollinen lisäysperuste olisi ainoastaan testamenttiin rinnastuva lahja. Tämän tason virhe näyttäisi jo hävettävän kiusalliselta.

²¹⁵ Salonen DL 2000, s. 53. Kirjoittaja käytti aineistona 142 hovioikeustapausta.

²¹⁶ Salonen DL 2000, s. 53. Tutkimuksen perusteella voidaan niin ikään vahventaa sitä oikeuskirjallisuudessa esillä ollutta näkökantaa, että PK 7:4 on jäänyt käytännössä vaille merkitystä. Yhdessäkään 142 tapauksessa ei ollut kyse ylisuurista henkivakuutusmaksuista. Ks. Salonen DL 2000, s. 53-54. Aarnio huomautti jo vuonna 1974 PK 7:4:n jäämisestä kuolleeksi kirjaimiksi. Ks. tästä Aarnio 1974, s. 350.

²¹⁷ Aarnio – Kangas 2009, s. 963. Problematiikasta tarkemmin, ks. Aarnio – Kangas 2009, s. 962-963.

4.8 Täydennyskanteen kollisiot muiden prosessien kanssa, esimerkkinä takaisinsaanti²¹⁸

Lahjansaajaa kohtaan saatetaan esittää samanaikaisesti sekä lakiosan täydennystä että esimerkiksi konkurssi- tai ulosmittaustakaisinsaintia koskevia vaatimuksia. Tällaisessa tilanteessa joudutaan arvioimaan, mitä vaikutusta samanaikaisilla vaateilla on osapuolten oikeusasemiin. Vaateiden keskinäisen toteuttamisjärjestyksen näkökulmasta on selvää, että lahjan peräyttämistä vaativat perittävän velkojat ovat etusija-asemassa. Konflikti-tilanteesta voi aiheutua kuitenkin vaikeuksia määrättäessä lakiosan täydennysvastuuta ja takaisinsaintiseuraamuksia. Ongelmia syntyy etenkin siitä syystä, että lakiosan täydennyksestä päätettäessä ei aina tiedetä, pysyykö tietty lahjoitus lopulta voimassa vai tullaako se mahdollisesti myöhemmin peräyttämään takaisinsaintilain säännösten nojalla.²¹⁹

Perittävän velkojien ja lahjansaaajan intressien välinen ristiriita aktualisoituu lähinnä silloin, kun kuolinpesä on ylivelkainen. Tällöin velkojat saattavat yrittää puuttua perittävän tekemiin lahjoituksiin konkurssin tai ulosmittauksen yhteydessä toteutettavan takaisinsaintin avulla. Rintaperillisille on puolestaan tärkeää, miten perittävän tekemät vastikkeettomat luovutukset mahdollisesti otetaan huomioon heidän perintö- ja lakiosaan määrättäessä. Lisäksi rintaperilliset saattavat tavoitella lahjoitusten peräyttämistä lakiosan täydennyskanteen avulla. Takaisinsaintivaateiden ja lakiosan täydennysvaateiden yhteensovittamisesta saattaa aiheutua ongelmia. Rintaperillisten ja perittävän velkojien näkökulmasta kyse on kilpailutilanteesta. On ratkaistava, kummalle vaateelle annetaan etusija. Lahjansaaajan näkökulmasta tarkasteltuna, hänen on puolestaan tärkeää tietää, tuleeko hänen tehdä suoritus rintaperilliselle vai velkojille.²²⁰

On vielä painotettava, että lähtökohta on varsin yksiselitteinen. Järjestelmämme rakentuu velkojien etusijalle. Tällä tarkoitetaan tässä kontekstissa sitä, että kuolinpesän omaisuus käytetään ensisijaisesti perittävän velkojen maksuun. Sen sijaan perintö- ja

²¹⁸ Erilaisia oikeuksien yhteensattumustilanteita on huomattava määrä. Edellä luvussa 3.6 on jo hieman sivuttu asiaa käsiteltäessä lakiosan täydennysvastuun suhdetta PK 3:3.2-vastuuseen ja avio-osan täydennykseen (AL 40a §). Seuraavassa yhteensattumista tuodaan esille lakiosan täydennyksen ja takaisinsaintin kannalta. Luvussa joudutaan turvautumaan Tapani Lohen kirjoitukseen Lakiosan täydennys ja takaisinsaanti (Ks. Lohi BLF 2005). Aihepiiri on lakiosan täydennyksen kannalta sen verran keskeinen, ettei sitä ole voitu kokonaisuudessaan sivuuttaa. Tämän tutkielman kannalta on kuitenkin olennaista vain esittää kirjoituksen päälinjaukset.

²¹⁹ Lohi BLF 2005, s. 341.

²²⁰ Lohi BLF 2005, s. 342-343.

lakiosat, testamentit ja muut jäämistöoikeudelliset etuudet täytetään vasta nettojäämistöstä.²²¹

Rintaperillistä suojaavat lakiosasäännökset eivät pääsääntöisesti vaikuta lahjansaajan täytäntöönpanovelkojen asemaan. Lahjansaaja ei toisin sanoen voi saada vastuulleen kevennystä vetoamalla lakiosasäännöksiin. Velkojille on oikeus vaatia lahjan peräyttämistä ja siihen liittyviä suorituksia takaisinsaantilain 3 luvun säännösten nojalla.²²²

Lakiosaperillisen oikeuden ei tule vaikuttaakaan lahjansaajan takaisinsaantivastuuseen. Siihen ei ole perusteita. Mikäli perittävä ei olisi antanut lahjaa, omaisuus olisi täytynyt käyttää velkojen hyväksi. Lakiosaperilliset olisivat päässeet osalliseksi vasta kun velat olisi ensin maksettu.²²³

Mitä jos lahjansaaja vetoaa siihen, että hän onkin jo suorittanut rintaperillisille lakiosan täydennystä? Lahjoitus ei tässä tilanteessa ole tuottanutkaan varallisuudenlisäystä lahjansaajalle. Täten on Lohen mukaan perusteltua suhtautua lahjansaajan väitteisiin astetta vakavammin. Takaisinsaantivastuu saattaisi nimittäin nyt johtaa siihen, että lahjansaaja joutuisi maksamaan lahjan arvon ylittävän määrän. Jos lahjansaaja on maksanut täydennystä suoraan rintaperillisille, on selvää ettei hän voi saada täydennyssuoritukseensa vedoten helpotusta takaisinsaantivastuuseensa.²²⁴

Sitä vastoin jos palautus on tehty kuolinpesään, on omaisuus ollut ainakin jonkin aikaa velkojen hyödynnettävissä. Kuolinpesälle tehdyt suoritukset tulee ottaa huomioon siltä osin kuin palautettu lahjaobjekti tai sen arvo on täytäntöönpanovelkojen ulottuvilla vielä takaisinsaantia vaadittaessa. Jos näin ei olisi velkojat pääsisivät perusteettomasti hyö-

²²¹ Lohi BLF 2005, s. 350-351.

²²² Lohi BLF 2005, s. 352.

²²³ Lohi BLF 2005, s. 351.

²²⁴ Lohi BLF 2005, s. 352. Velkojilla on tässä tilanteessa perusteltu tarve vaatia lahjan palauttamista, koska suoritukset eivät ole tulleet velkojen hyväksi. Lahjansaajan aseman vaarantumisella ei ole lähtökohteisesti merkitystä, koska TakSL:n sääntelyssä korostuu velkojen suoja. Lohi toteaa osuvasti, että ”velkojataho säilyttää kaikki peräyttämiseen liittyvät oikeutensa aivan siitä riippumatta, kuinka suuren hyödyn kyseinen oikeustoimi on lopulta tuottanut takaisinsaantivastaajalle”. Ks. Lohi BLF 2005, s. 352. Lahjansaaja voi vapautua takaisinsaantivastuustaan nyt ainoastaan TakSL 22 §:n sovittelusäännöksen nojalla. Lohen mukaan sovitteluvaatimus saattaisi menestyä ainakin siinä tapauksessa, jos lahjansaaja on toiminut perustellusti vilpittömässä mielessä. Hän ei siis ole tiennyt eikä hänen olisikaan pitänyt tietää lahjaa koskeneesta takaisinsaantiuhasta. Ensisijaisesti lahjansaajan tulee kuitenkin vaatia rintaperillisiltä täydennyksenä maksetun määrän palautusta. Jos tämä ei johda toivottuun tulokseen, on mahdollista sovittella takaisinsaantivastuuta. Ks. Lohi BLF 2005, s. 353. Tähän liittyen, ks. Lohi BLF 2005, s. 367-369, missä kirjoittaja käsittelee rintaperillisen palautusvastuuta perittävän velkojaa kohtaan.

tymään lahjansaajan kustannuksella. Jos pesään palautettu omaisuus ei ole enää tallella, ei lahjansaaja lähtökohtaisesti ole vastuussa omaisuuden myöhemmästä kohtalosta.²²⁵

Lahjan peräyttämällä on vaikutusta lahjansaajan täydennysvastuuseen. On ymmärrettävää, että kun lahjansaaja on joutunut luopumaan lahjaksi saamastaan omaisuudesta etusija-asemassa olevan vaateen täyttämiseksi, hänen ei tarvitse palauttaa tätä omaisuutta tai sen arvoa enää toiseen kertaa lakiosan täydennyksenä. Kyse on siitä, että menestyksenkäs takaisinsaanti mitätöi peräytetyksi tulleen lahjan. Lakiosaperillisen asemaa tulee nyt arvioida ikään kuin lahjoitusta ei olisi edes tapahtunut. Lahjaa ei siten tule ottaa huomioon lakiosan suuruutta määrättäessä. Lahjansaajalle ei tule myöskään asettaa lakiosan täydennysvelvollisuutta. Takaisinsaanti johtaa siihen, että lakiosasäännökset menettävät merkityksensä peräytetyksi tulleen saannon osalta.²²⁶

Kun lakiosan täydennyksen edellytykset täyttyvät, mutta lahjansaaja vastustaa kannetta vedoten siihen, että lahja on joko peräytynyt tai uhkaa tulla peräytetyksi TakSL:n säännösten nojalla, on huomioitava millä edellytyksin lahjansaajan väite voi menestyä. Jo syntyneen takaisinsaantivastuun tilanteessa lahjan peräyttäminen tulee ottaa huomioon niin lakiosan suuruutta kuin myös lahjansaajan mahdollista täydennysvastuuta määrättäessä. Rintaperillisten lahjansaajaa kohtaan nostama kanne joudutaan tällöin kokonaan hylkäämään. Lohen näkemyksen mukaan lahjansaajan täytyy voida vedota lakiosan täydennysprosessissa myös maksukyvyttömyysmenettelyn ulkopuolella tekemiinsä suorituksiin. Ratkaisevaa on, ovatko lahjan peräyttämisen aineelliset edellytykset täytyneet. Takaisinsaantivastuu voidaan ottaa kuitenkin huomioon vain, jos lahjansaaja oli TakSL:n nojalla velvollinen suoritukseen. Lahjansaaja ei voi vedota aiheettomaan palautukseen. Toisin sanoen hän ei voi aiheettomalla palautuksella velkojille huonontaa lakiosan täydennystä vaativan rintaperillisen asemaa.²²⁷

²²⁵ Lohi BLF 2005, s. 353-354. Lohen mielestä on kuitenkin mahdollista, että lahjansaaja voi joutua vastuuseen, jos lahjansaaja on pesälle omaisuutta palauttaessaan ymmärtänyt tai hänen olisi pitänyt ymmärtää, että osakkaat tulevat siirtämään omaisuuden velkojien ulottumattomiin. Ks. Lohi BLF 2005, s. 354.

²²⁶ Lohi BLF 2005, s. 355. Kirjoittaja huomauttaa, että kun omaisuus menee nyt perittävän velkojien hyödynnettäväksi, olisi perusteetonta tehdä PK 7:3.3:ssa tarkoitettuja laskennallisia lisäyksiä. Rintaperillisen ei tule päästä osalliseksi sellaisen omaisuuden arvosta, joka lopulta päättyy perittävän velkojien hyödynnettäväksi. Lahjansaajan ja rintaperillisen keskinäisen suhteen kannalta tilanne ei kuitenkaan ole välttämättä aina niin yksinkertainen. Ongelmana on, että lakiosaan liittyviä riitoja käytäessä ei aina tiedetä, onko lahjan peräyttämiseksi edellytyksiä ja tullaanko lahja lopulta peräyttämään. Kyse on siitä, miten tällaista erävarmuuden tilaa voidaan hallita ja järjestää. Ks. Lohi BLF 2005, s. 356.

²²⁷ Lohi BLF 2005, s. 356-357. Asiasta tarkemmin erityisesti ”vapaaehtoisesti” tehtyjen palautusten osalta velkojille sekä niiden arvioinnista ja suhteesta lakiosan täydennykseen, ks. Lohi BLF 2005, s. 357-360.

Lakiosajuttua käsittelevän tuomioistuimen tulee antaa myös takaisinsaantiuhalle merkitystä. Tuomioistuin ei voi sivuuttaa lahjansaajan takaisinsaantia koskevaa väitettä kevein perustein. Jos tuomioistuin menettelisi näin, se saattaisi helposti päätyä materiaalisesti virheelliseen ratkaisuun. Lahjansaajalle määrättäisiin liian suuri lakiosan täydennysvelvollisuus. Toisaalta takaisinsaantiväitettä ei rintaperillisten oikeussuojan kannalta voida hyväksyä myöskään liian heppoisin perustein. Lohen näkökannan mukaan tuomioistuimen tulee aidossa epätietoisuuden tilanteessa lykätä lakiosan täydennystä koskevan tuomion antamista. Näin voidaan välttää materiaalisesti virheellisesti ratkaisut. Toisin sanoen tuomioistuimen täytyy jättää juttu OK 14:4:ssä tarkoitetulla tavalla lepäämään ja jatkaa asian käsittelyä vasta, kun takaisinsaantia koskeva epäselvyys on riittäväällä tavalla poistunut.²²⁸

Tilanteessa, jossa lahjansaaja on jo tehnyt täydennyssuorituksen rintaperillisille, mutta joutuukin sen jälkeen vastaamaan velkojien takaisinsaantikanteeseen ja palauttamaan lahjan velkojille, aktualisoituu kysymys siitä, millä edellytyksillä lahjansaaja voi saada rintaperillisiltä takaisin maksamansa täydennyksen. Kuten on käynyt ilmi, lakiosan täydennyssuoritus ei pääsääntöisesti vapauta lahjansaajaa takaisinsaantivastuusta. Lahjansaajan palautusvaatimuksen menestymiseen ja arviointiin vaikuttaa se, onko lahjansaaja antanut rintaperillisille täydennystä vapaaehtoisesti eli sopimuksen perusteella vai oikeuden tuomion perusteella.²²⁹

Kun täydennystä on maksettu tuomion perusteella, on Lohi kannattanut lahjansaajan kannalta edullista ratkaisua. Hänen mukaansa palautusta voidaan vaatia siihen saakka, kunnes lahjansaajan takaisinsaantivastuu on kypsynyt niin lopulliseksi, että se voitaisiin ottaa lakiosan täydennysjuttua koskevan tuomion perusteeksi. Näin on vasta osapuolten välisen sopimuksen tai lainvoimaisen tuomion myötä. Täten Lohen mukaan kannetie on avoinna, ellei lahjansaajan palautusvelvollisuus velkojia kohtaan ole käynyt lopulliseksi jo ennen täydennysprosessin päättymistä.²³⁰ Jos kyse on sopimukseen perustuvasta täy-

²²⁸ Lohi BLF 2005, s. 360-361. On huomattava, ettei lepäämään jättäminen ole mikään ehdoton sääntö. Pelkälle takaisinsaannin teoreettiselle mahdollisuudelle ei voi antaa liiallista merkitystä. Takaisinsaantiuhan tulee olla todellinen. Lahjansaajan tulee saattaa todennäköiseksi, että perittävän jäämistö on ylivelkainen ja että lahjan peräyttämiseksi on TakSL:ssa säädetyt edellytykset. Jos tätä ei lahjansaaja pysty osoittamaan, on lakiosan täydennysjuttu ratkaistava aivan normaaliin tapaan. Oletuksena on, että lahja pysyy voimassa. Ks. Lohi BLF 2005, s. 361. Olen tästä kirjoittajan kanssa samaa mieltä. Toisaalta, jos materiaalisesti oikean ratkaisun tekeminen vaatii lepäämään jättämistä, ei tuomioistuimen tule myöskään liiaksi ujustella jutun lepäämään jättämistä.

²²⁹ Lohi BLF 2005, s. 362.

²³⁰ Lohi BLF 2005, s. 365. Kirjoittaja on sittemmin muuttanut näkemystään. Hän on antanut merkitystä lahjansaajan mahdolliselle tietoisuudelle takaisinsaantiuhasta jo täydennysprosessia käytäessä. Lohen

dennyssuorituksesta voi lahjansaaja vaatia rintaperillisille maksamaansa määrää takaisin ensinnäkin edellytysten raukeamisen perusteella. Toisekseen lahjansaaja voi vedota perusteettoman edun palautukseen.²³¹

5 Lakiosan täydennyksen ja perinnönjaon välisestä suhteesta

5.1 Lakiosan täydennys erotettava lakiosan vaatimisesta perinnönjaossa

Lakiosan täydennys on erotettava perinnönjakoa koskevasta menettelystä. Lakiosan täydennys eroaa perinnönjaossa toteutettavasta lakiosavaateesta kolmessa keskeisessä suhteessa. *Ensinnäkin* lakiosan täydennys tulee toteuttaa kanneteitse. *Toisekseen* lakiosan täydennyskanteen määräaika on lyhyt ja perinnönjaosta erillinen. *Kolmanneksi* täydennysvelvoite on rahamääräinen. Nämä elementit tekevät lakiosan täydennyksestä paitsi lakiosasäännösten myös perintökaaren jakojärjestelmänkin kannalta erikoislaatuisen instituution.²³²

Sen sijaan lakiosan vaatiminen ja siihen liittyen perittävän tekemiin luovutuksiin vetoaminen ovat itse perinnönjaossa toteutettavia asioita. Tällä tavoin rintaperillinen voi perinnönjaossa vetoamalla lahjoitukseen vaikuttaa siihen, miten suureksi hänen jäämistöosuutensa tulee. Individuaaliperiaatteen mukaan jokaisen rintaperillisen lakiosan suuruus lasketaan erikseen. Siten rintaperillisen tulee osata itse esittää lisäysvaatimus ja vedota lahjoitukseen perinnönjaossa. Pesänjakaja ei ex officio voi toimia tässä rintaperillisen etuja turvaten.²³³

PK 7:10 ilmaisee lakiosan täydennyksen menettelyllisen perussäännön.²³⁴ Täydennystä tulee vaatia kanteella. Oikeuskäytännössä on kuitenkin esiintynyt tapauksia, joissa pesänjakaja on ylittänyt kompetenssissa. Toisin sanoen pesänjakaja on ottanut kantaa laki-

mukaan perillisiä kohtaan nostettu kanne voi menestyä vain, mikäli lahjansaajalle myöhemmin syntyneitä takaisinsaantivastuuta voidaan pitää objektiivisesti arvioiden yllättävänä seurauksena. Olosuhteiden on täydennysprosessin aikana oltava sellaiset, ettei lahjansaajan olisi pitänytkaan ymmärtää lahjan peräytyvän TakSL:n säännösten nojalla, Ks. Lohi 2006, s. 363 ja av. 26. Ks. tarkemmin erityisesti oikeusvoimaa koskevien sääntöjen sekä jälkisattumusta koskevan opin merkityksestä, Lohi BLF 2005, s. 363-366. Jos oikeusvoimavaikutus ymmärretään Lohen näkemystä laajemmaksi, on hän esittänyt lahjansaajan kannalta vaihtoehtoiseksi suojamuodoksi tuomion purkua (OK 31:7). Ks. Lohi BLF 2005, s. 366.

²³¹ Lohi BLF 2005, s. 367.

²³² Saarenpää 1980, s. 397. Saarenpää huomauttaa osuvasti lakiosan täydennyksestä, että ”se ei ole jakopainotteisen järjestelmän liitännäinen vaan paljossa oma, käyttäjältään taitoa vaativa toimintamalli.” Ks. Saarenpää 1980, s. 397. Lakiosan täydennyskanne on luovutuksensaajan ja rintaperillisen välinen oikeudenkäynti. Oikeudenkäynnissä muilla osakkailla tai pesällä ei yleensä ole mitään sijaa. Ks. Lohi – Välimäki 1999, s. 35.

²³³ Lohi DL 1997, s. 822-823.

²³⁴ Kuten on jo todettu, PK 7:10:n mukaan lakiosan täydennystä on vaadittava *kanteella* vuoden kuluessa siitä, kun perillinen on saanut tiedon perittävän kuolemasta ja siitä perittävän tekemään lahjoitukseen tai muuhun oikeustoimeen sisältyvästä määräyksestä, joka loukkaa hänen oikeuttaan lakiosaan, kuitenkin viimeistään kymmenen vuoden kuluessa perittävän kuolemasta.

osan täydennykseen, vaikka se ei kuulu pesänjakajan ratkaisuvallassa oleviin asioihin.²³⁵

*”Tapauksessa KKO no 1127/20.06.1972/ no 676 RD 1971 perittävä oli yhdessä toisen puolisonsa kanssa vajaa vuosi ennen kuolemaansa lahjoittanut syytinkivelvoittein kiinteistönsä tästä avioliitosta olleelle rintaperilliselle. Perunkirjoituksessa kiinteistö oli kuitenkin edelleen merkitty perittävän ja tämän puolison omaisuudeksi ja se oli jäänyt keskinäisen testamentin nojalla lesken hallintaan. Aikaisemmasta avioliitosta ollut rintaperillinen sai tietää luovutuksesta vasta lesken kuoleman jälkeen ja vaati lahjan arvon ottamista huomioon lakiosansa määrättyssä. **Pesänjakaja arvioi lahjan luovutushetken mukaan ja velvoitti luovutuksensaajan suorittamaan lakiosansa vaativalle tämän suhteellisesta lakiosaa vastaavan määrän lahjan arvosta vähennettynä jakokustannuksilla.** Lakiosan vaatija moitti jakoa vaatien lahjan arvostamista jakohetken mukaan ja vastaajan velvoittamista suorittamaan lakiosan täydennyksenä tämän mukaan lasketun summan. Alioikeus hylkäsi kanteen katsoen jääneen näyttämättä, että arvostusta olisi tullut pääsäännöstä poiketen muuttaa. Turun HO muutti alioikeuden päätöstä siten, että vastaaja velvoitettiin suorittamaan korkoa jo suoritettulle lakiosalle perittävän jälkeen toimitetusta perunkirjoituksesta lukien, koska kiinteistö oli tuolloin vastaajan tietien merkitty perunkirjaan perittävän ja tämän puolison omaisuutena. KKO ei myöntänyt kantajalle muutoksenhakulupaa.”²³⁶*

*”Tapauksessa KKO no 1445/05.10.1973/ no 681 RD 1972 pesänjakaja oli perinnönjaossa muiden rintaperillisten vaatimuksesta katsonut yhden rintaperillisen saaneen ennakkoperintönä lahjanluontoisesti tilan, lisännyt lahjan arvon pesän säästöön ja velvoittanut luovutuksensaajan maksamaan muille rintaperillisille lakiosan täydennystä määräsommen. Luovutuksensaaja moitti jakoa vaatien muun muassa, että ennakkoperintön arvo oli poistettava pesän säästöä, koska lakiosan täydennystä ei oltu vaadittu kanteella tai jos tämä ei ollut mahdollista, että arvoa alennettaisiin. Muut rintaperilliset puolestaan vaativat jaon oikaisemista siten, ennakkoperintön arvo korotettaisiin ja lakiosa maksettaisiin heille tämän mukaisesti. Alioikeus oikaisi jakoa eräiden käyttösineiden osalta hyläten kanteet muuten toteennäyttämättöminä. **Itä-Suomen HO poisti perinnönjaossa annetun lausuman lakiosien täydennyksestä, koska täydennystä on PK 7:10 mukaisesti vaadittava kanteella.** Kun pesänjakaja oli velvoittanut luovutuksensaajan suorittamaan lakiosan täydennystä ja muut rintaperilliset olivat kanteessaan vaatineet heille maksettavan määrän korottamista, HO kuitenkin katsoi heidän kanteessaan vaatineen lakiosan täydennystä ja määräsi luovutuksensaajan suorittamaan määräsommen lakiosan täydennyksinä. KKO ei myöntänyt kummankaan osapuolen hakemaa muutoksenhakulupaa (Ään. 3-2).”²³⁷*

Pesänjakaja on tapauksissa ottanut itselleen tuomioistuimen roolin. Lakiosan täydennys on liitetty osaksi perinnönjakomenettelyä. Pesänjakajan toiminta on tapauksissa virheelistä. Jakajalla ei ole kelpoisuutta ratkaista tuomioistuimen toimivaltaan kuuluvia kysymyksiä.²³⁸

Hieman tuoreemmasta oikeuskäytännöstä on nostettava esille *Turun hovioikeuden tuomio 3.5.1996*. Turun hovioikeus piti ratkaisussaan lakiosan täydennystä ainoana keinona saada lakiosalaskelmaan mukaan myös pesän ulkopuolisia varoja.²³⁹ Tuomioistuin ei osannut havaita erottelua lakiosan vaatimisen ja lakiosan täydennyksen välillä. Lohi on tulkinnut Turun hovioikeuden kömmähdystä siten, että oikeus on ymmärtänyt sen, mitä laissa on säädetty lakiosaoikeuden realisesta toteuttamisesta koskevan myös perinnönjaon laskennallista vaihetta.²⁴⁰ Lohen mukaan väärinymmärrys käy erityisen selvästi

²³⁵ Saarenpää 1980, s. 397.

²³⁶ Tapausseloste kopioitu teoksesta Saarenpää 1980, s. 397-398.

²³⁷ Tapausseloste kopioitu teoksesta Saarenpää 1980, s. 398-399.

²³⁸ Saarenpää 1980, s. 399.

²³⁹ ”Vastaaja ei ollut vaatinut perittävän jälkeen lakiosan täydennystä PK 7:10:n mukaisella kanteella. Lakiosan täydennystä koskevaa kannetta ei voitu korvata lakiosavaatimuksella. Pesänjakajan päätös ottaa suosiolahjan huomioon vastaajan vaatimuksesta ei riittänyt korvaamaan lakiosan täydennystä koskevaa kannetta, kun lakiosan täydennykseen velvoitetut perilliset olivat moittineet jakoa tältä osin”, ks. Turun hovioikeuden tuomio 3.5.1996.

²⁴⁰ Lohi DL 1997, s. 823.

ilmi tuomioon sisältyvästä lakiosan täydennysvelvollisuutta koskevasta lausumasta. *Hovioikeuden mukaan pesänjakaja, joka oli antanut suurimman osan jäämistöstä lakiosaansa vaatineelle rintaperilliselle, oli näin velvoittanut muut perilliset suorittamaan lakiosan täydennystä.* Todellisuudessa kyse oli siitä, että perillisille oli vain jätetty heidän suhteellista perintöosuuttaan pienempi jako-osuus. Perillisiä ei siis ollut velvoitettu lakiosan täydennykseen.²⁴¹

Korkein oikeus osasi arvioida kysymystä oikealla tavalla. Ratkaisussaan KKO 1997:70 korkein oikeus toi esille sen, että rintaperillinen saa perinnönjaossa vedota perittävän tekemiin lahjoituksiin, vaikka lakiosan täydennyskannetta ei olekaan nostettu.²⁴²

On selvää, että PK 7 luvussa tarkoitettuihin laskennallisiin lisäyksiin voi ja niihin tulee ensisijaisesti vedota juuri perinnönjakoa koskevassa menettelyssä. Lakiosan täydennyskanteen käyttöön liittyvistä epäselvyyksistä on mainittava vielä edellä jo lyhyesti esiin nostettu korkeimman oikeuden ratkaisu KKO 1988:112.²⁴³

Tapauksessa kantajana ollut rintaperillinen moitti pesänjakajan toimittamaa perinnönjakoa sillä perusteella, että perittävän vastaajalle antamaa ennakkoperintöä ei ollut perintökaaren 6 ja 7 luvun mukaisesti otettu perinnönjaossa huomioon. Kanteeseen ei ollut sovellettava 7 luvun 10 §:ssä asetettua määräaika lakiosan täydennyskanteelle.

Tapauksessa rintaperillinen oli yrittänyt toteuttaa oikeutensa lahjansaajaa kohtaan vetoamalla perinnönjaossa tämän perittävältä saamaan luovutukseen. Pesänjakaja katsoi, ettei luovutusta pidä ottaa huomioon lakiosalaskelmassa. Tämän jälkeen rintaperillinen oli toiminut aivan oikein ja moittinut jakoa PK 23:10:ssä säädettyssä määräajassa. Moitertaita käsitellyt Turun hovioikeus kuitenkin hylkäsi kanteen, koska kannetta ei oltu pantu vireille PK 7:10:n mukaisessa määräajassa. Korkein oikeus onneksi kykeni havaitsemaan tämän räikeän virheen. Se muutti ratkaisua ja totesi, että kun tapauksessa on kyse perinnönjaon moitteesta, siihen ei ole sovellettava PK 7:10:n määräaikasääntöä.²⁴⁴

On varsin yleistä, että pesänjakajat pyrkivät kokonaisratkaisuun pesän hoidossa ja jaossa. Pesänjakaja siis haluaa toimia niin pesänselvittäjänä kuin pesänjakajanakin samoin kuin viime kädessä myös lakiosa- ja testamenttiriitojen ratkaisijana. Jos asia hahmotettaisiin näin puhtaasti, toimisi pesänjakaja eräänlaisena ensimmäisenä instanssina. Tässä

²⁴¹ Lohi DL 1997, s. 823.

²⁴² KKO lausui perusteluissaan asiasta seuraavasti: ”PK 7 luvun 3 § 3 momentin mukaan siinä tarkoitettu lahja on lakiosaan oikeutetun perillisen vaatimuksesta lisättävä pesän varoihin lakiosaa laskettaessa. Tähän ei vaikuta se, onko lahjan saajaa vastaan nostettu PK 7 luvun 10 §:n mukainen lakiosan täydennyskanne.”

²⁴³ Ratkaisussa KKO 1997:70 viitataan nimenomaisesti ratkaisuun KKO 1988:112.

²⁴⁴ KKO 1988:112 ja Lohi DL 1997, s. 823-824

mallissa tuomioistuimissa olisi vasta toinen instanssi, johon valitettaisiin pesänjakajan päätöksistä.²⁴⁵

Vaikka pesänjakaja saattaakin pyrkiä kokonaisvaltaisella toiminnallaan järkevään ratkaisuun, on tällainen toiminta vastoin nykyistä jäämistöoikeudellista lainsäädäntöämme. Perintökaari suojaa tässä mielessä asianosaisia. Se ei mahdollista sellaista toimintaa, joka vaarantaisi asianosaisten etuja ristiriitatilanteissa. On kuitenkin mahdollista, että pesän kaikki osakkaat hyväksyvät pesänjakajan toimivallan ylittävän menettelyn. Tällöin ongelmia ei varsinaisesti synny. Pesänjakajan velvollisuuksista säädetään PK 23:7:ssä²⁴⁶. Pesänjakajan perustehtäviin kuuluu saada osakkaat sopimaan jaosta.²⁴⁷

Ongelmalliseksi saattaa sopimuskonstruktion kannalta kuitenkin koitua, että laadittu jakokirja ei ole lakiosan täydennyksen osalta välittömästi täytäntöönpanokelpoinen asiakirja. Ongelmat aktualisoituvat, jos jaossa ei saavuteta osakkaiden välistä yksimielisyyttä ja pesänjakaja toimittaa jaon vastoin esimerkiksi lakiosan täydennysvelvollisen tahtoa. Jakoon sitoutuneet osakkaat ovat sopimusvastuussa sitoumuksistaan. PK 23:10 mahdollistaa osakkaille sen, että he voivat moittia pesänjakajan toimittamaa jakoa sekä materiaalisin että muodollisin perustein. Pesänjakajan kompetenssin ylitystä ei kuitenkaan kovin herkästi voida tulkita muotovirheeksi. Osakkaalla on mahdollisuus myös vedota OikTL:n pätemättömyysperusteisiin. Tässä konstruktiossa vetoaminen saattaa olla tavanomaista helpompaa, jos sopimukseen osallistunut osakas ei ole ollut tietoinen pesänjakajan toimivallan ja perinnönjaon rajoista.²⁴⁸

Pesänjakajan menettely saattaa aiheuttaa lakiosan täydennykseen oikeutetulle menetyksiä. Nimittäin jos täydennysvelvolliseksi määrätty osakas moittii pesänjakajan toimittamaa jakoa viitaten esimerkiksi kompetenssin puutteeseen, tulee tuomioistuimen kumota jako. Tällöin jos täydennykseen oikeutettu rintaperillinen ei ole moittinut jakoa ja täy-

²⁴⁵ Saarenpää 1980, s. 399 ja siinä viitattu Schmidt 1976, s. 155.

²⁴⁶ PK 23:7.1:n nojalla pesänjakajan on määrättävä perinnönjaon aika ja paikka sekä todistettavasti kutsuttava osakkaat toimitukseen. Pesänjakajan on, jos kaikki osakkaat ovat tulleet saapuville, koetettava saada heidät *sopimaan jaosta*. Jos sopimus saadaan aikaan, jako on toimitettava sen mukaisesti.

²⁴⁷ Saarenpää 1980, s. 399. Vaikka lakiosan täydennystä on vaadittava tuomioistuimessa nostettavalla kanteella, ei se tietenkään estä riidan osapuolia sopimasta asiasta. Jos lahjansaaja lupautuu palauttamaan rintaperilliselle tietyn määrän, on hän tahdonilmaukseensa sidottu. Oikeustoimen yleisten pätevyysedellytysten tulee kuitenkin täyttyä. Lakiosan täydennyksestä sopiminen voi olla osapuolille myös kannattavampi ratkaisu. Sopimisella voidaan säästää aikaa, vaivaa ja kustannuksia. Ks. Lohi 2006, s. 239.

²⁴⁸ Saarenpää 1980, s. 399-400, av. 31. Saarenpää painottaa, että ”käytännössä on kuitenkin omaksuttu se sopimusoikeuden yleisiä suuntaviivoja kuvaava ja myötäilevä näkemys, että jaossa sovitusta asioista ei toimitusjaossakaan ole mahdollista ajaa menestyksellä moitekannetta”.

dennyskanteen määräaika on kulunut umpeen, ei ole periaatteessa mahdollista enää menestyksekkäästi nostaa lakiosan täydennyskannetta.²⁴⁹

Pesänjakajan tulee täydennysvastuukysymyksiä järjestellessään säilyttää puolueettomuutensa. PK 7:10:ssä tarkoitetun vaatimuksen esittäminen on aina osakkaan omalla vastuulla, eikä jakajan tule häntä siihen erityisesti kehottaa. Kun täytettyihin lahjoituksiin puuttuminen ei kuulu pesänjakajan toimivaltaan, hänen ei tule edes kiinnittää osapuolten huomiota tähän kysymykseen, ellei se millään tavoin tule esille jaon yhteydessä. Kyse on perimmiltään siitä, kuinka aktiivista pesänjakajan materiaallinen prosessinjohto saa olla. Ei ole selvää ohjetta siihen, mitä asioita pesänjakaja saa tai hänen tulee tiedustella jaon osapuolilta ja mitkä asiat hän puolestaan voi ottaa esille vain asianosaisten aloitteesta.²⁵⁰

Pesänjakaja- ja tuomioistuinmenettelyjen keskinäistä suhdetta on jouduttu pohtimaan lakiosan täydennyksen ohella myös PK 3:3.2:n mukaista palautusvastuuta koskevissa riidoissa. Lohen näkökannan mukaan molemmissa juttutyypeissä on esitettävissä hyviä perusteita sille, että tuomioistuin voi ainakin tietyissä rajoissa ottaa itse kantaa perillisten jako-osuuksien suuruuteen ja tältä pohjalta antaa ratkaisunsa lahjansaajaa vastaan käytävissä riidassa. Onkin pidetty mahdollisena, että tuomioistuin antaa suoritustuomion lahjansaajaa kohtaan ilman, että tilanne olisi ensin pesänjakajan määritettävissä.²⁵¹

5.2 Täydennysvastuun määrittäminen ja perinnönjako

5.2.1 Yleistä

Lahjansaaajan täydennysvastuusta päätetään siviiliprosessissa, mutta lakiosien suuruudet määrätään yleensä PK 23 luvun säännösten mukaisesti perinnönjaossa. Tästä aiheutuu ongelmia täydennysriitaa käsittelevälle tuomioistuimelle. Ei ole täysin selvää, kummasa menettelyssä lakiosan suuruus tulisi tässä tilanteessa määrätä. Lakiosan täydennystä

²⁴⁹ Saarenpää 1980, s. 400. Saarenpää on kommentoinut edellä selostettuja tapauksia, joissa pesänjakaja ylitti kompetenssinsa seuraavasti: ”Jos taas lakiosaperillinen itse moittii jakoa, hänen kanteensa on jälkimmäisen, Itä-Suomen HO:n tuomion tapaan mahdollista tulkita lakiosan täydennystä koskevaksi. Tällöinkin kanne saattaa kuitenkin kariutua määräajan menetykseen. Niinpä kummassakin edellä selostetuista tapauksista kanteet nostettiin määräajan jo kuluttua umpeen. Vastajat eivät kuitenkaan tähän vedonneet. Näin he joutuivat täydennysvelvollisiksi tilanteessa, jossa täydennys itse asiassa tapahtui jo lakiosasäännösten rajojen ulkopuolella. Perinnönjaon moiteaika oli käytettävissä, mutta siitä poikkeava täydennyskanteen määräaika oli ylitetty. Kun tuomioistuimet vakiintuneen käytännön mukaisesti eivät viran puolesta ota huomioon jäämistöoikeudellisten määräaikojen menetyksiä, lakiosasäännösten rajat ylitettiin osin pesänjakajien virheellisen toiminnan ja osin vastaajien passiivisuuden vuoksi.” Ks. Saarenpää 1980, s. 400.

²⁵⁰ Lohi 2006, s. 239-240 ja av.10. Lohen mukaan ”oma-aloitteista informointia jakajan on syytä välttää ainakin siinä tapauksessa, että kanne tulisi nostettavaksi osakasta vastaan”. Ks. Lohi 2006, s. 240.

²⁵¹ Lohi 2009, s. 418.

käsittävän tuomioistuimen toimintaan vaikuttaa olennaisesti se mihin vaiheeseen perinnönjako on edennyt, kun täydennysvastuuasia tulee oikeuteen.²⁵²

5.2.2 Perinnönjako toimitettu ennen täydennysvastuuprosessia

Jos lakiosan täydennystä käsittelevä tuomioistuin pääsee arvioimaan täydennysriitaa lainvoimaiseksi tulleen perinnönjaon pohjalta, tuomioistuin voi periaatteessa suoraan velvoittaa lahjansaajan suorittamaan lakiosan täydennystä rintaperilliselle. On kuitenkin kysyttävä, voiko tuomioistuin aina velvoittaa lahjansaajan lakiosan täydennykseen suoraan perinnönjaossa tehtyjen ratkaisujen perusteella. Perinnönjaon ulkopuolisen lahjansaajan kannalta on selvää, ettei perinnönjaossa tehdyillä ratkaisulla voi olla suoranaista vaikutusta häneen. Häntä ei voida asettaa täydennysvelvolliseksi eikä hänen täydennysvelvollisuutensa laajuutta voida määrätä suoraan perinnönjaon lopputuloksen pohjalta. Perinnönjako muodostaa ainoastaan lähtökohdan. Tätä sääntöä tulee noudattaa sekä sopimusjaossa että toimitusjaossa.²⁵³

Jos lahjansaaja sitä vastoin on perillinen ja siten mukana perinnönjaossa ja perinnönjakoon on päädytty sopimuksen perusteella, ovat osapuolet tekemäänsä sopimukseen sitottuja. Mikäli kyse on toimitusjaosta on pohdittava sitä, onko pesänjakajan lainvoimaisella jakoratkaisulla täydennysvastuuprosessiin ulottuva oikeusvoimavaikutus. Voiko tuomioistuin siis nojautua perinnönjaossa vahvistettuihin lakiosiin ja tehdä lakiosan täydennystä koskevan ratkaisun tältä pohjalta vai tuleeko sen itse ottaa kantaa lakiosiin? Perinnönjaossa tehtyihin ratkaisuihin voidaan liittää oikeusvoimavaikutus siltä osin kuin kysymys on reaalisen pesän jakamisesta. Jakaja ei kuitenkaan voi edellä esitetyn mukaisesti ottaa kantaa pesän ulkopuolisiin varoihin. Tällaiset ratkaisut eivät sido lakiosan täydennystä käsittelevää tuomioistuinta. Lahjansaaja-perillinen voi siten riitauttaa lainvoimaiseksi tulleen jaon lopputuloksen siltä osin kuin siinä on määrätty perittävän antamien lahjojen oikeusvaikutuksista.²⁵⁴

5.2.3 Täydennysvastuuprosessin aikana toimitettu perinnönjako

Lakiosan täydennys on PK 7:10:ssä asetetun määräaika säännöksen vuoksi pantava useimmiten vireille ennen kuin perinnönjako on valmistunut. Tuomioistuimen tulee tällöin hankkia lakiosan suuruutta koskeva selvitys jollakin muulla tavalla. Tuomioistuin voi tällaisessa tilanteessa menetellä kolmella vaihtoehdoisella tavalla. *Ensinnäkin* se voi

²⁵² Lohi 2006, s. 275. Lohi käsittelee asiaa pääsääntöisesti PK 3:3.2-vastuun kannalta, mutta samoja sääntöjä ja argumentteja voitaneen noudattaa pääosin myös lakiosan täydennykseen.

²⁵³ Lohi 2006, s. 276.

²⁵⁴ Puolesta ja vastaan argumentoinnista Lohi 2006, s. 277-279. Ks. myös Saarenpää 1980, s. 409-411.

velvoittaa lahjansaaajan suoritukseen, jonka lopullinen sisältö jää vastaisuudessa toimitettavan perinnönjaon varaan. *Toisekseen* se voi jättää täydennysvastuujutun lepäämään, kunnes on toimitettu lainvoimaiseksi tullut perinnönjako. Lopullisen tuomionsa tuomioistuimien voi antaa tällöin vasta perinnönjaon valmistumisen jälkeen. *Kolmanneksi* se voi suorittaa itse laskennallisen perinnönjaon ja antaa tältä pohjalta lahjansaaajaa velvoittavan tuomion.²⁵⁵

Ensimmäisen vaihtoehdon mukaisesti tuomioistuin ei anna tuomiota täsmällisenä, vaan täydennysvastuun lopullinen suuruus jätetään perinnönjaossa vahvistettavaksi. Tätä vaihtoehtoa käyttämällä tuomioistuin siis jättää vastuun lopullisen sisällön perinnönjako-osta huolehtivan määrättäväksi. Tällainen menettelytapa olisi ongelmallinen ulkopuolisen lahjansaaajan näkökulmasta. Perinnönjaolla ei tule olla ulkopuolista lahjansaaajaa sitovaa vaikutusta. Hänellä on oikeus saattaa jaon lopputulos tuomioistuimen arvioitavaksi. Jos kyse on lahjansaaaja-perillisestä on lahjansaaajan lopullisen aseman määräytymiselle perinnönjaon lopputuloksen pohjalta enemmän perusteita²⁵⁶. Lainvoimaiseksi tulleeseen perinnönjakoon tulee liittää negatiivinen oikeusvoimavaikutus sekä sopimusjaoissa että toimitusjaoissa. Perinnönjako osoittaa lopullisesti rintaperillisten lakiosan suuruuden ja näin määrittää myös lahjansaaajan mahdollisen täydennysvastuun.²⁵⁷

Tuomioistuin voi toisekseen jättää lakiosan täydennystä koskevan kanteen lepäämään (OK 14:4).²⁵⁸ Se siis pidättäytyy ratkaisun antamisesta, kunnes perinnönjako on toimitettu. Kanteen käsittelyä jatketaan vasta kun perinnönjako on saanut lainvoiman. Tämän jälkeen tuomioistuin antaa lopullisen tuomion. Lepäämään jättämisen mallissa lopullisen sisällön lahjansaaajan täydennysvastuulle antaa nimenomaan lakiosan täydennystä käsittelevä tuomioistuin. Tätä ei tee siis pesänjakaja eikä jaon moitetta käsittelevä tuomioistuin. Erityistä merkitystä tällä erolla voidaan katsoa olevan silloin, kun täydennys-

²⁵⁵ Lohi 2006, s. 280.

²⁵⁶ Lahjansaaaja-perillinen on voinut perinnönjaossa puhevaltaa käyttämällä ja sitä tarvittaessa moittimalla varmistaa, ettei jako loukkaa hänen oikeuttaan. Hänellä on myös ollut erityinen syy valvoa etujaan, koska hän on jo oikeudessa käydyin lakiosan täydennysprosessin johdosta tiennyt häntä uhkaavasta täydennysvastuusta. Ks. Lohi 2006, s. 284.

²⁵⁷ Lohi 2006, s. 281-284. Kun nyt pesänjakajan toimittaman jaon taustalla on oikeuden antama tuomio, jossa lakiosien määritys on nimenomaisesti osoitettu erilliseen jakoon, niin koko tältä delegoinnilta menisi pohja, jos asia vielä lainvoimaiseksi tulleen perinnönjaonkin jälkeenkin voitaisiin saattaa oikeuden tutkittavaksi. Oikeusvoimavaikutuksen antaminen ei myöskään loukkaa lahjansaaaja-perillisen eikä rintaperillisen oikeusturvaa. He ovat voineet jo lakiosan täydennysprosessissa annetun tuomion perusteella käsittää, että perinnönjaossa riidellään lahjansaaaja-perillisen täydennysvastuun suuruudesta. Heillä on vielä ollut käytettävissään perinnönjaon moite ja valitukset ylempiin oikeusasteisiin. Ks. Lohi 2006, s. 284.

²⁵⁸ Ks. täydennyskanteen lepäämään jättämisestä myös tutkielman luku 4.4.4.

vaatimus on kohdistettu perillisiin ulkopuoliseen lahjansaajaan. Tällöin ei synny väli-tilaa, jonka aikana ulkopuolista lahjansaajaa rasittaisi sisällöltään epämääräinen suoritusvelvollisuus, vaan lakiosan täydennystä koskeva tuomio saadaan jo ensivaiheessa täsmällisenä. Lahjansaajalle ei myöskään voi tulla vastuuta, jonka sisältö voisi mahdollisesti määräytyä perillisten kesken toimittaman perinnönjaon pohjalta. Perinnönjaolla ei ole lepäämään jättämisen menetelmässäkään ulkopuolista lahjansaajaa sitovaa vaikutusta. Lahjansaaja voi jaon jälkeen jatkuvassa oikeudenkäynnissä riitauttaa toimituksen lopputuloksen. Lakiosan täydennystä käsittelevä tuomioistuin voi hyödyntää perinnönjaon antamaa informaatiota, mutta sillä on valta ja velvollisuus päättää, kuinka suureksi lakiosasta puuttuva määrä nousee.²⁵⁹

Jos lahjansaajana on lahjansaaja-perillinen, sitoo myös lepäämään jättämisen mallissa lainvoimainen perinnönjako lakiosan täydennystä käsittelevää tuomioistuinta. Lepäämään jättämisen malli on kuitenkin erityisen toimiva, koska nyt tuomioistuin itse määrittää täydennysvastuun lopullisen sisällön. Täten sillä on paremmat mahdollisuudet vaikuttaa lahjansaajalle säilytettävän vastuun laajuuteen. Tuomioistuin pääsee arvioimaan tietyn harkittavana olevan tuomion konkreettisia vaikutuksia ja sen asiallista hyväksyttävyyttä. Tällaista mahdollisuutta sillä ei ole, mikäli vastuun lopullinen määräytyminen jätetään vastaisessa perinnönjaossa tapahtuvaksi.²⁶⁰

Lakiosan täydennyskannetta käsittelevä tuomioistuin voi kuitenkin ottaa myös suoraan kantaa lakiosien suuruuteen ja määrätä täydennysvelvollisuuden tältä pohjalta. Tuomioistuin siis tavallaan toimittaa itse perinnönjaon ja määrittää siinä lakiosien suuruudet. Näin se voi antaa täsmällisen ja lopulliseksi tarkoitetun tuomion lakiosan täydennyksestä.²⁶¹ Saarenpää on kannattanut tällaista menettelytapaa. Hän näkemyksensä mukaan lakiosan täydennyksestä määrääminen kuuluu koko laajuudessaan tuomioistuimelle. Saarenpää ei kannata edes lakiosien suuruuden määrittystä perinnönjaossa.²⁶²

²⁵⁹ Lohi 2006, s. 286-288. Kirjoittaja huomauttaa, että ratkaisumalli lienee jäänyt havaitsematta Saarenpäältä. Saarenpää ei ole huomoinut ”sitä vaihtoehtoa, että oikeus kyllä viime kädessä päättäisi mahdollisen täydennysvastuun laajuudesta mutta samalla jättäisi osan ratkaisun vaatimasta selvitystyöstä pesänjakajan tehtäväksi”.

²⁶⁰ Lohi 2006, s. 288-289.

²⁶¹ Lohi 2006, s. 290.

²⁶² Saarenpää 1980, s. 401-412.

5.3 Luovutuksensaajan oikeussuojan tarve ja tasausmenettelyn poikkeuksellisuus tuomioistuinmenettelyn tukipilareina

Saarenpään näkökannan mukaan ”tasajaon periaatteen suojaksi on luotu ylimääräinen, tavanomaisia siviilioikeudellisia pätemättömyysperusteita ankarampi kannease, lakiosan täydennyskanne.”²⁶³ On huomioitava, että tällaisen poikkeuksellisen menettelytavan mahdollistaminen lakiosaperillisen käyttöön vaatii lisäperusteluja. Asiaa ei ole mahdollista arvioida vain jäämistöoikeudellisesta näkökulmasta ja järjestelmän käytännöllisyyttä painottaen. Tärkeää on painottaa sitä vastoin, että lakiosan täydennyksessä luovutuksensaajan oikeussuojan tarve korostuu. Luovutuksensaaja on oikeutettu siihen, että hänen saannolleen on annettava takeita sen pysyvyydestä. Jo täytettyihin oikeustoimiin ei voida puuttua heppoisin perustein, vaan on edellytettävä tarkoin jäsennellyjä menettelytapoja. Luovutuksensaajan oikeussuojan turvaaminen siis edellyttää, että tuomioistuin päättää lakiosan täydennyksestä.²⁶⁴

Tuomioistuinta täydennyskanteen ratkaisijana puoltaa Saarenpään mukaan myös se, että luovutuksensaajan oikeussuojan kannalta on tärkeää, että täydennyskanne ratkaistaan mahdollisimman nopeasti. Oikeussuojan kannalta on olennaista, että tuomioistuin toteaa palautusvelvollisuuden ilman, että ”se jää missään määrin muista toimituksista ja niiden mahdollisista moitteista riippuvaksi.” Perinnönjakomenettely ei aina täytä luovutuksensaajan oikeussuojalle asetettavissa olevia vaatimuksia.²⁶⁵

Tuomioistuin vetoamiseen menettelyyn liittyy kuitenkin myös ongelmia. Jos lakiosan täydennystä käsittelevä tuomioistuin alkaa itsenäisesti selvittämään lakiosien suuruutta, joutuu se huolehtimaan asioista, jotka ovat yleensä pesänjakajan tehtäviä. Pesänjakajan rooli ymmärretään tavallisesti aktiiviseksi. Perinnönjaon toimittaminen edellyttää usein laajojenkin selvitysten hankkimista. Jaon toimittaminen voi vaatia itsenäistä toimintaa ja joustavuutta. Tämä ei ole välttämättä ominaista tuomioistuimelle. Lohen mukaan ”juuri tästä syystä perintöriitoja ei meillä yleensä ratkaista ensi vaiheessa alioikeudessa,

²⁶³ Saarenpää 1980, s. 409-410.

²⁶⁴ Saarenpää 1980, s. 409-410. Ruotsalaisessa lainvalmistelutyössä on jo 1925 esitetty näkemys, että lakiosan täydennyskanne merkitsee puuttumista muutoin siviilioikeudellisesti pätevään sopimussuhteeseen, ks. SOU 1925:43, s. 320. Lohi on todennut, että ”täytettyihin oikeustoimiin puuttumista on pidetty siinä määrin poikkeuksellisenä ratkaisuna, että lahjansaajan oikeussuojan toteutumista ei ole haluttu jättää perinnönjakomenettelyä ja jaon moitetta koskevien sääntöjen varaan. Pesänjakaja voi siis oikeutemme mukaan kyllä päättää kaikista reaalisien pesän jakamiseen kuuluvista kysymyksistä, mutta pesän ulkopuolisista varoista täytettäviä velvollisuuksia hänellä ei ole valtaa määrätä”. Ks. Lohi 2006, s. 278.

²⁶⁵ Saarenpää 1980, s. 410-411. Erityisesti testamenttiin rinnastuvien lahjojen osalta tuomioistuimen rooli korostuu. Luovutuksensaajana voi tällöin olla täysin ulkopuolinen taho. Hänellä täytyy olla oikeus olla vastaajana lakiosan täydennystä koskevassa oikeudenkäynnissä. Ks. Saarenpää 1980, s. 410-411.

vaan niitä varten on luotu pesänjakajainstituutio ja tehty siitä eräänlainen tuomioistuimen uloke.²⁶⁶

Tuomioistuin pystynee kuitenkin selvittämään rintaperillisten lakiosien suuruuden siten, että se voi antaa asiassa ratkaisun. Lakiosalaskelman perustana on rintaperillisiltä saatu informaatio. Rintaperillisen tulisi voida jo kanteessa antaa selvitystä lakiosansa suuruuteen vaikuttavista tekijöistä. Aarnio ja Kangas ovatkin katsoneet, että kantajan tulee jo haastehakemuksessa esittää vaatimuksensa tueksi lakiosalaskelma, joka osoittaa, ettei reaalinen jäämistö riitä hänen lakiosaoikeutensa toteuttamiseen. Lahjansaaja-vastaajan on puolestaan alioikeusprosessin kuluessa esitettävä perusteet kanteen vastustamiselle.²⁶⁷

Jos perittävältä on jäänyt leski ja puolisoilla on avio-oikeuden alaista omaisuutta, tuomioistuimen ei kuitenkaan pitäisi yleensä määrittää lakiosien suuruutta ennen kuin lesken ja perillisten kesken on toimitettu ositus. Tätä voidaan perustella sillä, että ennen osituksen toimittamista voi olla mahdotonta luotettavasti arvioida, kuinka suureksi perittävän reaalinen jäämistö lopulta muodostuu. Tällaisessa tilanteessa tuomioistuimen tulisi jättää lakiosan täydennyskanne lepäämään.²⁶⁸

Tuomioistuin saattaa menetellä niin, että se sinänsä määrittää niin kantajan lakiosan kuin lakiosan täydennyksenkin suuruuden, mutta kuitenkin jättää reaalisesti suoritettavan määrän avoimeksi. Tuomioistuin siis velvoittaa lahjansaajan maksamaan lakiosan täydennyksenä tietyn summan. Samalla se kuitenkin toteaa, että lahjansaaja saa vähentää summasta sen määrän, jonka lakiosaperillisen näytetään saaneen perittävän jälkeen toimitettavassa perinnönjaossa.²⁶⁹ Lohen näkemyksen mukaan täydennysvastuuta ei kuitenkaan tulisi määrittää näin. Jos tuomioistuin tietää lakiosien suuruuden, se tietää myös kuinka paljon rintaperillisellä on oikeus saada reaalisessa jaossa. Lakiosan suuruuden määrittäminen edellyttää, että myös pesän reaalinen säästö ja kaikki muutkin reaaliset

²⁶⁶ Lohi 2006, s. 292.

²⁶⁷ Lohi 2006, s. 292 ja Aarnio – Kangas 2009, s. 948-949. Rintaperillisen lakiosan ja siitä puuttuvan määrän arviointi ei kuitenkaan aina vaadi laajoja selvityksiä. Voi olla, että ainoa kiistakysymys on, täyttääkö lahjansaajalle annettu lahja PK 7:3.3:n tunnusmerkistön. Tuomioistuin pääsee tällöin suoraan pohtimaan lakiosan täydennyksen edellytyksiä. Erityistä tarvetta turvautua pesänjakajan toimittamaan jakoon ei siten välttämättä ole. Järjestelmässämme ei ole myöskään pesänjakajakakkoa. Vaikka perinnönjaon erimielisyydet onkin tarkoitettu ensisijaisesti pesänjakajan ratkaistavaksi, kuolinpesän osakkaita ei voida estää heidän kaikkien niin halutessa riitelemästä asiasta suoraan alioikeudessa. Lakiosien määrittäminen saattaa siten normaaleissakin perinnönjaossa tulla tuomioistuimen tehtäväksi jo jaon osapuolten aloitteesta. Ks. Lohi 2006, s. 292-293.

²⁶⁸ Lohi 1999, s. 240-241 ja Lohi 2006, s. 293. Olen asiasta samaa mieltä kirjoittajan kanssa. Lepäämään jättämiseen on syytä turvautua, jos ositusta ei ole faktisesti toimitettu.

²⁶⁹ Lohi 2006, s. 295, Rautiala 1978, s. 13 ja Saarenpää 1980, s. 303. Ks. tältä osin myös KKO 1970 II 13.

jaon lopputulokseen vaikuttavat asiat ovat selvillä. Mikäli lakiosan täydennystä käsittelevä tuomioistuin katsoo pystyvänsä määrittämään kantajan lakiosan ja siitä puuttuvan määrän, tulee sen antaa sisällöltään täsmällinen tuomio.²⁷⁰

Tuomioistuimen tulisi antaa lakiosan täydennystä koskeva ratkaisunsa mielestäni joko lepäämään jättämisen menetelmää hyödyntäen tai sitten sen tulisi antaa suoraan itsenäisen ja täsmällinen ratkaisu. Kuolinpesät ja tilanteet poikkeavat kuitenkin toisistaan niin paljon, että ei ole esitettävissä selvää ohjetta siihen, mitä menetelmää tulisi kulloinkin noudattaa. Lepäämään jättämistä voidaan mielestäni suosittaa etenkin sellaisiin tilanteisiin, joissa kyse on laajasta kuolinpesästä ja perittävän antamat lahjoitukset ovat lisäksi olleet huomattavia. Epäselvyys perustelee lepäämään jättämistä. Sen sijaan vähävaraisissa ja muutenkin ”yksinkertaisissa” kuolinpesissä tuomioistuin voinee suoraan antaa lakiosan täydennystä koskevan ratkaisunsa. Tilanne voi olla esimerkiksi sellainen, että perittävän omaisuus on koostunut vain maatilasta, jonka hän on lahjoittanut. Tällöin lieenee turhaa turvautua lepäämään jättämisen menetelmään.

5.4 Rintaperillisen passiivisuudesta ja laiminlyönneistä perinnönjaossa

Rintaperillinen voi jättää perinnönjaossa vetoamatta lakiosaoikeuteensa. Täten hänen perilliskumppaninsa voivat tavallaan saada enemmän kuin heille kuuluisi. Onko rintaperillisen passiivisuus tai laiminlyönti perinnönjaossa peruuttamatonta hänen oikeuksiensa kannalta? Miten rintaperillisen tällainen menettely vaikuttaa lahjansaajan oikeusasemaan?

Lohen näkökannan mukaisesti rintaperillisen laiminlyönti ei saa huonontaa kenenkään sellaisen jäämistöintressentin asemaa, jonka oikeudella on perintöosuusvaadetta parempi etusija. Testamenttien ja lahjanlupausten tulee väistyä vain siltä osin kuin ne väistysivät, mikäli rintaperillinen olisi valvonut etujaan täysimääräisesti perinnönjaossa. Lahjansaajalle tulee aktualisoitua vain sellainen täydennysvelvollisuus, mikä hänelle olisi syntynyt ilman rintaperillisen laiminlyönnejä. On huomioitava myös, että rintaperillisen laiminlyöntien ei ehdottomasti tule johtaa siihen, että hän menettäisi mahdollisuutensa vaatia lakiosan täydennystä tai lahjan taikka testamentin täyttämättä jättämistä. Olennaista on turvata se, ettei kenenkään intressentin oikeusasema huonone rintaperillisen laiminlyöntien seurauksena²⁷¹

²⁷⁰ Lohi 2006, s. 295.

²⁷¹ Lohi DL 1997, s. 829 ja siinä viitattu Saarenpää 1980, s. 383, av. 8, jossa todetaan, että perillinen voi vaatia lakiosan täydennystä, vaikka ei olisikaan esittänyt jaossa lakiosavaatimusta. ”Täydennyksen määrä

Pesän ulkopuolinen lahjansaaja voidaan velvoittaa suorittamaan se määrä, joka rintaperillisen lakiosasta olisi jäänyt puuttumaan, jos rintaperillinen olisi toteuttanut oikeutensa jaossa. Rintaperillisen tulee käyttää kaikkia asianmukaisia jäämistöoikeudellisia suoja-keinoja perinnönjaossa. Lahjansaajan täydennysvelvollisuuden suuruus määräytyy tämän mukaisesti.²⁷²

Jos kyse on pesän osakasta vastaan nostetusta lakiosan täydennyskanteesta ja rintaperillinen on ollut tietoinen hänen oikeuttaan loukkaavasta lahjoituksesta jo perinnönjaon hetkellä, on rintaperilliselle ollut mahdollisuus toteuttaa oikeutensa jo jaossa. Tältä osin voidaan argumentoida lakiosan täydennystä vaativan kannalta sekä myönteisellä että negatiivisella tulkinnalla. Myönteistä tulkintaa perustelee se, että kun rintaperillinen olisi voinut toteuttaa oikeutensa jo perinnönjaossa, täyteenkään suoritukseen velvoittaminen ei loukkaa lahjansaaja-perillisen materiaalista jakoasemaa. Lahjansaaja-perillisen voidaan katsoa vain joutuvan suorittamaan sen, minkä hän on rintaperillisen laiminlyönnin seurauksena saanut liikaa. Täten on mahdollista tulkita tilannetta siten, että oikeutensa laiminlyönyt rintaperillistä kohtaan ei tässä tilanteessa ole yhtä perusteltua liittää hänen oikeuksiaan lakkauttavia vaikutuksia kuin jos intressentinä olisi perinnönjaon ulkopuolinen lahjansaaja. Rintaperillinen säilyttäisi mahdollisuuden täyteen lakiosan täydennykseen. Lohen mukaan tilannetta ei kuitenkaan tule tulkita tällä tavalla. Lainvoimaisen jaon tulee kirjoittajan mukaan lähtökohtaisesti ”merkitä lopullista selvitystä niiden asioiden kannalta, jotka voidaan jaossa ratkaista”. Lahjansaaja-perillisen perusteltuja odotuksia tulisi suojata. Rintaperillisen laiminlyönnille voitaisiin siten tätä taustaa vasten antaa jopa hänen oikeutensa kokonaan lakkauttava vaikutus.²⁷³

Näin ankara tulkinta olisi kuitenkin lakiosan täydennystä vaativan kannalta kohtuuton. Lohen loppupäätelmän mukaan tulee rintaperillisen laiminlyönnille antaa lahjansaaja-perillistä vastaan sama vaikutus kuin suhteessa ulkopuoliseen lahjansaajaan nähden. Lahjansaaja-perillisen täydennysvastuu tulee siis määrätä yhtä laajaksi kuin mitä se olisi ollut, jos rintaperillinen olisi vedonnut oikeuksiinsa jo jaossa.²⁷⁴

rajoittuu kuitenkin siihen, mitä pesästä ei olisi voitu saada”. Ks. myös edellä väistymisjärjestyksestä esitettyä. Aarnio ja Kangas ovat vuonna 1991 tulkinneet asiaa toisin, ks. Aarnio – Kangas 1991, s. 405. Lohi on esittänyt tätä kohtaan kritiikkiä. Ks. tarkemmin Lohi DL 1997, s. 830.

²⁷² Lohi DL 1997, s. 831.

²⁷³ Lohi DL 1997, s. 831.

²⁷⁴ Lohi DL 1997, s. 831. Kirjoittajan mukaan rintaperillisen velvollisuus vedota lahjansaajan perittävältä saamiin lahjoituksiin jo jaossa voi aiheuttaa ongelmia. Kun tietyn luovutuksen huomioiminen lakiosalaskelmassa saattaa olla riittävä, voi siihen vetoaminen pitkittää jakoprosessia. Rintaperilliselle voi olla tärkeää saada edes osa jäämistövaroista. Tällöin on mahdollista menetellä siten, että rintaperillinen jakaa

Kaiken kaikkiaan perillisen menettely ei saa huonontaa lahjansaajan asemaa. Lahjansaajan täydennysvelvollisuus ei siis voi kasvaa rintaperillisen passiivisuuden tai laiminlyöntien seurauksena. Rintaperillinen joutuu kärsimään menettelynsä seuraamukset. Hän ei voi niitä säilyttää muiden intressenttien kannettavaksi.²⁷⁵

6 Lakiosan täydennys de lege ferenda

6.1 Näkökohtia lakiosan oikeutuksesta ja tarpeesta nykyaikana

6.1.1 Argumentteja lakiosan puolesta

Lainvalmistelutöissä, joiden seurauksena lakiosajärjestelmä tuli nykyisessä muodossaan oikeusjärjestyksemme, ei kovinkaan merkittävästi perustella lakiosasäännösten tarvetta. Lainvalmistelukunnan ehdotuksessa uudistusta perusteltiin lähinnä vetoamalla tarpeeseen poistaa maalais- ja kaupunkilaisoikeuden välinen ero. Lakiosajärjestelmän oikeutusta ja tarvetta perusteltiin vain lyhyesti toteamalla, että järjestelmä tulisi rintaperillisten sekä ottolasten ja näiden jälkeläisten turvaksi tarkoituksena taata näille ”perillisen omaisuudesta sellainen määräosa, kuin lainsäätäjän harkinnan mukaan on pidettävä kohtuullisena”.²⁷⁶

Oikeuskirjallisuudessa on katsottu, että perintöoikeus on olemassa sukua varten omaisuuden siirtämiseksi suvun sisällä polvelta toiselle. Käytännöllisempiäkin näkökohtia on esitetty. Lakiosaoikeutta voidaan puolustaa sillä, että perheessä vallitsevan yhteisyyden vuoksi vanhempien omaisuus on jo heidän eläessään faktisesti ainakin jossakin määrin vanhempien ja lasten yhteisomaisuutta, jolloin lakiosaoikeus turvaa asiantilan jatkumisen. Lakiosaoikeuden voidaan katsoa myös edistävän rintaperillisten keskinäistä yhdenvertaisuutta ja suojaavan heitä vanhempien painostukselta, jolla nämä perintöoikeuden menettämisen uhkaa käyttäen ehkä pyrkivät vaikuttamaan lapsensa elämäntapoihin taikka aviopuolison tai ammatin valintaan. Niin ikään lakiosaoikeuden on katsottu estävän lasten välistä kilpailua perinnöstä ja siten rauhoittavan tilannetta perheen sisällä. Tähän liittyen sen on myös katsottu vähentävän testamentin moitekanteita. Lakiosaoikeuden on katsottu lisäksi edistävän perinnön jakautumista ja siten estävän omaisuuden keskittymistä. Niin ikään lakiosaoikeus voi vähentää painostusta vanhem-

jäämistön tasan lahjansaaja-perillisen kanssa, mutta pidättääkin samalla oikeuden vaatia myöhemmin lakiosan täydennystä. Problematiikasta tarkemmin, ks. Lohi DL 1997, s. 832. Ks. tältä osin myös ratkaisu KKO 2010:80.

²⁷⁵ Rapola 1951, s. 68, Rautiala 1957, s. 154. ”Menetyksen säilyttämistä rintaperillisen kärsittäväksi voidaanankin puoltaa lahjansaajan luottamuksen suojaamisella.” ks. Lohi 2011, s. 476. Asia on todettu myös lainvalmistelutöissä: ”...puuttumista jo tapahtuneisiin omaisuuden luovutuksiin on oikeusturvallisuuden vuoksi pyrittävä välttämään.” Ks. LaVM 18/1950, s. 5.

²⁷⁶ Lvk 1948:3, s. 7.

piin nähden. Lakiosaoikeuden on myös katsottu olevan luonnollinen seuraus vanhempien velvollisuudesta elättää lapsiaan.²⁷⁷

6.1.2 Lakiosaa perustelevien argumenttien kyseenalaistaminen

Edellä esille tuotuja lakiosajärjestelmän perusteluja kohtaan voidaan kuitenkin esittää myös kriittisiä näkökohtia. Ensinnäkin lapsen elatukseen palautuvia näkökohtia on vaikeaa enää ymmärtää nykyisin. Se pitää paikkansa vain siltä osin kuin lakiosaperilliset ovat alaikäisiä tai heidän koulutuksensa on sillä tavoin kesken, että perittävä olisi lapsen elatuksesta annetun lain 3 §:n nojalla ollut velvollinen elättämään tätä. Alle 10 % perimystilanteista on tällaisia.²⁷⁸

Kun lakiosaperillisten ikärakenne on viime vuosikymmeninä muuttunut niin, että perilliset ovat keskimäärin vanhempia saadessaan perinnön kuin aiemmin, ei ole myöskään uskottavaa että lakiosaoikeus olisi tarpeen vanhempien ja lasten välisen taloudellisen yhteisyyden turvaamiseksi.²⁷⁹

Perheen yhteisyyteen vetoaminen voi sisältää vaatimuksen siitä, että jokaisen täytyy tuntea yhteisyyttä kaikkiin jälkeläisiinsä, koska hyvän vanhemman kuuluu tuntea niin. Jos vanhemmuus on tältä osin jäänyt vajaaksi, vanhemman täytyy kuitenkin käyttäytyä ihanteen mukaisesti ja jättää tällöinkin osa varallisuudestaan jokaiselle lapselle. Tällöin kysymys ei tosiasiallisesti ole lakiosaoikeuden perustelemisesta, vaan normin asettamisesta, joka itse tarvitsee perustelun. Kysymykseksi muodostuu tällöin, miksi lainsäätäjän tulee edellyttää, että perittävä jättää omaisuutta kaikille jälkeläisilleen silloinkin, kun tämä itse ei sitä halua.²⁸⁰ Mielestäni tämä argumentti lakiosaoikeutta vastaan on ongelmallinen, koska vastaus kysymykseen on yksinkertainen. Lakiosaoikeus syntyy oman käsitykseni mukaan tässä kontekstissa jo yksinkertaisesti sillä perusteella ja sillä vastuulla, että perittävä on lakiosaperillisensä tähän maailmaan siittänyt tai synnyttänyt.²⁸¹

Perilliset ovat usein jo niin iäkkäitä perittävän kuollessa, ettei argumentti vanhempien painostuksesta lastensa elämäntavan valintaan liittyvissä kysymyksissä ole kovinkaan

²⁷⁷ OM 2004:6 Työryhmämietintö, s. 44-45. Erityisesti on painotettu sitä, että lakiosalla on merkitystä perittävän ensimmäisen perheen tai aikaisempien perheiden lasten aseman turvaajana. On nimittäin arveltu, että ilman lakiosaa he saattaisivat jäädä huonompaan asemaan kuin lapset, jotka ovat syntyneet perittävän viimeiseen perheeseen. Vielä on arveltu, että lakiosajärjestelmällä on merkitystä sukupuolten välisen tasa-arvon kannalta, koska osa perittävästä saattaa vanhojen asenteiden pohjalta suosia poikiaan tytärtensä kustannuksella.

²⁷⁸ OM 2004:6 Työryhmämietintö, s. 45.

²⁷⁹ OM 2004:6 Työryhmämietintö, s. 45.

²⁸⁰ OM 2004:6 Työryhmämietintö, s. 45.

²⁸¹ Toki ymmärrän, että argumenttini on varsin suoraviivainen. Ehkä siitä on kuitenkin luettavissa se, että kannatan lakiosajärjestelmää edes jonkinlaisessa laajuudessaan.

rationaalisella pohjalla. He ovat usein jo ennättäneet tehdä perusluontoiset valintansa ennen kuin lakiosan saaminen ajankohtaistuu. Lisäksi painostusmahdollisuus on lakiosasta riippumatta olemassa, tosin siten rajoittuneena, ettei se voi koskea koko perillisen perintöosaa. Samasta syystä voidaan epäillä, rauhoittaako lakiosasäännöstö todella mahdollista perintökilpailua rintaperillisten kesken. Lakiosan sisältävässä järjestelmässäkin on mahdollista painostaa vanhempaa siten, että perintöosa painostuksen onnistuessa olennaisesti kasvaa.²⁸²

On täysin mahdollista, että perittävät ilman lakiosasäännöstöä jättäisivät edellisten perheidensä lapset toisinaan ilman perintöä. Perittävän siteet heihin ovat saattaneet ohentua siten, että hän haluaa suosia nykyisessä perheessään eläviä lapsia, jotka ovat nuorempia ja siten ehkä muita lapsia enemmän taloudellisen tuen tarpeessa. Perittävä saattaa pitää tätä jopa oikeudenmukaisena sen vuoksi, että hänen aikaisemmasta liitoistaan syntyneet lapset ovat jo saaneet täyden elatuksen, kun taas nuorimpien lasten osalta elatustehtävä on vielä kesken. Jos perimyksen perusteena pidetään suhteen läheisyyttä ja perillistahon taloudellista tarvetta, nuorimpien lapsien mahdollisesti muita lapsia parempaa asemaa ei voida pitää ongelmana.²⁸³ Tästä näkökannasta pidän perustelua toimivana, mutta tilanne ei käytännössä liene useinkaan näin yksinkertainen. Elatustehtävä tuskin on enää uudenkaan perheen osalta kovin usein kesken. Kyse on mielestäni joissakin tilanteissa siitä, että perittävä pyrkii silmittömästi unohtamaan aiemmista liitoista syntyneet lapsensa. Tosiasiallisena vaarana on edellisistä liitoista syntyneiden lasten aseman huononeminen entisestään, jos lakiosaan kajotaan tältä osin. Lakiosaoikeuden avulla heillä on sentään mahdollisuus saada edes lakiosansa. Kyse ei ole välttämättä tarpeesta, vaan siitä, että se yksinkertaisesti kuuluu heille.²⁸⁴

6.1.3 Yhteenvetoa lakiosaoikeuden nykytilasta

Oikeusministeriön mietinnössä lakiosaoikeuden tämänhetkinen tila tiivistetään varsin osuvasti. Mietinnössä todetaan, että vaikka lakiosaoikeutta ei voida koko laajuudessaan perustella vetoamalla sen hyödyllisiin funktioihin, ei tämä kuitenkaan yksin oikeuta tekemään päätelmää, jonka mukaan lakiosaoikeudesta olisi luovuttava. Voidaan näet ajatella, että lakiosaoikeuden perustelu ei ihmisten oikeustajunnassa liity sen funktioihin,

²⁸² OM 2004:6 Työryhmämietintö, s. 45-46.

²⁸³ OM 2004:6 Työryhmämietintö, s. 46.

²⁸⁴ Tutkimusten mukaan uudelleenavioituneet henkilöt pyrkivät testamentilla ohjaamaan varallisuuttaan viimeisessä avioliitossa syntyneille lapsille, minkä vuoksi lakiosasuojasta on muodostunut korostetusti aikaisemmissa avioliitoissa syntyneiden lasten suoja. Ks. Aarnio – Kangas 2009, s. 819 ja siinä viitattu Taksøe-Jensen 1991, s. 230 ss.

vaan ajatukseen, että jokaisen tulee saada jokin osuus edellisen sukupolven varallisuudesta. Juuri tätä ajatusta tavoiteltaneen silloin, kun sanotaan lakiosasäännösten juurtuneen syvälle ihmisten oikeustajuntaan. Näin ajateltaessa lakiosaoikeuden olemassaolo ei kaipaakaan sen funktioihin liittyvää perustelua, vaan kysymys on ainoastaan siitä, miten parhaalla tavalla sovitaan yhteen perittävän intressi määrät jäämistöstään ja näkemys, että jokaiselle kuuluu osa edellisen sukupolven varallisuudesta.²⁸⁵

Lakiosan merkitys on muuttunut kuluneiden vuosikymmenten aikana. Useat tekijät ovat vaikuttaneet siihen, että lakiosan merkitys perusluonteisena sosiaalisuonteisena säännöstenä on vähentynyt. Ensinnäkin lakiosaperillisten ikä on perittävän kuollessa keskimäärin niin korkea, että lakiosa vain erittäin harvoin korvaa perittävän kuoleman vuoksi lakannutta elatusta, eikä myöskään yleensä muodosta alkupääomaa aikuiselle elämälle, vaan elämän puitteet on perinnön tullessa yleensä jo rakennettu. Lakiosan perusturva-merkitystä vähentää myös sosiaaliturvan kehittyminen, minkä vuoksi kenenkään toimeentulo ei riipu siitä, saako hän lakiosansa vaiko ei. Toisaalta ei voida kieltää sitä, että lakiosan avulla perillinen saattaa päästä toteuttamaan tavoitteita, joihin hänellä ei muuten olisi taloudellisia mahdollisuuksia.²⁸⁶

Kun myös lapsien lukumäärä on perheissä vähentynyt, perintö tulee ensimmäisessä parenteelissa vain harvoin jaettavaksi useamman kuin kolmen perillisen kesken, mikä on omiaan kasvattamaan lakiosien suuruutta. Ihmiset ovat myös vaurastuneet. Vaikka suhteellista lakiosaa pienennettäisiin nykyisestä, lakiosat saattavat useassa tapauksessa muodostua arvoltaan suuremmiksi ja perillisen aseman kannalta merkittävämmiksi kuin ne olivat lakiosasäännösten alkuaikoina. Nämä seikat luovat edellytyksiä sille, että lakiosajärjestelmää kehitettäessä otetaan nykyistä suuremmassa määrin huomioon perittävän intresseihin liittyviä näkökohtia.²⁸⁷

²⁸⁵ OM 2004:6 Työryhmämietintö, s. 46. Ajatusmaailmani perusta on juurikin tämän oikeusministeriön asettaman työryhmän esittämän ajatuksen mukainen. Jokaiselle tulee mielestäni lainsäädännössä turvata edes mahdollisuus saada osansa edellisen sukupolven varallisuudesta. Jos lakiosasäännöstöä ryhdytään radikaalisti uudistamaan vetoamalla sen funktioiden kyseenalaisuuteen, on mielestäni tämä kaikista säilyttämisen arvoinen näkökohta vaakalaudalla. Saarenpään mukaan lakiosa ei ole enää perusturvaa. Hänen mukaansa ”kyse on edunvalvonnasta perheen sisäisissä oikeudenmukaisuussuhteissa. Niin ison eettisen kysymyksen sivuuttaminen on vähintäänkin arveluttavaa”. Ks. Ritva Liikkanen: Ministeriö esittää luopumista rintaperillisten tasajaosta. HS 26.8.1998.

²⁸⁶ OM 2004:6 Työryhmämietintö, s. 46-47.

²⁸⁷ OM 2004:6 Työryhmämietintö, s. 47. Mielestäni asetelma ei kuitenkaan ole näin mustavalkoinen. Kun kyse ei ole siitä, että perilliset välttämättä tarvitsisivat kyseisiä varoja, nyt esitetyllä argumentilla ei mielestäni ole täyttä legitimitiä takanaan. Kyse on siitä, että lakiosa kuuluu rintaperilliselle pelkästään sillä perusteella, että hän on lähtöisin jostain. Perittävien vaurastumisen tulee koitua mielestäni edes jos-

Perittävällä voi olla monenlaisia perusteluja sille, miksi hän haluaa määrätä jäämistöstään perimysjärjestyksestä poikkeavasti. Ensinnäkin perittävä voi esimerkiksi haluta tasoittaa lastensa varallisuuseroja. Toisekseen perittävä voi esimerkiksi pyrkiä turvaamaan elämän puitteet lapselleen, jos perillinen ei niitä itse kykene hankkimaan. On myös mahdollista, että perittävä esimerkiksi laatii testamentin toivoen, että hänen aloittamansa yritys saisi sellaisen jatkajan perillisestä tai kokonaan suvun ulkopuolisesta henkilöstä, jolla on parhaat edellytykset viedä yritystä eteenpäin. Niin ikään testamentin motiivina voi olla kiitollisuus siitä, mitä testamentinsaaja on perittävän elämän rikastuttaja merkinnyt verrattuna rintaperilliseen, johon koskaan ei syntynyt kunnollista suhdetta. Testamentissa sivuutettu voi olla asiasta toista mieltä. Oikeusministeriön mietinnössä kysytään osuvasti, missä määrin sivullisen arvio tai niin kutsuttu objektiivinen arvio tavoitteen hyväksyttävyydestä on tässä yhteydessä merkitsevä. Perittävähän määrää omasta varallisuudestaan, ja niin tehdessään toteuttaa itseään ja autonomiaansa, minkä kunnioittamiseen lainsäädännössä yleensä kiinnitetään nykyisin korostettua huomiota.²⁸⁸

6.2 Toimeksianto lakiosasäännösten lakkauttamiseksi 1972

Hallitus esitti 2.8.1972 harkittavaksi koko lakiosasäännösten kumoamista. Valtioneuvosto asetti toimea varten perintöoikeuskomitean, jonka tuli ottaa harkittavakseen nykyisten lakiosaa koskevien säännösten poistaminen lainsäädännöstä. Lakiosasäännösten sijasta tuli valtioneuvoston mukaan pyrkiä tarveharkintaisuuden periaatteen painottamiseen perimysjärjestyksestä ja perintöosuuden suuruutta säänneltäessä samaten kuin perinnönjakoa koskevia oikeusohjeita muodostettaessa.²⁸⁹

Perintöoikeuskomitea jakoi lakiosaongelman kahteen eri kategoriaan. *Ensinnäkin* oli selvitettävä itse lakiosasäännöstöä koskeva muutostarve ja *toisekseen* kartoitettava ne keinot, joilla varsinaista lakiosanormistoa muuttamatta voidaan vaikuttaa lakiosaoikeuteen. Komitean mukaan monet ongelmista oli mahdollista hallita lakiosajärjestelmän perussääntöjä muuttamatta. Tämä voitiin komitean mukaan tehdä kehittämällä muiden

sain määrin tasavertaisesti myös rintaperillisten hyväksi, eikä sen tule välttämättä pienentää esimerkiksi lakiosan suhteellista osuutta.

²⁸⁸ OM 2004:6 Työryhmämietintö, s. 47.

²⁸⁹ KM 1975:84, s. 4. Vaikka valtioneuvosto ei kollektiivina kirjoittanut toimeksiantoa perintöoikeuskomitealle, se kuitenkin kollektiivina antoi toimeksiannon. Suomessa pidettiin poliittisesti siis mahdollisena jäämistöjärjestelmää, johon ei välttämättä kuulu erottamattomana osana lakiosasäännöstö. Ks. tästä Kangas DL 2004, s. 599 ja Aarnio – Kangas 2009, s. 813-814.

kuin lakiosaperillisten suojaa, esimerkiksi lesken suojaa. Täten perintöoikeuskomitea ei lopulta päätenytkään ehdottomaan lakiosasäännöstön kumoamista.²⁹⁰

Mietinnössä ehdotettiin kuitenkin muun muassa lakiosan täydennysmahdollisuuden rajoittamista. Täydennyskanteen nostamiselle ehdotettiin aiempaa tiukempia edellytyksiä. Kanteen nostaminen olisi komitean ehdotuksen mukaan ollut mahdollista vasta sen jälkeen, kun on käynyt ilmi, ettei lakiosaa voida toteuttaa vähentymättömänä jäämistövaroista.²⁹¹ Täydennysvelvollisuuden edellytykseksi ehdotettiin, että täydennysvelvollinen tiesi tai hänen olisi pitänyt tietää, että lahjoituksella loukataan lakiosaa. Lisäksi ehdotettiin, ettei täydennysvelvollisuus voi tulla kyseeseen, jos lahjoitus on täytetty yli viisi vuotta ennen perittävän kuolemaa.²⁹² Ehdotukset eivät kuitenkaan johtaneet muutoksiin.

6.3 Suosiolahjan kyseenalaistaminen laskennallisena lisäyksenä

Muutoksen vaatiminen ei suinkaan katkennut tähän. Lakiosasäännöstöä kritisoitiin ja sen muuttamisesta käytiin keskustelua. Hallitus antoi vuonna 1998 eduskunnalle esityksen perintökaaren 7 luvun 3 ja 5 §:n muuttamisesta²⁹³. Käytännössä esitys tarkoitti sitä, että suosiolahjasäännöksestä olisi luovuttu erityisenä laskennallisena lisäyksenä. Esityksen perusteluissa suosiolahjasäännöksen kumoamista perusteltiin monilla eri argumenteilla. *Ensinnäkin* sen katsottiin nykyoloissa rajoittavan liiallisella tavalla henkilön vapautta lahjoittaa omaisuuttaan elinaikanaan. *Toisekseen* pidettiin ongelmallisena, että suosiolahja laskennallisena lisäyksenä lakiosaan voi johtaa sellaisen lahjoituksen huomioimiseen, jolla ei ole mitään yhteyttä lahjoittajan kuolemaan ja jonka lahjoittaja on antanut ehkä vuosikymmeniä ennen kuolemaansa²⁹⁴. Huolena pidettiin niin ikään suo-

²⁹⁰ KM 1975:84, s. 4, Kangas DL 2004, s. 599 ja Aarnio – Kangas 2009, s. 813-814.

²⁹¹ KM 1975:84, s. 85. Tällä tavalla pyrittiin välttämään käytännössä suhteellisen yleiset tilanteet, joissa täydennyskanne nostetaan heikkoon näyttöön perustuen ja hätiköidysti.

²⁹² KM 1975:84, s. 86. Toukokuussa 1978 asetettiin työryhmä valmistelemaan ehdotusta perintökaaren muuttamiseksi perintöoikeuskomitean mietinnön ja siitä annettujen lausuntojen pohjalta. Työryhmä ehdotti muun muassa täydennyskanneoikeuden poistamista. Mielipiteet täydennyskanneoikeuden poistamisesta jakaantuivat voimakkaasti puolesta ja vastaan. Ks. Oikeusministeriön lainvalmisteluosaston julkaisu 2/1980, s. 29-31. Syyskuussa 1980 oikeusministeriö asetti perintöoikeustyöryhmäksi nimetyn työryhmän, jonka tuli valmistella hallituksen esityksen muodossa oleva ehdotus perintölainsäädännön osittaisesta uudistamisesta. Työryhmä piti kiinni perintöoikeuskomitean ehdottamasta viiden vuoden aikarajasta, mutta laajensi sitä niin, ettei yli viisi vuotta vanhoja luovutuksia voitu vaatia lisättäväksi edes lakiosalaskelmaan. Myös perintöoikeuskomitean ehdottomasta lahjansajaan vilpillisestä mielestä täydennysvastuun edellytyksenä pidettiin kiinni. Ks. Perintöoikeustyöryhmän mietintö 1981, s. 59 ja 69.

²⁹³ HE 117/1998.

²⁹⁴ Hieman vierastan ajan kulumisen merkityksen turhan ylikorostunutta painottamista. Lisäksi on mielestäni rohkeahkon perusteltua – toisaalta jääräpäistäkin – kysyä, onko luovutushetken ja perittävän kuolinhetken välillä kulunut aika ainoa hyväksyttävä tapa määritellä aika. Luovutushetken täytyy toki olla alkupiste ajan kulumiselle. Tällöinhän suosimista ilmentävä lahjoitus on tapahtunut. Sen sijaan perittävän kuolinhetki ajan kulumisen eräänlaisena päätepisteenä on mielestäni ongelmallinen. Mitä jos perittävä olisikin kuollut esimerkiksi 5 tai 10 vuotta aikaisemmin? Voitaisiko tällöin muuten saman tosiseikaston

siolahjan huomioimisen vaikutusta perittävän testamenttiin. Kun suosiolahjan huomioiminen kasvattaa lakiosaa, sen seurauksena voi olla, ettei perittävän testamenttia, jolla hän on ilmaissut viimeisen tahtonsa voida toteuttaa.²⁹⁵

Lisäksi tuotiin esiin koko lakiosasäännösten perustavanlaatuisen tarkoituksen kyseenalaisuus nykyaikana. Lakiosasäännöillä ei katsottu olevan nykyisin enää sellaista merkitystä perillisten elämän perusedellytysten turvaajana, että perittävän mahdollisuuksia määrätä omaisuudestaan olisi aiheutta rajoittaa niin pitkälle menevästi. Perustelujen mukaan suosiolahjasäännös asettaa myös perittävän jälkeläiset, ottolapset, ottolasten jälkeläiset ja edellä mainittujen tahojen puoliset lahjansaajina muita heikompaan asemaan. Vielä kumoamista perusteltiin sillä, että suosiolahjan huomioon ottaminen on myös omiaan vaikeuttamaan elinkeino-omaisuuden siirtämistä tapauksissa, joissa elinkeinon jatkaja on suosiolahjasäännöksen soveltamisalaan sisältyvässä sukulaissuhteessa perittävään.²⁹⁶ Esitys raukesi kansanedustajien viivytystaistelun johdosta. Aarnio ja Kangas ovat todenneet varsin mielenkiintoisesti, että ”eräille naiskansanedustajille oli syntynyt käsitys, jonka mukaan esitys olisi ehdotetussa muodossa johtanut tytärten syrjintään perinnönjaoissa.”²⁹⁷

täyttävä lahjoitus katsoa rintaperillisen lakiosaa loukkaavaksi suosiolahjaksi? Perittävän kuolinhetkeä ei kukaan voi lahjoitusta tehtäessä tarkasti tietää. Ihmisen elämään ja kuolemaan juridiikalla ei pystytä ainaakaan suoranaisesti vaikuttamaan – eikä toivottavasti koskaan pystytäkään, ainakaan elinikä lyhentävästi. Sen sijaan tässä kontekstissa lainopilla on valta ja mahdollisuus määritellä rajat sille, mitä pidetään tarkoituksenmukaisena ja oikeutettuna. On kyseenalaista, että raja vedetään juuri perittävän kuolinhetkeen. Näin vaikka huomioidaan se, että jäämistöoikeudellisen järjestelmän tulkinnassa on kuolinhetken näkökulma keskeinen ja rajaava, sekä se tosiseikka, että rintaperillisen oikeus lakiosaan konkretisoituikin vasta perittävän kuollessa. Ks. Saarenpää 1980, s. 337.

²⁹⁵ HE 117/1998, s. 2-3.

²⁹⁶ HE 117/1998, s. 2-3.

²⁹⁷ Aarnio – Kangas 2009, s. 829. Saarenpää kummeksui tuoreeltaan suosiolahjan kumoamishanketta. Saarenpään mielestä ”kyse on perimmiltään siitä, kuinka vanhusten tekemiin oikeustoimiin suhtaudutaan vastaisuudessa. Vanhusten määrä kasvaa, ja yksittäisen vanhuksen tahto ei välttämättä säily kirkkanaan loppuun asti. Tilanne voi johtaa siihen, että perillisille tehtyjä lahjoituksia joudutaan oikeustoimilain nojalla väittämään jälkikäteen pätemättömiksi. Siihenkin se voi johtaa, että osa perillisistä pyrkii vaikuttamaan vanhempiensa tahtoon.” Lainmuutoksen perusteluista liike-elämän ja maatalojen sukupolvenvaihdosten helpottamisesta Saarenpää toteaa seuraavaa: ”Saarenpään mielestä puhe on pötyä. Maatalojen perimisestä on jo nyt erilliset säännökset.” Saarenpään mukaan ”lakiosa ei ole enää perusturvaa. Kyse on edunvalvonnasta perheen sisäisissä oikeudenmukaisuussuhteissa. Niin ison eettisen kysymyksen sivuuttaminen on vähintään arveluttavaa.” Vielä Saarenpää toteaa: ”Susiolahja on tehokkain tasausmenettelyn muoto ja säännös on kotoisin aikakaudelta, jolloin ihminen ei viettänyt kymmentä viimeistä vuottaan laitoksessa.” Helin ei kuitenkaan ole yhtynyt Saarenpään pelkoon. Hänen mukaansa ”jos lahjoitus tehdään kovin myöhään, sillä katsotaan tavoitellun perinnönjaon lopputulosta ja sen perusteella taas päästään suojaamaan muita rintaperillisiä.” Kun ehdotuksessa ei anneta tarkkoja aikamääriä, joiden ulkopuolelle lahjoituksen olisi asetettava ollakseen pätevä, on Helinin mukaan asia oikeuskäytännön varassa. Helinin mukaan ”nytkin muutaman vuoden takaiset lahjoitukset rinnastetaan testamenttiin. Kuolemanvaraistoimena tavataan pitää myös sellaisen omaisuuden lahjoittamista, johon perittävä on pidättänyt käyttöoikeuden.” Ks. tältä osin Liikkanen, Ritva: Ministeriö esittää luopumista rintaperillisten tasajaosta. HS 26.8.1998. Ks. Myös Himanen, Keijo: Perintökaaren muutos voi johtaa kohtuuttomuuksiin. HS

Vuonna 2000 hallitus antoi hieman edellisestä poikenneen esityksen²⁹⁸. Siinä suosiolahjasäännöstä esitettiin muutettavaksi siten, että lakiosaa laskettaessa suosiolahjan huomiointi olisi kytketty perittävän tarkoitukseen. Suosiolahjaa ei olisi lisätty pesän varoihin, jos perittävän tahdonilmaisun perusteella olisi ollut selvää, ettei tämä ole ollut perittävän tarkoitus.²⁹⁹ Perustelut olivat hyvinkin samankaltaisia kuin muutamaa vuotta aiemmin. Esitys hylättiin.³⁰⁰

Oikeusministeriön asettama työryhmä on sittemmin pohtinut perintökaaren uudistamistarpeita. Eri tahot ovat myös antaneet lausuntoja perintökaaren uudistamistarpeista.³⁰¹ Suosiolahjasäännöksen kannalta olennaisia työryhmän ehdotuksista ovat rintaperillisen lakiosaan liittyvät uudistusehdotukset. Monet lausunnonantajista kannattivat suosiolahjasta luopumista tai ainakin sen rajoittamista aikarajoituksella.³⁰²

Lakiosaoikeuteen haluttiin puuttua myös niin, ettei suosiolahjan perusteella enää voitaisi määrätä lakiosan täydennysvelvollisuutta.³⁰³ Tässä suhteessa voidaan esittää myös varsin kriittisiä näkökohtia. On nimittäin katsottu, että lahjansaajan täydennysvelvollisuuden poistaminen tekisi lakiosasäännöstöstä hampaattoman. Se olisi vastoin lakiosasäännösten taustalla vaikuttavaa rintaperillisten tasa-arvoisuuden turvaamisen funktiota. Lakiosasäännöstö on juurtunut syvälle kansan oikeustajuntaan.³⁰⁴

7.8.2000 ja Kangas, Urpo: Hylättiinkö suosiolahjahanke väärin tietojen vuoksi? HS 20.9.2002. Kangas toteaa kirjoituksessaan hallituksen esityksen (HE 117/1998) rauenneen sen vuoksi, että lakivaliokunta ei halunnut ennen vaaleja antaa asiassa mietintöä.

²⁹⁸ HE 77/2000.

²⁹⁹ HE 77/2000, s. 1.

³⁰⁰ Ks. LaVM 15/2002. Kansanedustajat torjuivat lakiosan muutosehdotuksen äänin 199-0. Ks. Nieminen, Martta: Eduskunnassa iso riita lapsille lahjoittamisesta. HS 25.1.2002 ja Kangas, Urpo: Hylättiinkö suosiolahjahanke väärin tietojen vuoksi? HS 20.9.2002. Kirjoituksessaan Kangas on närkästynyt lakivaliokunnan mietinnön laatuun. Kankaan mukaan ”sen varjoon jää koko hallituksen esityksen taustalla oleva ajatus siitä, että jokaisella on viime kädessä moraalinen vastuu käyttäytymisestään. Kaikille tulee antaa mahdollisuus harkita, mikä on oikein ja mikä väärin jaettaessa hänen omaisuuttaan hänen kuolemansa jälkeen. Moraalisen arvion suorittaminen ja perillisten tarpeiden punninta ei saa olla valtion monopoli.” Aarnio ja Kangas ovat pitäneet hämmäntävänä, ”että lakivaliokunta kuuli hallituksen esityksen johdosta mm. piiriagrologia, maatalousekonomistia, KHT-tarkastajaa ja haastemiehen esimiestä, mutta ei kuullut ainuttakaan perhe- ja jäämistöoikeuden tutkijaa tai alalta väitellyttä henkilöä. Kirjoittajien mielestä ”lakivaliokunnan ylimielisyys kostautui, sillä sen seurauksena lakivaliokunnan mietintö on yksi siviilioikeuden lainvalmisteluhistorian heikoimmista, täynnä vääriä väitteitä voimassa olevan oikeuden sisällöstä.” Ks. tältä osin Aarnio – Kangas 2009, s. 829, av. 33. Ks. myös Blåfield, Antti: Professori reputti eduskunnan. HS 23.9.2002.

³⁰¹ Ks. OM 2004:6 Työryhmämietintö ja OM 2005:10 Lausuntotiivistelmä. Ks. myös Himanen, Keijo: Perintöoikeutta uudistetaan empien. HS 6.6.2004.

³⁰² OM 2004:6 Työryhmämietintö, s. 47-51 sekä OM 2005:10 Lausuntotiivistelmä, s. 18-19.

³⁰³ OM 2005:10 Lausuntotiivistelmä, s. 19.

³⁰⁴ Kolehmainen 2011, s. 326.

6.4 Haaveeksi jäänyt lakiosan täydennysvelvollisuuden muuttaminen

Hallitus esitti samaisessa esityksessään (HE 77/2000) muutettavaksi myös lakiosan täydennysvelvollisuutta koskevaa säännöstä. Esityksen mukaan perittävän määräys siitä, että hänen tekemänsä lahjoitus otetaan huomioon lakiosia laskettaessa, ei enää aiheuttaisi velvollisuutta täydentää lakiosaa jäämistöön kuulumattomilla varoilla, jos määräys on annettu vasta lahjan antamisen jälkeen.³⁰⁵

Hallituksen huolena oli, että voimassa olevia säännöksiä oli tulkittu siten, että rintaperilliselle annettu lahja voidaan vielä lahjoituksen antamisen jälkeenkin määrätä saajansa ennakkoperinnöksi.³⁰⁶ Kun määräys, jolla lahjoitus määrätään jälkikäteen otettavaksi huomioon lakiosaa laskettaessa, voi voimassa olevien säännösten mukaan synnyttää lahjansaajalle lakiosan täydennysvelvollisuuden, niin hallitus ei pitänyt perusteltuna sitä, että perittävän mielenmuutos voisi aiheuttaa lahjansaajalle yllättävän tilanteen ja saattaa hänet taloudellisiin vaikeuksiin. Hallituksen esityksen mukaan on tärkeää, että lahjansaajan luottamusta suojataan siihen, että lahjoituksiin ei voida lahjan antamisen jälkeen yksipuolisesti liittää lahjansaajaa rasittavia velvoitteita.³⁰⁷

Tarkoituksena oli, että perittävän antama tahdonilmaisu, jolla hän on jälkikäteen määrännyt lahjoituksen perintöoikeudellisista vaikutuksista, olisi pätevä samoin edellytyksin kuin voimassa olleen säännöksen mukaan. Siten se voi johtaa siihen, että lahjan saanut perillinen saa jäämistöstä vähemmän kuin hänelle olisi muutoin kuulunut tai ettei hän saa jäämistöstä enää mitään. Sen sijaan pidettiin tärkeänä, että lakiosan täydennysvelvollisuuteen puututaan tältä osin edellä mainitut perustelut huomioon ottaen.³⁰⁸ Kuten aiemmin on jo tullut esille, hallituksen esitys hylättiin.

Oikeusministeriön asettama työryhmä on pitänyt ongelmallisena, että lahjansaajalle voidaan voimassa olevan säännösten mukaan yllättävästi asettaa sellainen velvollisuus täydentää lakiosaa, mitä tämä ei ole voinut ottaa huomioon lahjoituksen tapahtuessa.

³⁰⁵ HE 77/2000, s. 1. Hallitus esitti, että PK 7:8:ään lisättäisiin uusi 2 momentti. Sen mukaan sellaista ennakkoperintöä tai 3 §:n 4 momentissa tarkoitettua lahjaa, jonka perittävä on vasta lahjan antamisen jälkeen määrännyt ennakkoperinnöksi tai 3 §:n 4 momentin nojalla jäämistöön lisättäväksi, ei oteta huomioon laskettaessa sitä määrää, jolla lahjansaaja on velvollinen vastaamaan lakiosan täyttämisestä. Ks. HE 77/2000, s. 5.

³⁰⁶ Lisähuolta aiheutti se tosiseikka, että ratkaisun KKO 1996:30 mukaan tällainen määräys on pätevä ainakin testamentin muodossa tehtynä. Lisäksi jos ehdotettu suosiolahjaa koskeva muutos olisi tullut voimaan, aiheutti epävarmuutta ja pelkoa se, että saattaisi syntyä tilanteita, joissa perittävä määrää 3 §:n 4 momentin nojalla jäämistöön lisättäväksi sellaisen lahjan, josta lahjoituksen tapahtuessa oli määrätty, ettei lahjoitusta oteta huomioon lakiosia laskettaessa. Hallitus katsoi, että tällainenkin määräys täytynee KKO 1996:30 huomioon ottaen katsoa päteväksi. Ks. HE 77/2000, s. 5-6.

³⁰⁷ HE 77/2000, s. 5.

³⁰⁸ HE 77/2000, s. 5.

Esimerkkinä mainitaan tilanne, jossa perittävä on köyhtynyt lahjan antamisen jälkeen. Täten sellainen lahjoitus, jonka ei lahjoitushetkellä ajateltu loukkaavan lakiosaa, on varallisuuden vähentymisen seurauksena muuttunutkin erittäin merkittäväksi lakiosien laskemisen näkökulmasta. Lakiosat ovat voineet kasvaa niin suuriksi suhteessa pesän varoihin, ettei niitä ole mahdollista kattaa pesän varoista.³⁰⁹

Lakiosan täydennystä voidaan pitää oikeastaan perusteltuna ja ymmärrettävänä, jos kyse on ennakkoperinnöstä. Näin siksi, että perilliselle on tällöin tuskin voinut syntyä perusteltuja odotuksia siitä, että lahjasta olisi hyötyä perinnönjaossa. Työryhmän näkökannan mukaan ymmärrettävänä lakiosan täydennysmahdollisuus voidaan nähdä myös testamenttiin rinnastuvien lahjojen kohdalla. Kun testamenttiin rinnastuvalla lahjoituksella on tosiasiallisesti pyritty määräämään itse jäämistöstä, ei ole perusteltua antaa suojaa lakiosan täydennysvaatimusmahdollisuutta kaventamalla.³¹⁰

Hyviä perusteita täydennysmahdollisuuden kaventamiselle tai poistamiselle on työryhmän mukaan esitettävissä silloin, kun lahjoitus on annettu ilman mitään yhteyttä perittävänsä kuolemaan. Tällöin on aihetta kiinnittää huomiota etenkin vilpittömän mielen suojaan ja määräaikaan koskeviin säännöksiin. Näillä säännöksillä pyritään suojaamaan sitä, joka saannon perusteella hallitsee esinettä. Huomioitava on se lahjansaajalle aiheutuva haitta, joka aiheutuu kun hän yllättäen joutuukin maksamaan lakiosakorvauksia.³¹¹

6.5 Vertailua muihin Pohjoismaihin ja erityisesti Ruotsin oikeustilaan

Kaikkien Pohjoismaiden lakiosasäännöstöissä on säännöksiä tiettyjen laskennallisten lisäysten tekemisestä pesän arvoon ennen lakiosien laskemista. Ennakkoperintö lisätään jäämistöön lähtökohtaisesti samalla tavalla kaikissa Pohjoismaissa. Ruotsissa testamenttiin rinnastuva lahja lisätään niin ikään jäämistöön. Norjan, Tanskan ja Islannin laissa tunnetaan sen sijaan kuolinvuoteella annettu lahja, joka tosin asiallisesti muistuttaa testamenttiin rinnastuvaa lahjaa. Erona näissä on kuitenkin sellainen peruslähtökohta, että Norjassa, Tanskassa ja Islannissa kuolinvuoteella annettu lahja ymmärretään *kuolemanvaraistoimena*, joka on tehokas ainoastaan testamenttina ja väistyy siten lakiosaoikeuden tieltä testamentin tavoin. Suomen ja Ruotsin testamenttiin rinnastuva lahja on sitä

³⁰⁹ OM 2004:6 Työryhmämietintö, s. 50.

³¹⁰ Testamenttiin rinnastuvan lahjan saajalle ei tule antaa olennaisesti parempaa asemaa kuin testamentin saajalle. Kuitenkin on huomattava se tosiasia, että testamenttiin rinnastuvan lahjan saaja on käytännössä paremmassa asemassa kuin testamentin saaja. Tämä johtuu siitä, että PK:ssa määritellyn väistymisjärjestyksen mukaan testamentti syrjäytyy ensin ja vasta jos se ei riitä lakiosien kattamiseen, puututaan jo täytettyihin lahjoituksiin. Ks. OM 2004:6 Työryhmämietintö, s. 50-51 ja av. 26.

³¹¹ OM 2004:6 Työryhmämietintö, s. 51.

vastoin oikeustoimi *inter vivos* ja siten pätevä, jos se täyttää yleiset lahjoituksen pätevyysedellytykset. Näin ollen Suomessa ja Ruotsissa lakiosasuoja testamenttiin rinnastuvaa lahjaa vastaan on suojaa pätevää *inter vivos* –oikeustointia vastaan.³¹²

Missään muussa Pohjoismaassa kuin Suomessa ei tunneta suosiolahjasäännöstä. Ruotsissa, Norjassa, Tanskassa ja Islannissa perittävä voi siten lakiosaseuraamuksitta lahjoittaa omaisuutta myös rintaperillisilleen. Edellytyksenä on kuitenkin, että lahjoitus tehdään riittävän ajoissa, ettei se kategorioitu Ruotsissa testamenttiin rinnastuvaksi lahjaksi tai Norjassa, Tanskassa ja Islannissa kuolinvuodelahjaksi.³¹³

Vaikka monet perintökaaremme perusratkaisut myötäilevätkin ruotsin oikeustilaa, on lakiosan täydennys järjestetty Ruotsissa aivan toisin kuin meillä. Lakiosaperillisen suoja on meillä tässä suhteessa naapurimaatamme selvästi vahvempi. Aarnio ja Kangas ovat esittäneet, ettei ”Ruotsin perintökaareen sisälly lainkaan lakiosan täydennyskannetta vastaavaa säännöstä”.³¹⁴ Kirjoittajien väite on kuitenkin virheellinen, vähintäänkin liiaksi mutkia suoraksi vetävä ja epätarkka. Eihän asia aivan näin suinkaan ole.³¹⁵

Ruotsin ÄB 7:4:ssä annetaan suojaa rintaperillisille perittävän antamien testamenttiin rinnastuvien lahjojen varalta. Säännöksen nojalla lahjansaaaja asetetaan samaan asemaan kuin missä hän olisi vastaavansisältöisen testamentin nojalla. Lahjansaaajan annetaan siis pitää lahjasta vain se määrä, jonka hän olisi voinut saada testamentin perusteella. Ylijäämän lahjansaaaja joutuu palauttamaan perillisille.³¹⁶

Perittävän elinaikanaan tekemien disponointien huomioon ottaminen poikkeaa muutenkin Ruotsissa olennaisesti meillä omaksutusta järjestelmästä. Suomessa laskennallisten lisäysten järjestelmän kautta on annettu näille disponoinneille huomattavasti suurempi merkitys. Ruotsissa laskennallisina lisäyksinä on mahdollista käsitellä vain ennakkoperintöä ja testamenttiin rinnastuvaa lahjaa. Ennakkoperinnön kohtelu laskennallisena lisäyksenä poikkeaa niin ikään meillä voimassa olevasta järjestelmästä. Ruotsissa

³¹² OM 2004:6 Työryhmämietintö, s. 43.

³¹³ OM 2004:6 Työryhmämietintö, s. 43. Todettakoon, että lakiosasäännöstö on lähinnä mannereurooppalaisiin oikeusjärjestyksiin kuuluva ilmiö. Common law –maiden oikeusjärjestyksille on ominaista täydellinen testamenttausvapauden periaate, jota kuitenkin usein rajoittaa perittävän lähimpien perillisten oikeus saada varoja elatukseensa.

³¹⁴ Aarnio – Kangas 2009, s. 941.

³¹⁵ Aarniolle ja Kankaalle voidaan osin antaa tämä anteeksi, kun huomioidaan, että PK eroaa terminologisesti Ruotsin ÄB:sta. Ruotsalainen terminologia ei tunne erillisnimitystä täydennykselle vaatimuksena, kanteena tai suorituksena. Ruotsalaisessa kirjallisuudessa puhutaan yleisesti vain niin sanotusta vahvistetusta lakiosaoikeudesta. Sen sijaan Saksan BGB:n terminologia vastaa pitkälle meillä voimassa olevaa terminologiaa. Ks. tältä osin Saarenpää 1980, s. 397, av. 28.

³¹⁶ Lohi BLF 2005, s. 349 ja siinä viitatus SOU 1925:43, s. 317 ja 322 sekä Walin 2000, s. 194.

ennakkoperintö vaikuttaa ainoastaan lakiosan suuruutta määrittävänä lisäyseränä. Ennakkoperinnön perusteella luovutuksensaajaa ei voida velvoittaa palautusvastuuseen. Lakiosan täydennyskanne ei siten ole mahdollinen ennakkoperinnön osalta lainkaan. Täydennyskanne tulee Ruotsissakin kyseeseen testamenttiin rinnastuvan lahjan osalta.³¹⁷

6.6 Lakiosan rajoittamisen keinovalikoimasta

Lakiosaoikeuteen on keinoja puuttua. Lakiosajärjestelmää voidaan uudistaa *puuttamalla lakiosajäämistön määräytymiseen, saajien piiriin, suhteellisen lakiosan suuruuteen, asettamalla lakiosalle arvomääräinen yläraja ja rajoittamalla lakiosaan oikeutetun perillisen täydennyskanneoikeutta*. Jos suhteellista lakiosaa halutaan pienentää tarkoittaa se sitä, että perittävällä olisi mahdollisuus määrätä testamentilla omaisuudestaan laajemmin. Samalla rintaperillisillä olisi edelleen mahdollisuus saada osuus edellisen sukupolven varallisuudesta. Lakiosalle voidaan asettaa myös arvomääräinen yläraja. Esimerkiksi Norjassa on käytössä lakiosan yläraja. Lakiosaoikeuteen voidaan puuttua myös siten, että rajoitetaan perittävän eläessään antamien lahjojen huomioon ottamista. Kuten on tullut ilmi, kyse on ennakkoperinnöstä, testamenttiin rinnastuvasta lahjasta ja suosiolahjasta. Ennakkoperinnön huomioon ottamisen muuttamiselle ei ole perusteita, koska sen huomioiminen perustuu perittävän tahtoon. Jos perittävä on tarkoittanut lahjan ainoastaan perinnön ennakkomaksuksi, on perittävän tarkoitusta kunnioitettava myös lakiosia laskettaessa.³¹⁸ Testamenttiin rinnastuvan lahjan huomioon ottamiselle on myös hyvä peruste. Kun väistymisjärjestyksen nojalla testamentti väistyy lakiosan tieltä, on välttämätöntä huolehtia siitä, ettei säännöstä voida kiertää sellaisella oikeustoi-mella, joka asiallisesti ottaen rinnastuu testamenttiin.³¹⁹

Suosiolahjaan olisi oikeusministeriön asettaman työryhmän mukaan sen sijaan mahdollista puuttua. Suosiolahjana voidaan ottaa huomioon lahjoituksia, joilla ei ole mitään yhteyttä lahjoittajan kuolemaan. Perusluonteinen kysymys on, onko lakiosan vähentynyt

³¹⁷ Lohi DL 1995, s. 104, av. 10.

³¹⁸ Toisaalta olisi myös mahdollista menetellä Norjan ja Tanskan tapaan. Tällöin ennakkoperintöoletta-maa voitaisiin muuttaa siten, että rintaperilliselle annettua lahjaa ei pidettäisi ennakkoperintönä, ellei perittävä ole niin määrännyt. Ennakkoperinnöksi voitaisiin myös määrätä vain lahjat, jotka on annettu enintään kymmenen vuotta ennen perittävän kuolemaa. Samoin ennakkoperinnön arvostusta voitaisiin muuttaa siten, että ennakkoperintö on aina arvostettava lahjan vastaanottohetken mukaiseen tai sitä alem-paan arvoon, jos omaisuuden arvo on laskenut lahjansaajasta riippumattomasta syystä. Ks. Aarnio – Kangas 2009, s. 816.

³¹⁹ OM 2004:6 Työryhmämietintö, s. 48–49. Testamenttiin rinnastuvaa lahjaa olisi mahdollista selkeyttää siten, että sen soveltamisalan ulkopuolelle määrättäisiin jätettäväksi sellaiset lahjat, joiden tarkoituksena on ollut hyvittää lahjansaajaa joko lahjanantajalle tehdyistä palveluista tai asettaa lahjansaaja samaan asemaan muiden perillisten kanssa. Ks. Aarnio – Kangas 2009, s. 817.

merkitys huomioiden edelleen perusteltua, että lakiosaoikeuden avulla toteutettava omaisuuden taseus perillisten välillä ulotetaan sellaisiinkin perittävän tekemiin suoriin, jotka ovat puhtaasti *inver vivos* –oikeustoimia ja joilla siten ei ole tähdätty perimyksen liittyvien kysymysten ratkaisemiseen.³²⁰

Lakiosan täydennyskanteen nostamisedellytyksiin on myös mahdollista puuttua. Tämä voitaisiin toteuttaa esimerkiksi siten, että sallittaisiin täydennyskanteen nostaminen vain tilanteessa, jossa perittävä on lahjoittanut olennaisimman osan omaisuudestaan. Tällöinkin ehdoksi voitaisiin vielä asettaa, että lahjoituksen on täytynyt tapahtua alle viisi vuotta ennen perittävän kuolemaa.³²¹

6.7 Miten lakiosan täydennys tulisi järjestää?

6.7.1 Ajatuksia lakiosan täydennyksen muuttamisesta

Nykyinen lakiosajärjestelmä on sellaisenaan vanhentunut. Tällä tarkoitan sitä, ettei se enää sovi niihin lähtökohtiin, joiden vuoksi se on alun perin säädetty. Lakiosajärjestelmällä ei ole enää sellaista toimeentulon turvaavaa perusfunktiota, kun sillä aiemmin on ehkäpä ollut. Nykyinen tilanne on siten osittain kestävä. Oikeusoppineet vaativat muutosta³²². Kansan syvät rivit sen sijaan haluavat säilyttää lakiosaoikeuden koskemattomana.³²³

Laki on jokaisessa valtiossa yhtä tyhmä tai viisas kuin kansansa³²⁴. Mielestäni tämä varsin brutaalikin ilmaisu kuvastaa oivalla tavalla lakiosasäännöstömme nykytilaa. Lakiosasäännöstöstä halutaan pitää kiinni. Kyse ei ole enää niinkään rintaperillisten toimeentulon turvaamisesta. Kyse on enemmänkin veriperinnöstä. Ihmiset haluavat saada väkisinkin osansa vanhempiensa varallisuudesta.

Mielestäni tällainen ajattelutapa on kuitenkin sinällään kestävä. Jokaisella pitäisi periaatteessa olla nykyisessä yksilönvapautta korostavassa maailmassa mahdollisuus

³²⁰ Jos suosiolahjasäännöksestä ei haluta kokonaan luopua, olisi kuitenkin tarpeellista pohtia, voitaisiinko suosiolahjasäännös kuitenkin rajoittaa koskemaan vain lahjoja, jotka on annettu enintään muutama vuosi ennen perittävän kuolemaa. Aikarajoituksen vaihtoehtoina on tuotu esille joko kiinteää aikarajoitusta tai yleisempää kohtuullisuuden perusteella määräytyvää aikarajoitusta. Ks. tältä osin OM 2004:6 Työryhmämietintö, s. 49-50. Suosiolahjaa voidaan rajoittaa myös supistamalla henkilöllistä ulottuvuutta, muuttamalla arvostussääntöä, asettamalla sukupolvenvaihdos erityiseksi vastasyysksi ja hyväksymällä suosiolahja lahjaksi, joka vaikuttaa vain reaalisen jäämistön jakamiseen. Ks. Aarnio – Kangas 2009, s. 817.

³²¹ Aarnio – Kangas 2009, s. 817.

³²² Esimerkiksi Urpo Kangas on kritisoinut lakiosajärjestelmää. Ks. Kangas LM 1998, s. 1083.

³²³ Kansasta on mielestäni luettavissa ylioptimistinen kuva siitä, että edellisiltä sukupolvilta jää ja kuuluu jäädä aina jotain heillekin.

³²⁴ Kangas on todennut omaan tyyliinsä, että ”lakiosasäännöstön uudistaminen voi tulla mahdolliseksi vain jos kansa vaihdetaan”, ks. Kangas DL 2004, s. 599.

määrätä perinnöstään parhaaksi katsomallaan tavalla. Tämä on kaunis ajatus. Ongelmaksi muodostuu kuitenkin mielestäni ihmismielen moninaisuus ja epärationaalisuus.³²⁵ Koen huolestuttavaksi sen, että perittävän äkkipikaiset ja jopa suutuspäissään tehdyt ratkaisut voisivat koitua rintaperillisille kohtuuttomiksi, jos lakiosasäännöstöön puututaan. Lisäksi voi olla, että rintaperillinen saattaakin tarvita lakiosaansa taloudellisen tilanteensa turvaamiseen.³²⁶

Kangas on jo vuonna 1998 ollut voimakkaasti lakiosan täydennysjärjestelmän kumoamisen kannalla. Hänen mukaansa perintöoikeudellisen sääntelyn tulisi rakentua perittävän vapaan disponointivallan varaan. Kirjoittajan näkemyksen mukaan on ”omistajan ratkaisuvallassa, haluaako hän eläessään vastikkeettomasti antaa omaisuuttaan pois”. Täten outoja ovat Kankaan näkemyksen mukaan ”perintökaaren säännökset, jotka mahdollistavat omistajan kuoleman jälkeen hänen tekemiensä päätösten uudelleen harkinnan”.³²⁷

6.7.2 Rintaperillisen ja lahjansaajan intressien yhteensovittamisesta

Lakiosan täydennyksen mahdollisen muuttamisen kannalta on tärkeää, että löydetään oikeudenmukainen tasapaino rintaperillisten ja lahjansaajien oikeuksien sekä intressien välille. Jos lahjansaajan suojaa halutaan kehittää äärimmilleen, tarkoittaa se käytännössä lakiosan täydennystä koskevan kannejärjestelmän kumoamista. Jos asiaa lähestytään puolestaan rintaperilliselle mahdollisimman edullisesta näkökulmasta, tarkoittaisi se mielestäni nykyisen järjestelmän pitämistä voimassa sellaisenaan.

Kuten todettua, tilanne on muodostunut ongelmalliseksi yhteiskunnan muuttuessa. Edellä mainitut ääripäät – lakiosan täydennysjärjestelmän kumoaminen ja sen säilyttäminen ennallaan – määrittävät mahdollisen muutoksen suurten linjojen rajat. Ratkaisun tulee löytyä jostain siltä väliltä. En pidä tarkoituksenmukaisena lakiosan täydennyksen säilyttämistä nykyisellään, mutta en myöskään kannata sen jääräpäisen aggressiivista muuttamista. Kyse on nimenomaan intressien punninnasta ja oikeudenmukaisen ratkaisun muodostamisesta vallitsevan yhteiskunnallisen tilanteen tarpeisiin.

³²⁵ Ihmismieli ei välttämättä ole looginen – etenkin elämän viimeisinä vuosina.

³²⁶ Rintaperillinen on esimerkiksi ostanut pääosin velalla asunnon, ehkäpä vielä jopa ylihinnoiteltu pääkaupunkiseudulta. Voi olla, että hän on laskenut sen varaan, että jotakin varallisuutta on tulevaisuudessa tulossa perintönä. Tällainen ajattelumalli on kuitenkin mielestäni hylättävä. Kenenkään ei tulisi olla varma omasta perinnöstään tai edes lakiosastaan. Velkaa ei tulisi tehdä siten, että samalla ajatellaan perinnön pelastavan velkataakasta. Ihmismieli on joskus karu ja arvaamaton. Päätökset perinnön kohtalosta saattavat muuttua elämän viimeisinä vuosina useaan kertaan. Vain ajattelematon tukeutuu mahdollisesti tulevaan perintöön taloudellisen tilanteensa kontrolloimisessa.

³²⁷ Kangas LM 1998, s. 1083.

6.7.3 Mahdollisen muutoksen suuntaviivoista

Kuten todettua, lakiosan täydennyksen kannalta kaikista pitkälle menevin muutos olisi lakiosasäännösten rajaaminen pelkästään jäämistöön. Tämä tarkoittaisi lakiosan täydennystä koskevan kannejärjestelmän kumoamista. Täydennyskannetta ei siis tässä tilanteessa voisi nostaa lainkaan, vaan rintaperillisen mahdollisuus saada lakiosansa olisi täysin kiinni perittävän jäämistön riittävydestä.³²⁸

Jo vuoden 1975 perintöoikeuskomitean mietinnössä pidettiin lakiosan täydennysjärjestelmää ongelmallisena. Täydennyskanteen todettiin olevan perillisen käytössä liian heppoisin perustein. Komitea ehdotti tuolloin, että täydennystä voitaisiin vaatia lahjan aiheuttamasta olennaisesta omaisuuden vähentymisestä, joka estää lakiosan suorittamisen täysimääräisenä. Lisäksi ehdotettiin, että yli viisi vuotta ennen perittävän kuolemaa täytetty luovutus ei milloinkaan voisi johtaa täydennysvelvollisuuteen.³²⁹

Vaihtoehtona voisi olla myös lakiosan täydennyksen rajaaminen vain testamenttiin rinnastuviin lahjoihin, kuten Ruotsissa on menetelty. Täydennysvastuu ei siten voisi aktualisoitua muiden laskennallisten lisäysten perusteella lainkaan.³³⁰ Mielestäni tämä vaihtoehto on kuitenkin hylättävä. Se ei yksinkertaisesti sovellu suomalaiseen järjestelmään. Niin kauan kuin suosiolahjasäännös on voimassa olevaa oikeutta ei tällaista rajanvetoa voida tehdä. Jos täydennys rajattaisiin vain testamenttiin rinnastuviin lahjoihin, voisi perittävä tarkoituksellisesti luovuttaa omaisuutensa pois muiksi ennakkoluovutuksiksi kvalifioituvilla disponoinneilla. Juuri tällaisissa tilanteissa rintaperillisen on voitava toteuttaa lakiosansa lakiosan täydennyskanteella.

Voisi myös olla järkevää pohtia lahjansaajan täydennysvastuun mahdollista kohtuullistamista. PK 7:8.2:n vastuuvapaussäännös lieventää jo osittain lahjansaajan täydennysvastuuta. ”Kohtuullistamisen” käyttöalaa olisi kuitenkin mahdollista laajentaa. Vastuuta voitaisiin kohtuullistaa esimerkiksi siten, että lahjoitus huomioitaisiin lakiosalaskelmas-

³²⁸ Kangas LM 1998, s. 1083.

³²⁹ KM 1975:84, s. 84-85.

³³⁰ On kuitenkin mielestäni kysyttävä, olisiko Ruotsissa omaksuttu ratkaisu välttämättä sellaisenaan toimiva meillä? Kannattaako apua hakea jopa liian yltiöpäisesti länsinaapurista? Hieman vierastan tällaista lähestymistapaa. Lainsäädännöllisiä vaihtoehtoja pohdittaessa tulee ensisijaiseksi lähtökohdaksi ottaa aina meillä omaksutut rakenteet ja perinteet, vaikka huomattavia yhteneväisyyksiä olisikin. Lisäksi on syytä olla aliarvioimatta sitä, miten testamenttiin rinnastuvan lahjan käyttöala muuttuisi, jos siitä tehtäisiin ai-
noa lakiosan täydennyksen peruste. Ks. Saarenpää 1980, s. 325.

sa vain tietyistä arvosta. Lahjoitushetken mukaista arvoa voitaisiin ”leikata” esimerkiksi sen perusteella, että lahjoituksesta on kulunut yli 10 vuotta perittävän kuollessa.³³¹

7 Yhteenvetoa ja johtopäätöksiä

Lakiosan täydennys on rintaperillisen keino saada lakiosansa täysimääräisesti lahjansaa-jalta, jos kuolinpesässä ei ole riittävästi varoja lakiosien toteuttamiseen. Lakiosan täy-dennys aktualisoituu, jos täydennysvastuulle määritellyt edellytykset täyttyvät. Täydennystä tulee vaatia tuomioistuimessa nostettavalla kanteella.

Lakiosan täydennys on erotettava perinnönjaossa tapahtuvasta menettelystä. Tutkiel-massa on käynyt selväksi, että etenkin tuomioistuimilla ja pesänjakajilla saattaisi olla tässä pienoisen itsetutkiskelun paikka. Ei ole hyväksyttävää, että alalla toimivat eivät tunnista tätä vuosikymmeniä voimassa ollutta instituutiota riittävän hyvin. Täydennys-prosessia käsittelevän tuomioistuimen tulee sen sijaan kiinnittää huomiota siihen, miten se antaa lakiosan täydennystä koskevan ratkaisunsa. Tällä voi olla olennainen yhteys perinnönjakoon.

Lakiosan täydennys prosessina saattaa esiintyä muiden prosessien kanssa limittäin. Täl-löin saatetaan joutua pohtimaan muun muassa kysymyksiä siitä, mikä ja kenen oikeus on prioriteettiasemassa. Oikeuksien kollisio voi myös hankaloittaa lahjansaaajan ja rinta-perillisen välisen täydennysvastuun määrittämistä. Emme toimi oikeudellisessa tyhjiös-sä. Muun muassa takaisinsaantia koskevat kysymykset tulee ottaa huomioon.

Lakiosajärjestelmän poistaminen perintöoikeusjärjestelmästä ei ole tällä hetkellä ajankohtaista. Oikeusministeriön asettaman perintökaaren uudistamistarpeita selvittä-neen työryhmän mukaan lakiosaoikeuden maltillinen rajoittaminen olisi kuitenkin tar-peen, sillä ”lakiosajärjestelmän säilyttämiselle on yhteiskunnassa tapahtuneiden muutosten vuoksi entistä vähemmän oikeuspoliittisia perusteita.”³³²

Lakiosaoikeuden rajoittamiseen on kuitenkin suhtauduttu kovin kriittisesti ja arvioitu, ettei suomalaisen lakiosajärjestelmän ydinperiaatteiden kokonaisvaltaiselle päivittä-miselle näyttäisi löytyvän halua ja edellytyksiä. Tämä kriittisyys ja tietynlainen varovai-

³³¹ Inflaation vaikutus huomioiden tämä saattaisi kuitenkin johtaa jo rintaperillisen kannalta kohtuutto-muuteen.

³³² OM 2004:6 Työryhmämietintö, kuvailulehti. Ks. myös Liikanen, Ritva: Ministeriö esittää luopumista rintaperillisten tasajaosta. HS 26.8.1998.

suus on pidettävä mielessä, kun tulevaisuudessa harkitaan lakiosajärjestelmää koskevia uudistuksia.³³³

Lakiosan täydennys nykymuodossaan on ajautumassa väkisinkin tiensä päähän. Muutosta janotaan viitaten erityisesti lakiosasäännösten perustavanlaatuisien funktioiden heikentymiseen nykypäivänä. Lakiosan täydennyksen tulevaisuus on voimakkaassa kohtalonyhteydessä koko lakiosasäännösten tulevaisuudesta käytävään keskusteluun. Muutokset lakiosasäännöstyksessä heijastuvat tavalla tai toisella myös lakiosan täydennykseen ja päinvastoin.³³⁴

Toisaalta lakiosan täydennys olisi mahdollista poistaa nopeastikin lakiosasäännöstyksistä keinovalikoimasta jopa kokonaan, jos siihen olisi riittävä poliittista valmiutta. Se olisi mielestäni kuitenkin askel kohti järjestömyyttä. Kuten todettua, tarvitsee lakiosasäännöstö tuekseen myös erityisen kannemuodon, jonka avulla voidaan puuttua jo täytettyihin lahjoituksiin. Laskennallisten lisäysten huomioimiselle ei olisi mitään konkreettista sisältöä, jos säännöstöä voitaisiin kiertää luovuttamalla niin paljon omaisuutta pois, että olisi selvää etteivät pesän varat tule riittämään lakiosien maksamiseen. Pidänkin lakiosan täydennystä lakiosasäännösten välttämättömänä osana myös tulevaisuudessa. Täytyy olla keino, jolla varsinaisilta lisäyssäännöksiltä ei voida murentaa pohjaa pois.³³⁵

Vilkas oikeudellinen keskustelu koko lakiosajärjestelmän tulevaisuudesta ja oikeutuksesta nykyaikana suorastaan vaatii kannanottoa. Suosiolahjasäännöksen poistamista vaaditaan lähinnä yksilönvapauten ja taloudellisiin argumentteihin nojautuen. Itse en

³³³Esimerkiksi lokakuussa 2008 silloinen oikeusministeri Tuija Brax vastasi kansanedustaja Jacob Södermanin kirjalliseen kysymykseen (KK 728/2008) tavalla, joka kertoo ettei lakiosasäännöstöä olla lähiaikoina muuttamassa. Södermanin mukaan ”lakiosan säilyttämiselle on yhteiskunnassa tapahtuneiden muutosten vuoksi entistä vähemmän oikeuspoliittisia perusteita. Lakiosaoikeutta olisi sen vuoksi tarpeen rajoittaa tai poistaa oikeus lakiosaan. Tilalle tulisi luoda todellinen testamenttivapaus.” Ks. KK 728/2008, s. 2. Brax ei yhtynyt Södermanin näkemykseen. Braxin mukaan ”oikeusministeriön vuonna 2004 asettama työryhmä ehdotti lakiosaoikeuden maltillista rajoittamista. Mietinnöstä saadussa palautteessa suhtautuminen lakiosaan oli kaksijakoista. Monet kannattivat, mutta yhtä monet vastustivat ehdotuksia tai olivat varauksellisia. Lakiosaa koskevilla uudistuksilla tulee olla laaja tuki ihmisten oikeustajunnassa. Kun testamenttiusvapauden lisääminen lakiosaa kaventamalla ei saa laajaa tukea, sitä koskevaa lainvalmistelua ei ole vireillä eikä suunnitteilla.” Ks. Ministerin vastaus kirjalliseen kysymykseen 728/2008. Ei ole myöskään vähäteltävä sitä mahdollista tosiasiaa, että oman lisämausteensa lakiosasäännösten uudistushankkeille aiheuttaa oikeusministeriön jutturuuhka.

³³⁴Lakiosan täydennystä on tarkasteltava nimenomaan osana lakiosajärjestelmää.

³³⁵”Tehokasta suojaa nauttii lakiosaan oikeutettu perillinen vasta sellaisen järjestelmän vallitessa, joka suo hänelle mahdollisuuden vaatia luonnossa tai arvon mukaan palautettavaksi omaisuuden, jonka perittävä on eläessään luovuttanut mutta joka siitä huolimatta on otettava lakiosaa määrättäessä huomioon. Muussa tapauksessa perillisen oikeus lakiosaan, milloin jäämistöstä ei voida saada täysiä lakiosia, jäisi ehkä aivan näennäiseksi.” Ks. HE 37/1948, s. 8.

näe asiaa aivan näin. Mielestäni suosiolahjasäännöksen taustalla on jotakin vahvempaa, tärkeämpää ja vaalimisen arvoisempaa kuin puhtaasti taloudelliset näkökohdat. Talous ohjaa yhteiskuntaelämää nykyisin ennennäkemättömällä voimalla. Taloudellista tehokkuutta ja rationaalisuutta ei tule edistää hinnalla millä hyvänsä.³³⁶

Nykyinen järjestelmä ei ehkä ole selkein eikä ennustettavin. Se on kuitenkin kaiken kaikkiaan yksittäisten tapausten näkökulmasta toimiva. Toki sääntelyyn voidaan tehdä tiettyjä selkeytyksiä. Suosiolahjan kohdalla tunnusmerkistön liiallinen tiukentaminen ja täsmentäminen kuitenkin söisi pohjan pois yksittäistapaukselliselta harkinnalta. Suosiolahjan tunnusmerkistön mahdollisella muuttamisella ei saisi mielestäni liiaksi vaarantaa kokonaisharkinnan merkitystä tunnusmerkistön täyttymisen viimekätisenä määrittäjänä.³³⁷

Toisaalta on huomioitava myös asian toinen puoli. On hämmästyttävää, että lakiosajärjestelmä on meillä voimassa vielä niin laajana³³⁸. On tavallaan riitaa ruokkivan jäärpäistä pitää kiinni järjestelmästä, jonka alkuperäisten funktioiden rationaalisuus on nykyisin vähintäänkin kyseenalainen. Kaiken kaikkiaan lakiosajärjestelmä on ruosteesa, se on alkuperäisen tarkoituksensa näkökulmasta melkoisen mätä.

Lakiosan täydennyksen tulevaisuus riippuu paljolti siitä, mitä suosiolahjaa koskevalle säännökselle aiotaan tehdä. Mielestäni aika ei ole vielä kypsä kovinkaan radikaalille muutokselle. Kansa ei ole valmis. Viisasta saattaisi olla aloittaa muutosprosessi siten, että lakiosajärjestelmää ja lakiosan täydennystä sen osana muokattaisiin vähitellen kohti modernimpaa mallia.

Tähän on useita keinoja. Voi olla, että olisi kuitenkin järkevää asettaa selkeä aikaraja suosiolahjan huomioon ottamiselle. Näin olisi selvää, voiko kyse olla suosiolahjasta vai

³³⁶ Ks. toisin Kangas LM 1998, s. 1083 ja Kangas DL 2004, s. 598. Suosiolahjasäännös lakiosaperillisen edes jonkinlaisena tasapuolisuuden takeena on juurtunut syvälle kansan oikeustajuntaan. Sen merkitys ei ehkä ole enää kovinkaan merkittävä perillisten taloudellisen toimeentulon takeena ja turvaajana. Mielestäni suosiolahjasäännöksen säilyttämisen tärkeys perustuu erityisesti sen symboliseen tärkeyteen. Jokaisella tulee olla ainakin mahdollisuus saada osansa edellisen sukupolven varallisuudesta. Toki joskus suosiolahjalla voi olla huomattavan suuri taloudellinenkin merkitys.

³³⁷ Jokainen kuolinpesä on yksilöllinen. Jokaisen perittävän menettely ennen kuolemaansa on myös yksilöllistä. Pidän arvossa sitä, että lakiosasäännöstemme takaa rintaperillisille mahdollisuuden lakiosaan. Yksittäistapauksien kannalta toimivalla tarkoitan sitä, että järjestelmä antaa jokaiselle mahdollisuuden hyödyntää lakiosajärjestelmää ja viime kädessä tuomioistuimien on se elin, joka päättää miten asiassa käy. Jos lakiosasäännösten keinovalikoimaa tai sen sisältöä lähdetään liiaksi riisumaan on uhkana mielestäni se, että rintaperillisten viimeisetkin oljenkorret viedään käsistä. Tämä olisi ehkä ennustettavuuden ja oikeusvarmuuden kannalta järkevää, mutta yksittäisen – lakiosaansa janoavan – kansalaisen kannalta katastrofaalista.

³³⁸ Kangas on todennut lakiosasäännösten olevan ”liian tiukka”. Ks. Kangas LM 1998, s. 1083.

ei. Koska suosiolahja on yleisin lakiosan täydennyksen taustalla oleva laskennallinen lisäys, uskallan väittää, että uudistus myös vähentäisi lakiosan täydennyksen asemaa ja merkitystä. Suosiolahjan aikarajoitus myös parantaisi lahjansaajan oikeusturvaa, koska tällöin olisi aina selvillä se, voiko rintaperillinen menestyksekkäästi enää nostaa lakiosan täydennyskannetta suosiolahjaperusteella.³³⁹

Toisaalta on mahdollista menetellä myös siten, että lakiosan täydennyskanteelle säädetään luovutuskohtainen aikaraja. Tämä voitaisiin toteuttaa siten, että lakiosan täydennystä ei voisi vaatia, jos perittävän tekemästä lahjoituksesta olisi kulunut yli viisi vuotta perittävän kuollessa. Näin lahjansaajan saannon pysyvyyttä kyettäisiin suojaamaan. Muutoksella ei olisi vaikutusta lakiosan toteuttamiseen pesän varoista. Toisaalta tällaisesta saattaisi aiheutua kohtuuttomalta vaikuttavia tilanteita. Ajatellaanpa esimerkiksi tilannetta, jossa perittävä on antanut 10 vuotta ennen kuolemaansa suosiolahjan. Jos pesässä on varoja, voidaan rintaperillisten lakiosat toteuttaa normaaliin tapaan. Sitä vastoin, jos pesässä ei ole riittävästi varoja, johtanee muutos siihen, että rintaperillinen ei voi vaatia lakiosan täydennystä lahjansaajalta. Rintaperillisen on tyytyminen vain siihen, mitä pesässä on. Tilanne vaikuttaa mielestäni epäoikeudenmukaiselta. Pesän varallisuustilanne vaikuttaa nyt suoranaisesti rintaperillisen asemaan.

Liikumme oikeudellisen ja yhteiskunnallisen punninnan alueella. Mitä on pidettävä nykyisessä yhteiskunnallisessa tilanteessa oikeudenmukaisena ja hyväksyttävänä ratkaisuna? Vaikuttaa siltä, että lahjansaajan oikeussuoja painaa nykyisin vaakakupissa enemmän kuin rintaperillisen oikeus täysimääräiseen lakiosaan. Uskaltanenkin väittää, että lakiosan täydennystä tullaan muuttamaan tai koko täydennyskanejärjestelmä kumoamaan tulevina vuosina tai vuosikymmeninä. Tämä ei välttämättä sovi omaan arvo maailmaani, mutta siihen on sopeuduttava.

³³⁹ Vaikka kannatankin kokonaisharkinnan merkitystä tunnusmerkistön viimekätisenä määrittäjänä, vaikuttaa vahvasti siltä, että suosiolahjalle on tulevaisuudessa määriteltävä kiinteä aikaraja. Suosiolahjalle asetettava aikaraja olisi myös omiaan vähentämään suosiolahjan institutionaalista merkitystä.